

Sanja Acalija
ŽUPNA CRKVA BEZGRJEŠNOG ZAČEĆA
BLAŽENE DJEVICE MARIJE U KAŠTEL ŠTAFILIĆU

Izdavač

MUZEJ GRADA KAŠTELA

Dvorac Vitturi, Brce 1

21215 Kaštel Lukšić

e-mail: muzej-grada-kastela@st.htnet.hr

URL: www.mdc.hr/kastela

Za izdavača

ANKICA BABIN

Recenzenti

prof. dr. sc. IVO BABIĆ

dr. sc. MILJENKO BULJAC

Likovno oblikovanje korica

prof. dr. sc. KAŽIMIR HRASTE

Fotografije

TONKO BARTULOVIĆ

Grafičko oblikovanje i priprema

NEVEN MARIN

Prijevod sažetka na engleski

AJLIN ANDREIS SARUN

Tisak

DALMCIJAPAPIR

Naklada

1000 primjeraka

ISBN 978-953-7276-01-0

Sanja Acalija
**ŽUPNA CRKVA BEZGRJEŠNOG ZAČEĆA
BLAŽENE DJEVICE MARIJE U KAŠTEL ŠTAFILIĆU**

KAŠTELA 2007.

“Vozimo se cestom koja je zasigurno najljepša u Austriji. Divlja moć grebena i nježna ljepota širokog kanala iz kojeg na istoku vodi tek uska stazica u more, mirni vinogradi i maslinici, tišina sela, zrak jasan, sve je tako veliko i blisko, sve izgleda vječno, melankolija dugih zidova, starih kula, zatvorenih kuća od siva kamena, zadovoljstvo i bjelina rascvjetalih cvjetova, uzdignute agave što skošene od čežnje uzdižu duge stabljike nebu, srebrna prašina ulica i svjetlo, posvuda svjetlo, između žutih litica i plavog mora, sve je veličina s takvom radošću da se pogled pričinja kao pogled u nespoznatljivo i čovjek gleda i gleda. Ova bi cesta mogla hraniti cijelu zemlju. Posvuda vile, dvorci kraj mora i kolibe...”

Hermann Bahr (1863.-1934.),
“Dalmatinsko putovanje”
(Dalmatinische Reise)

*Kaštelsko polje u XVII. stoljeću, grafika, Merian, 1650. god.,
(Muzej Grada Kaštela)*

Predgovor

O stvaralačkoj sposobnosti naših ljudi svjedoče ostatci materijalne i duhovne kulture koji su se u manjim i većim fragmentima sačuvali do današnjih dana unatoč nedaćama, zatiranju i otuđivanju.

U ovoj monografiji nastojali smo obuhvatiti, opisati i stručno predstaviti pokretni i nepokretni dio crkvene baštine Župne crkve Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću, donijevši kulturno-povijesni pregled od prapovijesnog doba s posebnim naglaskom na vrijeme nastanka utvrda-kaštela i gradnju crkava, zvonika, oltara, nabavu crkvenih predmeta koji su pohranjeni u unutrašnjosti crkve i župnoj kući. Posebnu pažnju posvetili smo osnivanju Bratovština, štovanju svetaca zaštitnika, liturgijskim predmetima, crkvenom ruhu i Župnom arhivu. Ova monografija nametnula nam se kao logičan slijed brige o crkvenoj baštini. Pokretni spomenici kulture u vlasništvu crkve dugo su bili na rubu općeg interesa, stoga smo, 1990. godine na poticaj Ministarstva kulture i prosvjete započeli popis i fotografiranje crkvenog inventara u vlasništvu kaštelanskih župnih zajednica.

Muzej grada Kaštela (donedavno Zavičajni muzej Kaštela) prihvatio je suradnju s tadašnjim Republičkim zavodom za zaštitu spomenika kulture, Odjelom za pokretne spomenike (sadašnjom Upravom za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture Republike Hrvatske). Utemeljen je stručni tim u sastavu: prof. Sanja Acalija, prof. Ranka Saračević - Würth te prof. Želimir Laszlo, koji su inventar popisali na temelju terenskog uvida u postojanje i arhivsko istraživanje pokretnog sakralnog blaga župne i filijalnih crkava. Popisan je cjelokupan pokretni i nepokretni inventar, o svakom predmetu načinjena je bilješka (fotografiranje, identifikacija, datacija, dimenzije, materijal, tehnika, zabilježena signatura, žigovi, te oštećenja pojedinih predmeta).

Do tada veliki broj sakralnih upotrebnih predmeta, slika, skulptura, zavjetnih darova, vrijednih knjiga i spisa pohranjenih u štafilićkoj crkvi i župnoj kući nije bio evidentiran niti adekvatno zaštićen. Posebno su problematične bile i jesu povremene promjene u crkvenim obredima jer su se, predmeti koji nisu ostali u funkciji,

potpuno zapostavljani i izbačeni iz uporabe. Osnova za čuvanje crkvenih umjetnina upravo je popis i zaštita.

Nakon izrade Inventara koji se sastoji od fotografija predmeta, njihovog opisa, smještaja i dimenzija iniciran je niz restauratorsko-konzervatorskih zahvata na predmetima koji se nalaze u župnom vlasništvu.

Inventar Župne crkve Bezgriješnog Začeca u Kaštel Štafiliću registriran je pod oznakom i upisan u Registar pokretnih spomenika RST-02-138/78.

U Kaštelima, kao i u većem dijelu Hrvatske, javnosti nije trenutno dostupan velik dio crkvenog blaga. Povijest Kaštela neraskidivo je vezana s crkvom. Crkva je čuvar blaga, kulturnog naslijeđa koje nam svima pripada. Stoga smatramo da je kompletan crkveni inventar, čiji je vlasnik crkva, segment našeg kulturnog identiteta i dragocjena baština cijele naše zajednice.

Posebno pozdravljamo spremnost Muzeja grada Kaštela za suradnju sa vlasnikom Župne crkve, spremnost društvene zajednice da osigura potrebna materijalna sredstva za uređenje crkvene riznice nakon obnove crkve koja je valorizirana kao izuzetno vrijedno kulturno dobro.

U planu nam je postavljanje Stalne izložbe crkvene riznice sa svrhom edukacije i poticanja interesa za sakralnu baštinu. Izrađena je Muzeološka koncepcija i scenarij koji obuhvaća popis i obradu svih odabranih predmeta kao i potrebna muzeografska pomagala.

Ovim putem želim zahvaliti svima koji su na bilo koji način pomogli da ova knjiga bude realizirana. Zahvalu dugujem fotografu Tonku Bartuloviću, koji je nesebično uložio svoje slobodno vrijeme i čije fotografije krasi ovo izdanje, akademskom kiparu Kažimiru Hrasti za likovno oblikovanje korica, župniku don Mati Čuliću koji je pokazao zainteresiranost i uložio mnogo truda u obnovu same crkve. Za stručnu pomoć pri izradi Muzeološke koncepcije Stalne izložbe riznice zahvaljujem Želimiru Laszlu i Zoraidi Demori Staničić.

Posebnu zahvalu dugujem recenzentima Miljenku Buljcu i Ivi Babiću, mom dragom profesoru, koji me hrabrio i poticao u stvaranju.

ŽUPNA CRKVA BEZGRJEŠNOG ZAČEĆA BLAŽENE DJEVICE MARIJE U KAŠTEL ŠTAFILIĆU

I. UVODNI DIO

Kulturno – povijesni pregled

Današnja Kaštela obuhvaćaju područje uz obalu zaljeva, južno od vrha planine Kozjak do mora, između kulturno-povijesnih centara Splita, Trogira i stare Salone. Ovaj pretežno ravničarski prostor obuhvaća plodno Kaštelansko polje i obalni pojas koji se proteže uz more u dužini osamnaest kilometara. Blaga klima, obilje izvora pitke vode, plodna ravnica te njihov položaj uz obalu bili su presudni za svekoliki razvitak i život stanovnika kao i za povijesna zbivanja u ovom kraju.

Bio je to jedan od najplodnijih i najprivlačnijih predjela na istočnom, dalmatinskom dijelu jadranske obale. Još u prapovijesno doba ovaj je prostor imao značajnu geostratešku ulogu, o čemu svjedoče nalazi u spiljama iz srednjeg neolitika. Ostaci brojnih gradina i gomila na vrhovima Kozjaka i okolnih brda datiraju u kasnije pretpovijesno razdoblje. Novijim arheološkim istraživanjima utvrđeno je postojanje grčkih naselja s kraja III. stoljeća, a povijesno je utvrđeno da Rimljani od 76. godine prije Krista uspostavljaju vlast nad Salonom koja postaje upravnim središtem rimske provincije Dalmacije. Osnivanjem kolonije Salone, osniva se ager. U Kaštelanskom polju nastaju ruralna naselja s gospodarskim zgradama villae rusticae, a oko današnjeg Resnika i Divulja bilo je utemeljeno rimsko naselje Siculae.

Novo razdoblje u povijesti ovog prostora započinje doseljavanjem Hrvata u VII. i VIII. stoljeću. Ranosrednjovjekovni Split postaje legalnim nasljednikom crkvene funkcije Salone i središtem nadbiskupije. Bivši *Ager Salonitanus* postaje posjedom hrvatskih vladara. Hrvatski knezovi primaju i slave kršćanstvo, a prema

Kaštel Štafilić i Kaštel Novi, zračni snimak, 2006. godine

ispravama možemo zaključiti da su oni stvarni gospodari ovog područja.

Hrvatsko stanovništvo gradi svoja naselja i crkvice na padinama Kozjaka. Stoljeća su izbrisala tragove naseljima, ali su se i do danas sačuvale župne crkvice nekadašnjih sela i oko njih srednjovjekovna groblja. Crkvice su gradili i poklanjali hrvatski plemenitaši - didi-ći, koji su stekli pravo biranja župnika beneficijata nadarbenika. (Omašić, 2001.) Nakon izumiranja dinastije hrvatskih vladara ovo područje u razdoblju od XI. do XV. stoljeća dolazi pod vlast hrvatsko-ugarskih kraljeva. Stara naselja stradavaju u XV. i XVI. stoljeću u turskim provalama.

U kasnom srednjem vijeku, ponajviše zbog svoje plodnosti, Kaštela postaju središtem interesa splitske i trogirске komune. Nakon mnogih sukoba između Splita i Trogira, razgraničenje se protezalo sredinom polja a na morskoj je obali označeno stupom - Stup pod Ostrogom.

U Dalmaciji se početkom XV. stoljeća uspostavlja trajna vlast Venecije koja će potrajati od 1420. do 1797. godine. Kaštelansko polje također dolazi pod njenu vlast kao dio splitskog i trogirskog teritorija. U prvim desetljećima vlast je ograničena samo na obalni pojas, dok Klis i Zagora ostaju u sastavu Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva. Nakon pada Bosne godine 1463., Dalmaciji, koja je tada bila u sastavu Mletačke Republike, zaprijetila je opasnost od turskih napada. Na ovim prostorima vodi se niz ratova između Turske i Venecije, i to: od 1463.–1476., 1499.–1502., 1537.–1540., Ciparski rat od 1570. do 1573., te Kandijski rat od 1645. do 1669.

Godine 1537. Klis prelazi pod tursku vlast, a Kaštelansko je polje izloženo naletima napadača. Mletačka vlast nije mogla zaštititi ovaj teritorij od turskih pljačkaša i njihovih podanika kako diplomatskim, tako ni vojnim mjerama. Splitska nadbiskupija, Benediktinski samostan, te trogirski i splitski plemići, kao posjednici zemalja između Splita i Trogira, u razdoblju od XV. do kraja XVII. stoljeća, podigli su sedamnaest utvrda i dvanaest utvrđenih naselja. (Marasović, 2006.) Na taj su način zaštitili stanovništvo, osobito težake koji su obrađivali njihova polja, i tako spriječili njihovo iseljavanje. U to vrijeme žitelji srednjovjekovnih sela na južnim padi-

nama Kozjaka napuštaju svoja nebranjena ognjišta i traže utočište u sigurnijim krajevima, a oni najuporniji i najhrabriji doseljavaju se oko tvrdih utvrda, kaštela.

Po navedenim utverdama čitav je prostor dobio naziv Kaštela. Do danas se sačuvalo dvanaest utvrda i devet utvrđenih naselja unutar sedam povijesnih jezgra: Kaštel Sućurac, Kaštel Gomilica, Kaštel Kambelovac, Kaštel Lukšić, Kaštel Stari, Kaštel Novi i Kaštel Štafilić.

*Kaštel Štafileo (Rotondo),
početak XX. st., razglednica
(arhiv obitelji Rotondo)*

*Kaštel Štafilić,
zaštićena povijesna jezgra,
zračni snimci
2006. i 2000. godine*

Naselje Kaštel Štafilić

Utvršeno naselje Kaštel Štafilić dobilo je naziv prema utvrdi - kaštelu Stafileo čiji je utemeljitelj Stjepan Stafileo. Kao i ostala naselja u današnjim Kaštelima, Štafilić je utemeljen po srednjovjekovnoj shemi – utvrdi svog posjednika i naselju utvrđenom pokraj nje. Posjednikova utvrda izgrađena je na hridima u samom moru ili na samoj obali, a sjeverno od nje, na nasipu ili na obali, formirano je utvrđeno naselje. Takav položaj izabran je zbog lakše obrane, zbog mogućnosti evakuacije brodovima u slučaju opasnosti, također i zbog toga kako se gradnjom ne bi uništila plodna polja.

Na južnom pročelju utvrde postojala su vrata za evakuaciju. U utvrde se ulazilo preko kamenog mosta koji je završavao drvenim pokretnim mostom. Dozvolu za izgradnju kaštela na morskom grebenu zapadno od crkve sv. Petra od Klobučca, trogirskom građaninu Stjepanu Stafileu (Štafiliću), izdao je godine 1500. knez Paolo Malipiero. (Babić, 1991., Andreis, 2006.) Kaštel je građen od 1500. do 1508. u doba slavnog dužda Leonarda Loredana, o čemu svjedoči i natpis postavljen nad ulaznim vratima kaštela.

Stafileu je naknadno bio dodijeljen na korištenje i prostor u dužini 300 metara istočno i zapadno od kaštela. Taj je prostor bio pod morem ili pod naplavinama dvaju potoka, nasut je i ograđen obrambenim zidovima visokim od 4 do 6 metara, a na njihovu je kruništu bio drveni obrambeni ophod i kule na uglovima. Unutar zidina formiralo se pravilno planirano naselje s kućama i vrtovima te ulicama u smjeru sjever-jug. Bilo je opasano jarkom s morskom vodom. Do danas su se sačuvali uglavnom niži dijelovi zidova. U naselje se ulazilo sa sjeverne strane, bliže zapadnoj kuli. Ulaz je do danas sačuvao svoj iskonski naziv – Vrata sela.

Izvorno, kaštelanska naselja nisu imala trg. Tek nakon prestanka turske opasnosti godine 1648., nasipavan je prostor na kojem je bio most, i tako su nastali seoski trgovi.

Izgradnjom utvrda i utvrđenog naselja osigurana je poljodijelska proizvodnja na području Kaštela i sačuvan teritorij od turske okupacije. Proizvodilo se vino, ulje i smokve. Težaci i posjednici

Grb plemićke obitelji Stafileo, naslikao M. Golubić

Grb Stafileo, na kaštelu

živjeli su u kolonatskom odnosu koji vuče porijeklo još iz antike. Kroz pokoljenja obitelji težaka obrađivala su iste zemlje posjednika. Seljak je od gospodara kaštela dobio zemlju za vrt i zemlju na kojoj će izgraditi kuću. U zamjenu za to morao je gospodaru plaćati godišnji iznos i davati mu regalije (darove). Seljaci su morali na gospodarevu tijesku mljeti svoje masline i davati njemu petnaestinu ulja.

Svako selo imalo je svog gaštalda koji je obavljao naredbe vlasti, brinuo se o njihovom provođenju i pazio na red. Birao ga je na godinu dana gospodar kaštela. Za vrijeme službovanja gaštald je bio oslobođen od javnih radova i darova svome gospodaru. Svaku večer morao je zaključati vrata kaštela i predati ključ gospodaru. (Omašić, 1991.)

II. Bratovštine

Za mletačke vlasti selo je bilo na poseban način organizirana zajednica koja se službeno nazivala komuna (općina). Glavnu ulogu u seoskoj zajednici u XVI., XVII. i XVIII. stoljeću ima Bratovština ili laička škola, organizirana kao pravno tijelo. Imala je osnovna vjerska obilježja i pučanima je postala glavnim osloncem u obrani staleških i ekonomskih interesa. Na čelu bratovštine su župan, gaštald (zamjenik) i suci koji svake godine biraju novu upravu na godišnjoj skupštini, zajednički raspoređuju materijalna dobra i vode računske knjige. Za svoj rad ne primaju plaću, to im je bila čast, a kao nagradu jednom godišnje priređivan im je svečani ručak. Njihovi članovi međusobno se nazivaju braćom, a u selu ih nazivaju bratimima. Zbog toga su njihova društva i dobila naziv bratovština. U Štafiliću su je nazivali skupščina (Pera, 1997.), *Fraternitas*, *Fratalea*, *Fraglia*, *Confraternita*, u običnom govoru pak, *skula*, *scuola*.

U svakom se naselju među bratovštinama posebno isticala Velika skula kao glavna bratovština u mjestu. (Babić, 1984.) Njezini su bratimi bili glavari obitelji. Ona je bila gospodarski najснаžnija i najbrojnija po članstvu. Ostale bratovštine nisu imale tako značajnu ulogu u životu naselja nego su uglavnom njegovale pobožnost prema svecu - zaštitniku ili Bogorodici, nazivajući se njihovim imenima. (Domazet, Vuletin, 2002.) Brinule su se za svoje crkve i oltare, opremale ih slikama i priborom. Na taj način aktivno su sudjelovale u obogaćivanju umjetničkog crkvenog inventara. Sredstva za nabavu i održavanje pribavljali su od članarina te raznih darovnica.

Vjerski i privatni život bratima određen je matrikulama, u Kaštelima nazvanim *marigula* (Pera, 1997.), odnosno pravilnicima (statutima) koje su odobravale vjerske i civilne vlasti. U matrikulama su precizno određena prava i dužnosti bratima te moguće kazne poradi neposluha ili većih prekršaja. Bratovštine su se brinule o svakom svom članu pomažući ga materijalno u prinudi i potrebi (organizacija sprovoda i svetih misa). Na svojim sastancima vodili su i rasprave bez duhovnih obilježja pa su ti sastanci postajali žarišta društvenog života. Skrbile su i o seoskim interesima a preko

Bratimi u procesiji dvadesetih godina XX. stoljeća (Arhiv obitelji Rotondo)

Bratimska kukuljica iz obitelji Acalija, (Muzej Grada Kaštela)

*Isprava o osnivanju Bratovštine
Gospe od Karmela od
8. svibnja 1670. godine (ŽAKŠ)*

opunomoćenika zastupale naselje pred komunalnim sudom. Svoje interese pučani su teško rješavali, dijelom zbog nesloge, a dijelom zbog ustrajnosti Venecije da aristokracija ima prevlast. Bratovštine su, osim članarine koju je svaki bratim morao redovito plaćati imale i svoju imovinu: oranice, maslinike, vinograde, šume, kuće i druge nekretnine koje su oporučno ostavljale pojedine obitelji.

O postojanju bratovština u Dalmaciji još davne godine 1185. svjedoče pisani tragovi. (Duplančić, 2006.) Postoje naznake da su i bratovštine u Kaštelima osnovane još u srednjovjekovnim selima, a preseljavanjem stanovništva u nova naselja na obali, one samo nastavljaju svoje djelovanje. Poštujući uspomenu na svoje pretke - starohrvatske plemenitaše didiće, Kaštelani su sačuvali svoje stare nadarbine, povlastice. Kult svetaca iz tih srednjovjekovnih sela (Bijaća, Žestinja) očuvao se upravo u imenima bratovština i u Štafiliću.

Najstarije štafiličke bratovštine bile su: Sv. Ivana Krstitelja / Blažene Djevice Marije (Velika Skula), Sv. Nofra (Onofrija) / Gospe Karmelske, Sv. Jurja Mučenika. Bratovština sv. Jurja, spominje se u vizitaciji biskupa Pax Jordana iz godine 1629. (NAS-T, 1639.) Ona vodi brigu o oltara sv. Jurja u drugoj po redu građenoj župnoj crkvi, kao i o crkvi sv. Jurja od Žestinja koja je u to vrijeme bila pod jurisdikcijom župe Kaštel Štafilića. Bratimi su je i obnovili, a posvetio ju je godine 1799. trogirski biskup Anton Pinelli (NAS-T, 1723.), u vrijeme kad je isti biskup posvetio i novoizgrađenu župnu crkvu. Bratovština sv. Jurja nije obnovljena nakon njenog ukidanja u vrijeme francuske vladavine u Dalmaciji. (Pera, 1997.)

U XVIII. stoljeću biskup Didak Manola navodi postojanje devet ili deset bratovština (Katić, 1958.), pa se, uz one najstarije, već navedene pojavljuju: Presvetog Sakramenta, Blažene Gospe od Sniga, Sv. Josipa, Sv. Marka, Sv. Spiridona. U devetnaestom stoljeću nailazimo na bratovštinu sv. Vicenca, Blažene Djevice Marije od Karmena, Presvetog srca Isusova.

Biskup Manola 1760. bilježi da samo dvije bratovštine posjeduju bratimsko ruho, a samo tri matrikule. (Katić, 1958.) Pavao Andreis, trogirski povjesničar, spominje u opisu prijenosa sv. Ivana, trogirskog biskupa godine 1681., da su u svečanoj procesiji s

križem, zastavom, tunikama i s upaljenim svijećama, kao treći po redu sudjelovali bratimi iz Štafilića predvođeni svojim župnikom Marinom Basellijem. (Bego, 2003.)

U župnom uredu čuvalo se nekoliko pravilnika starih bratovština te mali broj skupštinskih zapisa XVII. i XVIII. stoljeća. Budući da nekadašnje bratovštine danas više ne postoje, sačuvane matricule kao dokumenti prošlosti, privlače pozornost i kao jezične zanimljivosti, kao dokumenti o vremenu mletačke uprave i prevlasti talijanskog jezika u odnosu na hrvatski.

Bratovštine su odigrale značajnu ulogu u povijesti Crkve od srednjeg vijeka do današnjih dana. Po crkvenom zakonu mogu stoga postojati i danas, a njihov je rad prilagođen potrebama. U Štafiliću pak, u najnovije vrijeme bilježimo primjer obnove bratovštine Gospe od Karmela.

*Sprovod bratima u Kaštel Štafiliću
pedesitih godina XX. stoljeća,
fotografija (arhiv obitelji Vuina)*

III. Crkva

Župna crkva Bezgrješnog začetca Blažene Djevice Marije nalazi se izvan seoskih zidina sjeverozapadno od utvrđenog naselja Kaštel Štafilića. Na austrijskom katastarskom planu ucrtan je točan položaj crkve godine 1831. Današnja crkva izgrađena je u doba kad su se za prevlast na našoj obali borile moćne sile Austrija i Venecija. Način gradnje, bogato ukrašavanje te oprema crkve potvrđuju da su se Kaštela, unatoč ratnim opasnostima, nesmetano razvijala. O tome svjedoče tragovi baroknog graditeljstva, slikarstva i skulpture bilo na ovom ili na ostalim kaštelanskim sakralnim zdanjima.

Početkom života u utvrđenom naselju Kaštel Štafilića (*Stafilea*), stanovnici kaštela i obližnjeg kaštela Lodi pohodili su obližnju crkvu Sv. Petra od Klobučca, koja se nalazila na području današnjeg Kaštel Novoga. Patroni su u svojem kaštelu imali obiteljsku kapelicu koju su povremeno koristili i sami seljaci. Stanovnici kaštela Lodi nikad nisu izgradili svoju crkvu, stalno su pohađali štafiličku,

*Kaštel Štafilić,
katastarski plan iz 1831. godine
(Državni arhiv Split)*

*Kaštel Štafilić,
početkom XX. stoljeća,
kolorirana razglednica
(privatno vlasništvo)*

a gospodari su imali svoje povlastice i svoje mjesto - *klupu kod malih vrata*. (Pavlov / Vuletin 1916.)

Sinovi Stjepana Stafilea – Petar i Jakov, te Ivan koji je kasnije postao šibenskim biskupom, nisu imali muških potomaka, a četiri njegove unuke udale su se u obitelji Andreis, Casotti, Ferro i Zavoreo. Nakon izgradnje naselja i diobe Stafileovih imanja sredinom XVI. stoljeća, patronatsko pravo nad selom dobile su obitelji Ferro i Casotti. Uvidjevši potrebu za vlastitom crkvom i redovnom župom, odlučili su izvan zidina sela ustupiti svoje zemljište za gradnju crkve i groblja.

*Kaštel Štafilić,
pogled iz Nehaja,
početkom XX. stoljeća,
kolorirana razglednica
(arhiv obitelj Klarić)*

*Kaštel Celio-Lodi (Papali),
Kaštel Nehaj,
početkom XX. stoljeća,
kolorirana razglednica
(obitelj Klarić)*

Kaštelani su tijekom stoljeća gradili crkve u više navrata, dograđivali ih ili proširivali već postojeće, tako da su starije koristili kao kapele novima. (Babić, 1991.) Takve su promjene nekad arhivski dokumentirane, a ponekad ne. Za podatke koje imamo o pojedinim župama možemo zahvaliti Tridentinskom koncilu (1545.-1563.) kad je, uz odluku Pape Pia V. (1566.-1572.) usvojena zapovijed da biskupi redovito pohađaju svoje župe koje su do tada bile pastoralno prepuštene samo župnicima. (Bego 1993.) Prema staroj podjeli Kaštel Štafilić pripada Trogirskom dekanatu (crkvenom kotaru). Nakon ukinuća Trogirske biskupije bulom pape Leona XII. od 30. lipnja godine 1828. taj dio je pripojen Splitskoj biskupiji. Trogirska kaštela vizitirana su u nekoliko navrata, u ovom radu koristili smo se zapiscima biskupa Valerija 1579., Pax Jordana 1629.-1647., Kačića 1723. i Manole iz 1760. godine.

Biskupov bilježnik pisao bi izvješće o svemu što se događalo u župi za vrijeme pohoda, odnosno nadzora. Izvješća se nazivaju nadbiskupskim vizitacijama, a čuvaju se u Nadbiskupskom arhivu u Splitu te predstavljaju osnovni izvor svih onodobnih društvenih kretanja. Uz opise postojećih crkava i navođenje njihova inventara, u njima možemo naći zabilježene običaje, događanja, način života, a navedeni su i javni grješnici, suložnici, psovači, zločinci... (Katić, 1958.)

Za vrijeme boravka u selu, koji je obično trajao dva dana, nadbiskup bi propovijedao, dijelio sakrament sv. Krizme, pregledavao crkve i njihovu imovinu, razgovarao sa župnicima i crkvenim prokuratorima. Prigodom svog odlaska nadbiskup je redovito davao održavanje mrtvima te bi se na kraju oprostio s vjernicima koji su ga u procesiji, zajedno sa župnikom pratili do granice svoje župe, gdje bi ga uz svečanu zvonjavu sa zvonika i *uz razvijene barjake i izmjenične salve od pušaka*, dočekali župljani druge župe. (Katić, 1958.)

Gradnja prve crkve

Kako je izgledala prva štafilićka crkva ne možemo sa sigurnošću utvrditi, ponajprije stoga što ne postoji likovni dokumentarni materijal. U izvorima se navodi da je Petar Ferro godine 1566. u ime svoje obitelji i u ime konpatrona - obitelji Casotti, podnio molbu crkvenim vlastima u Trogiru da se u Štafiliću podigne kapelica, mala bogomolja (*oratorium*) kao privremeno rješenje vjerskih potreba dok se ne izgradi odgovarajuća zgrada za župsnu crkvu, uz obećanje, da će nova, prikladnija crkva biti podignuta u roku od dvije godine. U Štafiliću je 22. studenog godine 1566. osnovana samostalna župa.

Osmerokutna crkvice (iznutra duga 11,63, a široka 6,84 metara) bila je izgrađena te iste 1566. godine na mjestu nešto južnije od današnje, ali je zadugo ostala nedovršenom. Udaljena je od grada četiri tisuće paša. To navodi nadbiskup Valier u svojem nadzoru godine 1579. (Bego, 1993.) Nad ulaznim vratima izdizao se zvonik na preslicu. S njene stražnje strane bila je u samom tijeku gradnje ili nešto kasnije dozidana mala sakristija. Unutrašnjost je bila skromna, sa samo jednim neukrašenim oltarom (Bego, 1993.), s oltarnom palom. Na posebnom mjestu stajala je slika Bogorodice - Čudotvorna Gospa Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije, koja je do izgradnje crkvice bila u kapelici kaštela. Unutrašnjost crkvice ukrašavalo je dvanaest slika koje su prikazivale prizore iz života svetog Onofrija.

Crkvice je posvećena svetom Ivanu Krstitelju godine 1571. od trogirskog biskupa Tome Sperandija. Dakle, crkvice je posvećena svetcu koji je često čašćen u kršćanskom svijetu, a njemu u čast

i pod njegovim imenom, utječući se i njegovoj zaštiti nazvani su brojni crkveni redovi i sakralni objekti. Osnivane su i bratovštine pod njegovim imenom. U to vrijeme uz Bratovštinu svetog Ivana Krstitelja u Štafiliću djeluje bratovština svetog Onofrija, i kao najstarija svetog Jurja Mučenika. Prvi redoviti župnik u Štafiliću bio je don Pavao Pavonius Paunović. (Bego, 2003.) Oružani sukobi s Turcima te Ciparski rat (1571.–1573.) spriječili su gradnju nove crkve pa su se župljani malom bogomoljom služili sljedećih stotinjak godina dok im nije postala pretijesna. Članovi obitelji Ferro i Casotti, a po Cassotijevoj liniji konpatroni postaju i članovi obitelji Rotondo, godine 1598. poklanjaju novo zemljište za izgradnju veće, prostranije crkve, a oko nje proširen je i *šematorij*, prostor za groblje. Pokapanje u crkvi i zvan nje kontinuirano je trajalo do epidemije kolere godine 1836.

U vizitaciji Pax Jordana godine 1637. navodi se postojanje nedavno podignutih oltara. U nekoliko njegovih vizitacija župi u Kaštel Štafiliću od 1629. do godine 1647., navedeno je da je crkva prvo posvećena sv. Ivanu Krstitelju, potom dobiva i naziv Blažene Djevice Marije. Glavni oltar koji je do tada bio posvećen sv. Ivanu Krstitelju, biva posvećen i Blaženoj Djevici Mariji jer je na njemu postavljena *vrlo lijepa ikona pod istim imenom*. Uz njih se u crkvi nalazi i oltar Blažene Djevice Marije od Karmela. (Bego, 1994.) Bratovština svetog Ivana Krstitelja tada upotpunjuje naziv imenom Blažene Djevice Marije, a Bratovština svetog Onofrija mijenja naziv u Bratovštinu Gospe od Karmela, pridruženoj Nadbratovštini u Rimu, u vrijeme kad se u Dalmaciji osnivaju brojne bratovštine Gospe od Karmela. (Priatelj - Pavičić 1998.) U nadzoru iz godine 1643. jest i svjedočenje da su svi oltari uredni i dobro opremljeni, no crkva je pretijesna za brojni puk i stoga je potrebno proširenje. (Bego, 1994.)

Proširenje crkve prekida Kandijski rat (1645.-1669.) koji je trajao jako dugo (Difnik, 1986.), a doveo je Turke u neposredniju blizinu Splita. (Omašić, 2001.) O izravnim opasnostima i stradanjima Marko Marulić, otac hrvatske književnosti, gorko je zavapio u Molitvi suprotiva Turkom, u alegorijskom epu *Juditi* te u *Poslanici papi Hadrianu VI*. Stalna opasnost i česti izravni okršaji s Osman-

lijama osiromašili su kaštelansko pučanstvo. Ekonomske prilike postale su sve lošije, siromaštvo i porezi dovode težake i plemiće u propast, i oni na neko vrijeme odustaju od daljnje gradnje.

Gradnja druge crkve

Godine 1670. gradi se nova, nešto veća crkva sa sakristijom na istočnoj strani. Prokurator crkve bio je Marin Jurlić, a tadašnji župnik Marino Baselli. Biskup Ivan Pavao Garzoni posvećuje crkvu na čast Blaženoj Djevici - Gospi od Neoskrvnjenog Začeca 29. studenoga godine 1671. što je u to vrijeme uobičajeno, iako je sveti Ivan Krstitelj i dalje ostao nositeljem njezinog titulara. Bila je to druga po redu štafilićka crkva koju je zbog trošnosti već godine 1718. popravljao trogirski graditelj Ivan Aviani sa sinovima Nikolom i Petrom. (Bezić-Božanić, 1993.) U drugoj polovici XVIII. stoljeća oni postaju najaktivnijom klesarsko-zidarskom obitelji u Dalmaciji. (Celio-Cega, 2005. i Čoralić / Prijatelj-Pavičić, 1999.-2000.) Meštra Avianija biskup Manola smatra lošim graditeljem, što bilježi u Vizitaciji. (Katić, 1958.)

*Kaštel Stafileo,
mapa razgraničenja sela Opor
i Kaštel Štafilića godine 1725.;
detalj karte (ŽAKŠ)*

*Kaštel Štafilić, Brce (trg)
sa štandarcem i crkvom,
tridesetih godina XX. stoljeća,
razglednica (Muzej Grada Kaštela)*

Uz glavni oltar, na kojemu je stajala Bogorodičina slika, unutrašnjost su krasila još četiri bočna oltara s drvenim antependijima. Slike iz života svetog Onofrija koje su visjele uokolo, njih dvanaest, zbog istrošenosti su zamijenjene slikama Križnog puta.

Nakon Kandijskog rata i prestanka turske opasnosti, ovaj je kraj sredinom XVII. stoljeća odahnuo i započeo novi život u miru. Godina 1699. donijela je mir sklopljen u Srijemskim Karlovcima, i tada prestaje turska opasnost za sve krajeve pod venecijanskom upravom na istočnoj obali Jadrana. Ubrzo se osjetio gospodarski razvitak, a zahvaljujući tome naglo su rasle materijalne i duhovne potrebe. Kaštela gube svoju obrambenu ulogu. Započinje širenje naselja izvan dotadašnjih obrambenih zidina. Na njima se probijaju otvori za vrata i prozore (Babić, 1991.), a uklanjaju mostovi. Pred utvrdom i utvrđenim naseljem, nasipa se prostor jarka koji je premošćivao most i tako nastaje seoski trg. Naziv dobiva po uklopljenom drvenom mostu - brvnu ili brvcu. Štafilić je imao dva trga, prostor pred ulaznim vratima dobio je naziv *Brce*, dok se prostor ispred samog kaštela naziva *Igrišće*. Na tom mjestu odvijao se javni život mjesta, susreti i druženja, sklapanja i dogovori, ukratko Brce i Igrišće postali su sjecištem trgovačkog, kulturnog i političkog života mjesta.

Materijalno stanje seljaka i seoskih zajednica naglo je ojačalo. Povećao se broj žitelja, vrijeme je to velikih migracija. Nadbiskup Stjepan Cosmi navodi u pismu od 13. kolovoza 1685. kardinalu Cibu u Rim, da broj doseljenika u Splitsku nadbiskupiju i Trogirsku biskupiju godine 1685. prelazi 5.000 ljudi. (Bogović, 1982., Demoni Stančić, 1989.) Kao posljedica ekonomske i vjerske obnove ukazuje se potreba da se skućene i trošne župne crkve s relativno siromašnom opremom zamijene novima. Izgradnju crkava, koje zadovoljavaju tadašnje vjerske potrebe pučanstva, poticale su seoske bratovštine i župnici, uz materijalne troškove samih seljaka ali bez sudjelovanja gospodara Kaštela s kojima su bili u stalnim svađama zbog izbora župnika i ostalih njihovih prava u crkvama.

Naime, za višestoljetne prisutnosti Mlečana u Dalmaciji uvedeni su neki mletački običaji, koji su vrijedili kao nepisani zakoni. Odnosili su se na pravo vjernika samo iz plemićkih obitelji da svake godine biraju župnika u svom mjestu. To je vrijedilo sve do godine 1807., kad je to pravo ukinula francuska uprava, i kad je prestao važiti Grimanijev zakon. (Soldo, 2006.) U trogirskim kaštelima samo su gospodari kaštela imali pravo izbora župnika i njegovo predstavljanje višim crkvenim vlastima (*ius eligendi et praesentandi*). Seljaci su gospodarima osporavali to pravo želeći i sami sudjelovati u izboru župnika. Zbog tog prava, seljaci su se s vlasnicima kaštela parničili cijelo XVII. stoljeće. U Štafiliću je u ime seljaka sporove vodila Velika skula ili Bratovština sv. Ivana Krstitelja. Jedan od sukoba između Štafilićana i patrona zbio se godine 1625. prilikom izbora župnika don Marka Veroneusa. Pred Vrhovnim sudom patroni su tada ostvarili svoje pravo na izbor župnika. Sljedeća rasprava oko izbora župnika vodila se pred građanskim sudom godine 1666. Bratovština sv. Ivana Krstitelja usprotivila se postavljanju za župnika don Marina Basellija. (Bego, 2003.) Zabilježen je i jedan izravni sukob između župljana i crkvenih patrona, a odnosio se na svećenika Ivana Nikolu Jakšu. Obitelji Kažotić i Rottondo podnijeli su pismeni prijedlog biskupovom generalnom vikaru Francassi 16. prosinca godine 1710. da se za župnika postavi Ivan Nikola Jakša (Giaksa) Duhnić (1711.-1723.), rodom iz Visa, koji je župnikovao u Štafiliću do konca godine 1722. Seljaci su se borili protiv dolaska župnika kao i obitelj Ferro koja je u toj pri-

Ivan Nikola Jakša (Giaksa) Duhnić,
"Libar pisnih",
početak XVIII. stoljeća, (ŽAKŠ)

godu stala na stranu seljaka. Župnik je u Štafilić stigao 13. siječnja godine 1711. Tada je izbila pobuna, a pobunjenici su zatvoreni prema zapovijedi Karla Pisanija, generalnog providura, nakon čega su Štafilićani popustili. Taj župnik je jedan od značajnijih koji su ostavili traga u stvaralačkom pogledu. U Župnom arhivu sačuvane su dvije knjige njegovih rukopisa: *Libar pisnih*, pjesme religioznog sadržaja, i *Životih od mnogih svetac*, zanimljive hagiografije, priče o životu svetaca.

Ivan Nikola Jakša (Giaksa) Duhnić,
"Libar životih",
početak XVIII. stoljeća (ŽAKŠ)

U nizu posebno istaknutih župnika navodimo glagoljaša don Ivana Grubišića Jurjetinovića - Ivaku, rođenog 1706. godine, koji je glagoljičkim pismenima na hrvatskom jeziku ispisao staru matrikulu Bratovštine sv. Jurja. Dao je i zajam za gradnju crkve u zamjenu za *sv. Misu običajnu didiščinu* – javnu gozbu na blagdan Gospe od Začeca.

I don Mihovil Ivaka, rođen godine 1759., također glagoljaš, zaslužuje spomen stoga što se isticao u otporu prema Francuzima. Pisao je pjesme u desetercu. U Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu sačuvan je njegov prijevod Biblije *Popa Mihovila Jurjetinovichja Ivakcija, Kastelanina, od Skupschine Svetog Filipa Nerija Grada Splita* iz godine 1794.

Don Ivan Antun Zecca, župnik u Štafiliću, istaknuo se kao redoviti član Akademije *Societa Georgica dei Castelli di Traù*, osnovane godine 1788. u svrhu poučavanja puka obradi zemlje. Napisao je nekoliko teorijskih rasprava o: *sijanju žita i obrezivanju loze*, a za potrebe Akademije prevodio je s hrvatskog na talijanski jezik. (Božić-Bužančić, 1995.)

Don Vicenco (Vicko) Perišić, (1829.-1905.) jedan od značajnijih štafiličkih župnika, osnivač je *Štafiličke nabožne zaklade*, član društva *Bihac* i *Matice hrvatske* (Bego, 2003.), sudionik narodnog pokreta, osnivač narodnjačkog lista *Il Nazionale* i aktivan član župne zajednice. Štafilićani su, u ime seoske *Duhovščine* kao znak zahvalnosti za njegov rad naručili njegov portret - umjetničku sliku.

Portret don Vicenca Perišića, ulje na platnu, vel. 63x58 cm. U Župi se čuva jedan je od dvaju postojećih portreta, rekli bismo, identičnih. Drugi je portret vlasništvo obitelji Perišić. Izradio ih je godine 1906. splitski slikar Ivan Lalić. Na slici prevladava tamni kolorit, jedino je svećenikova glava slikana svjetlijim bojama i stvara jak kontrast svjetla i tame. Okvir slike je drveni, profiliran sa cvjetnim motivima prikazanim u štukaturi. U gornjem lijevom kutu napisan je tekst:

“NEIZBRISIVOJ USPOMENI
POŽRTVOVNOG ZAŠTITNIKA
I ZASLUŽNOG PRESJEDNIKA
NABOŽNE ŠTAFILIČKE ZAKLADE
U ZNAK HARNOSTI ZAKLADNI ODBOR
1906. p.”

Ivan Lalić, Don Vicko Perišić,
portret, ulje na platnu, 1906. godine

Pečat Nabožne štafiličke zaklade

Ne možemo a da ne spomenemo još jednog svećenika novijeg vremena fra Pavla Meladu (Štafilić 15. svibnja 1916. – Omiš 26. 11. 2003.). Nakon osnovne i srednje škole postaje franjevac Provincije Presvetog Otkupitelja. Bogoslovlje studira u Makarskoj i nastavlja u Rimu. Za svećenika je zaređen 23. lipnja 1940. u Splitu. Život i rad posvetio je promicanju mariologije i marijanske pobožnosti djelujući u Papinskoj međunarodnoj marijanskoj akademiji u Rimu, najprije kao tajnik (1946.-1976.) i suradnik dr. fra Karla Balića i kasnije kao njezin predsjednik (1976.-1996.). Organizirao je međunarodne mariološke i marijanske skupove diljem svijeta. Rim je napustio 1997. godine i nastanio se u franjevačkom samostanu u Omišu.

Dobitnik je nagrade «*Pro Ancilla Domini*» 1994. godine, bogoslovnog fakulteta «*Marianum*» za životno djelo, pedesetogodišnje zalaganje oko unaprijeđenja marioloških i marijanskih pothvata u Katoličkoj crkvi. (Lubina, 2000.-2001.)

*Fra Pavao Melada
16. siječnja 1982. godine
sa papom Ivanom Pavlom II*

IV. Gradnja treće crkve

Kaštelani su se u XVIII. stoljeću polako počeli odvajati od ruralnog načina života, međusobno su se natjecali čija će crkva biti bogatija i ljepša, prisutan je kampanilizam, no važno je bilo da prihvaćaju pozitivne utjecaje gradskih sredina pa ni crkve ni u čemu ne zaostaju za gradskim.

Najnovija, treća po redu župna crkva u Kaštel Štafilicu tradicionalno i graditeljski nastavlja se na starije župne crkve iz godine 1566. i 1671. Karakterizira je fortifikacijska monumentalnost što na ovom prostoru, i na ostalim graditeljskim zdanjima obilježava graditeljstvo XVII. i XVIII. stoljeća.

Temeljni kamen postavljen je u kolovozu godine 1753., a u listopadu 1754. postavljeni su temeljni zidovi za njezino proširenje. Bilo je to za župnikovanja don Jakova Coklarića. (Bego, 2003.) Stara crkva nije srušena nego su se zidovi nove bazilike podizali oko nje. Gradnju su naručili seljaci starosjedioci, podigli je o svojem trošku i kao treću po redu župnu crkvu posvetili Bogorodici. U to vrijeme trogirski je biskup Didak Manola (1755.-1766.) obišao svoju biskupiju dva puta 1757. i 1760. Njegov kancelar i kanonik Marko Peroević zapisao je da u razdoblju između ta dva pohoda Štafilic ima 717 stanovnika u 127 obitelji. (Katić, 1958.)

Radovi na crkvi završavaju 1764., a još deset godina građena je njena apside. Posvećena je 1765. Tada je srušena stara crkva i zvonik, skidana su vrata i sedam oltara koji su svi osim glavnoga posvećenog sv. Ivanu Krstitelju bili drveni, dobro ukrašeni i opskrbljeni. (Katić, 1958.)

Crkvu je posvetio trogirski biskup Anton Pinelli 15. rujna godine 1799. uz obvezu *“svega puka prikazanu po Stjepanu Petrin županu bratovštine sv. Ivana Krstitelja i sudcu puka Augustinu Vuina, da će nju pristojno za službu Božju uzdržati i dobavljati stvari potribite za Bogoslužje. Naredi da se uspomena ovog posvećenja drži na 30. kolovoza svake godine.”* (Knjiga protokola, I./VIII.)

*Isprava o posveti crkve,
Anton Pinelli,
1799. godine (ŽAKŠ)*

Izgradnja crkava u to vrijeme redovito se povjeravala tadašnjim priznatim graditeljima koji su djelovali na području srednje Dalmacije. Oni su i u ovim, i dalje teškim socijalno-ekonomskim pri-

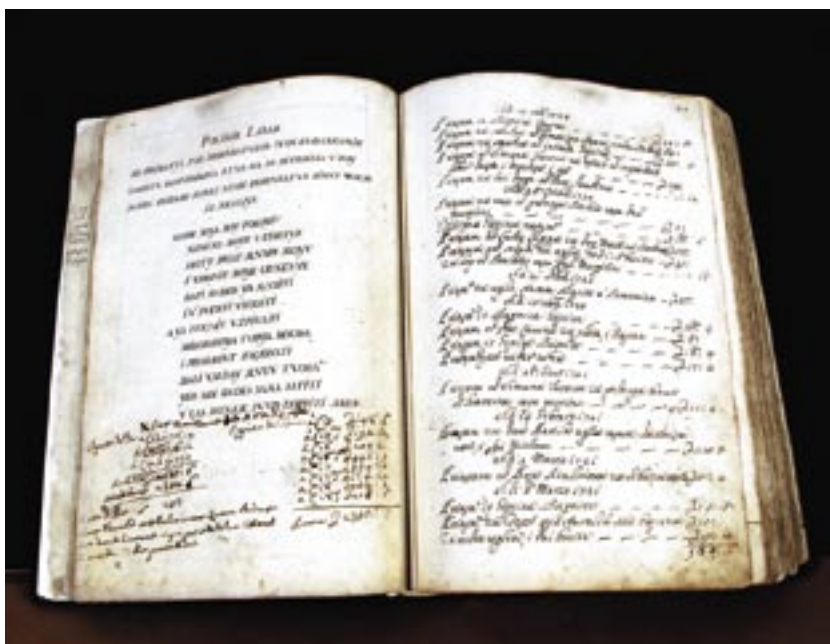
Exemplum.

Dedicatio Ecclesie Parochialis
Castri Rayphilorum.

Cum in eodem Castri Rayphilorum, interuentis suis vestigijs aliorum
incolarum Castri decessus Traquienfis, ad Majorem dei
Eloium, cultum sanctorum, et edificationem populi ubi-
tiani eorum Parochialem Ecclesiam, hinc recentibus
annis, propterea sumptibus magnifice constructam, conse-
crari exigerent. Dominatio sua Illm^a, et R^{ma} Jo:
Antonio Buelli Ep^{us} Traquien^s, qui hujusmodi eorum
devotionis auctor fuit, humiliter precib^{us} exorauerunt.
Posthabita igitur qualid^e Stationis suae, eorum vota
sanctaeque prosequens, proximam decemquingentesimam non
Septemb^{is} anni 1799, reuerente die Dominica, ac
Festo sanctissimi Mari^e Conu^{is}, pro explenda hac
jussu sollemnitate indicit. mandauit hae interim
iisdem Ordinibus, et cum suo Rituum Magistro se
conferrent, quid in hac sollemnitate necessarium fo-
ret, quolibet ordine promouendum esset. Quapropter
habita a R^{do} d^{no} Ceremoniaris instructione, prout
in Pontificali praescribitur, omnia opportune parauit:
haec autem eundemque Ceremoniarium Magistrum
Abbas ante diem sollemnem e civitate ad idem Castrum
relexerunt, et jussu ipsius singula, prout quae esset,
exponerentur. In Pontificio autem diei sollemni do-
minatio sua Illm^a, et R^{ma} usque alii, Abba R^{do}
Dⁿⁱ Castri, R^{do} d^{no}, ac Clerici, qui in hujusmodi solem-
nitate requisiti fuerant, ad praedictum Rayphilor-
um Castrum, omnia ab iisdem Ritibus haec missa,
peruenit, initiumque sollemnitati ejusmodi servare
mandavit. Hinc omnia itaque praedicta prae-
fixis Dedicatio Ecclesie, d^{no} Mabudinum Crasti
re, diei, aliisque precib^{us} ac Oratori usque ad diem se-
quentem per totam noctem, subsequens, hinc illi Cer-
des ipsius alii post alios, ac adstante devotionis Aus-
sa

“Libro Maestro della Chiesa di Castel Stafileo e Castel Papali” (Veli Libar), 1715.-1801. godine (ŽAKŠ)

likama prenosili stoljetnu kamenarsku tradiciju. Štafilićani su s njima preko svojih opunomoćenika prokuratora sklapali ugovore. Prokuratori su sve troškove i isplate unosili u knjige da članovi bratovštine imaju uvid u njihovo poslovanje.

Podatke o gradnji treće štafiličke crkve doznajemo i iz Knjige računa (*Libro Maestro della Chiesa di Castel Stafileo e Castel Papali*), u puku poznate kao *Veli libar* koji se čuva u Župnom arhivu. U njoj su popisi inventara i iznosi godišnjih računa od 1715. do godine 1801. koji se odnose na prihode i rashode. Prokuratori su pred cijelim pukom i ostalim bratimima na mostu pred Brcem, u šematoriju pred crkvom ili pak na Igrišću polagali godišnje račune, odnosno iznosili financijska izvješća. Iz *Libra Maestro* doznajemo i način, mjesto i vrijeme biranja prokuratora crkve koji su preuzimali brigu nad crkvenom imovinom. U početku gradnje nove crkve bio je samo jedan prokurator, od 1735. po dva, dok u 1764., godini završnih radova na crkvi, bijahu izabrana čak dvanaestorica prokuratora – fabriciera (tal. *fabricare* - graditi). Prokuratori su bili birani u službu sve do duboke starosti, a izbor se provodio na tri i na jednu godinu. Većinom su bili članovi Bratovštine sv. Ivana Krstitelja koji navode da isključivo svojim troškom podižu novu crkvu.

Ploču s natpisom po završetku građevinskih radova godine 1765. postavljaju na južnom crkvenom zidu što je izazvalo negodovanja ostalih seljaka i mjesnih plemića. Nikola Rotondo optužio je tadašnjeg župnika don Stjepana Ivaku da je nagovorio meštra Ignacija Macanovića da potajno iskleše i postavi ploču kako bi juspatroni izgubili svoja prava. Ploča se nalazi po sredini južnog zida crkve.

D. O. M.
HOC TEMPLUM DEI PARAE
V. IM. CEPTAE. ET D. CHRISTI
PRAECVSSORI SUB CUJUS NO
MINE SODALITAS EX HAC
PAROECIA CONGREGATA
AERE PPRIO, ADIVNCTAQUE
OPERA SVBSTRUXIT
A : DNI : MDCCLXV

Kamena ploča s natpisom o gradnji crkve, južni crkveni zid "Na čast Presvetoj Bezgrješno Začetoj Djevici Mariji i Predteči Gospoda Isusa Krista, bratovština ove župe pod njegovim imenom, ovaj hram skupa s ostalom nadogradnjom o svojem trošku podiže. God. Gospod. 1765."

Štafilićka crkva predstavlja reprezentativan primjerak regionalne varijante dalmatinskog baroka i uz starije kaštelanske crkve tog vremena, crkvu sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starom i sv. Jerolima u Kaštel Gomilici predstavlja *kaštelanski tip crkve*, pojam koji se u stručnoj literaturi pojavio sredinom dvadesetog stoljeća. (Priatelj, 1956.; Sokol, 1998.) Taj upotrijebljeni naziv ne bi trebao biti odjek provincijalizma jer je način gradnje potaknut zahtjevima vremena i naručitelja te samom mogućnošću domaćih graditelja koji su slijedili prethodne stilove. (Fisković, 1958.)

Građena je od pravilno obrađenih kamenih kvadara, precizno isklesanih, spajanih uskim, jedva primjetnim fugama od klaka (gašenoga vapna) i pijeska. Donji dijelovi zidova, koji sežu gotovo iznad gornjih pragova vrata, izrađeni su od kamena iskopanog u kamenolomu Slatine na otoku Čiovo.

U dokumentima piše da je crkva duga 56 mletačkih noga, široka 31, visoka 46. Imade 5 žrtvenika, 4 od različitog mramora a peti od pozlaćena i urizana drva. (ŽPKŠ K.P. I./VIII.)

Izgradnjom crkve rukovodio je Ignacije Macanović (Priatelj, 1982.), čije je ime i ime njegove obitelji dobilo izuzetno značenje u

*Župna crkva, pogled s juga,
2006. godine*

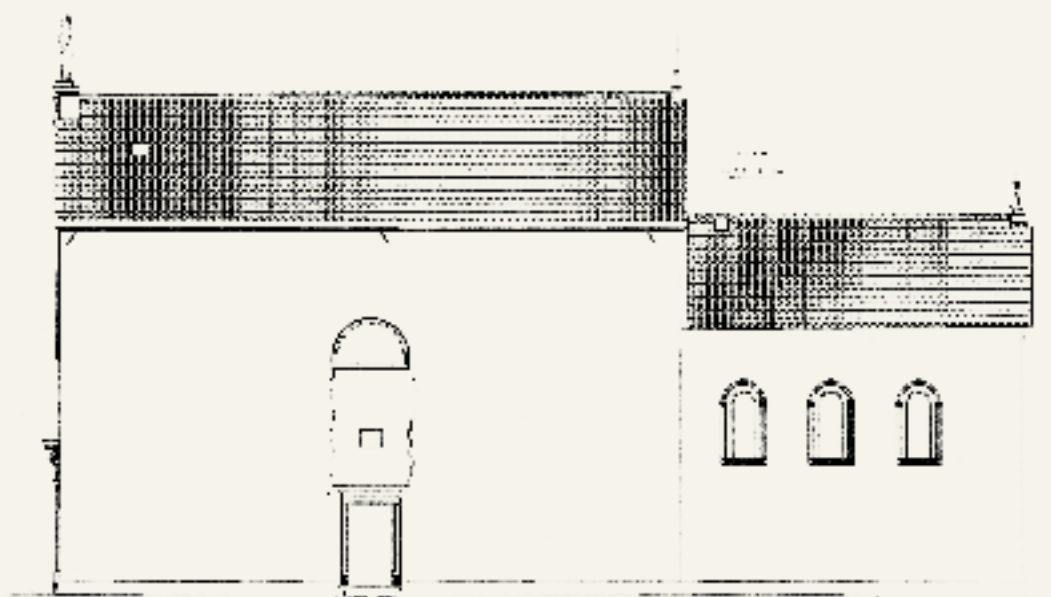
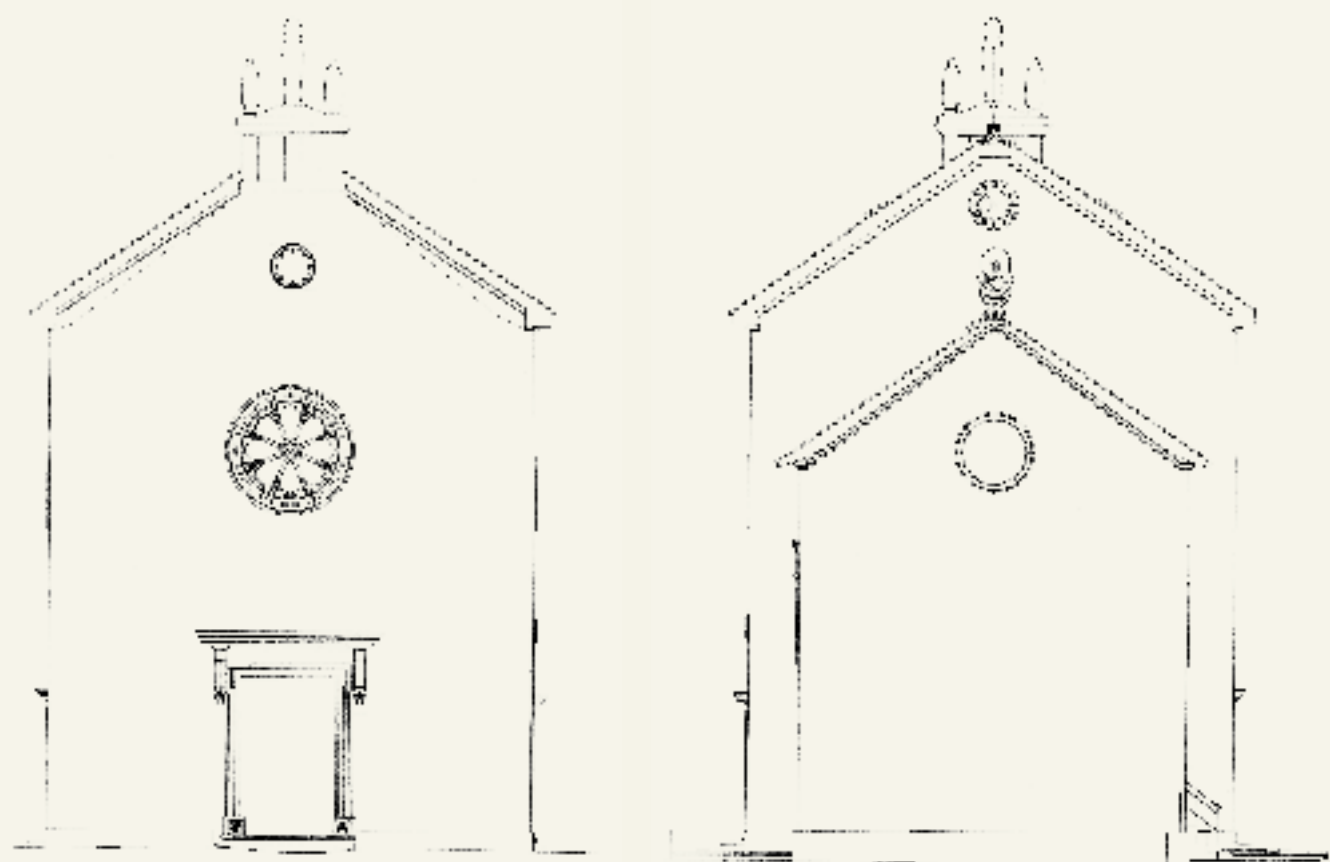

dalmatinskom graditeljstvu XVII. i XVIII. stoljeća. Biskup Manola naziva ga *“prvim među majstorima”*. (Katić, 1958.) Kao graditelj u Štafiliću je djelovao dvadesetak godina. Uz povremene prekide, u Štafiliću je radio sve do završetka svetišta 1775. godine. Macanović (nadimkom Raguseo), podrijetlom su Dubrovčani, a u Splitu i Trogiru sa svojim radovima javljaju se još u prvoj polovici XVII. stoljeća.

Arhitekt štafiličke crkve Ignacije Macanović (1727.–1807.), još kao mladić, u devetnaestoj godini, biva imenovan protomajstorom, stoga što je iza sebe imao značajna ostvarenja na području sakralnog graditeljstva.

Njegovo najznačajnije djelo je župna crkva u Nerežišćima na otoku Braču. Ne zaostaje ni zgrada vojarne u Drnišu, zdravstveni ured u Trogiru, barokna pjevnica trogirske katedrale, dio pomičnog most između Čiova i Trogira, župna crkva u Milni na Braču, nedovršena župna crkva na otoku Drveniku i druge građevine. Svoju sposobnost dokazao je i na ovom objektu, kao i osobito istančan osjećaj za ljudsku mjeru i prostor. Crkva, ukomponirana u krajolik, usklađena s ambijentom i okolinom, i danas, unatoč naglom i nekontroliranom širenju naselja, kad su narušene mnoge izvorne

*Župna crkva u Kaštel Štafiliću,
arhitektonski snimci,
Geoing, 2001. godine*

Pročelje Župne crkve šezdesetih godina XX. stoljeća (Fototeka Konzervatorskog ureda u Splitu)

Portal Župne crkve šezdesetih godina XX. stoljeća (Fototeka konzervatorskog ureda u Splitu)

ambijentalne vrijednosti neukusnim dogradnjama i nadogradnjama, donekle je sačuvala svoj izvorni sklad i ljepotu.

Izvori navode čitav niz graditelja i zidara, Macanovićevih suradnika, među kojima možemo istaknuti protomajstora Dominika Scottija, rođenog godine 1691. u Splitu od oca Talijana i majke Trogirke. Bio je nastanjen u Kaštel Starom od 1722., a 1749. i 1759. navodi se kao protomajstor u Štafiliću. (Fisković, 1955.; Demori-Staničić, 1989., Čoralić-Prijatelj Pavičić, 2001.) Komparacijama i dostupnim arhivskim podacima njemu se može pripisati i dio gradnje još dviju crkava građenih u baroknom stilu u Kaštelima (sv. Ivana Krstitelja u Starom i sv. Jerolima u Gomilici) čiji oblik je slijedila i štafilička crkva.

Temeljni kamen polažu Zuane Perišin i njegov rođak Pietro Arambašin. Gašpar Kršovani, Kerševani, (*Gaspar Cerzevani*), Frano Cinidella, Cincidella (Fisković, 1955.), klesari Vicko Orlandini, Vicko Ergovac i meštar Rubignolli pripremali su kamen. Vicko Macanović, od bijelog bračkog kamena iz Pučišća i Milne isklesao je portale, polukružne profilirane prozore, stope, pilastre, zidne vijence, ugaono kamenje, dugo temeljno kamenje, kamen za ruže pročelja te ključni kamen trijumfnog luka. (ŽAKŠ, Libro...) Kao graditelj na crkvi u izvorima se spominje i Ivan Aviani sa sinovima Nikolom i Petrom. (Bezić-Božanić, 1993.)

Crkva je longitudinalna jednobrodna građevina dvoranskog tipa s kvadratnom apsidom, postavljena na uobičajen način po srednjovjekovnom pravilu u smjeru istok – zapad s ulaznim vratima na zapadu. Lađa i apsida pokrivene su krovom na dvije vode s tim da prostor lađe nadvisuje užu apsidu. Pročelje je zabatnog završetka i podsjeća na pročelje crkve sv. Petra u Trogiru, njime dominira portal čiji završni vijenac nose dvije snažne konzole u obliku voluta sa završetcima u formi akantusova lišća. (Prijatelj, 1982.) Omeđuje ih jastučić koji zajedno s konzolama nosi završni vijenac.

Profilirani dovratnici portala u dnu završavaju renesansnim motivima, isklesanim reljefom u formi stiliziranih ruža, što nam govori da barokni stil, koji je ušao u modu u evropskoj umjetnosti u XVII. stoljeću, u Dalmaciju, zbog društveno-ekonomskih prilika pristiže sa zakašnjenjem, ali na način da nikad nije dostigao kvalitetu i

dosljednu provedbu kao u ostalim dijelovima Hrvatske i Europe. Valja napomenuti da se domaći majstori nikad nisu potpuno oslobodili prethodnih stilova i da su njihove građevine redovito stilski neujednačene. Na ovom objektu moguće je prepoznati i motive iz srednjovjekovne umjetnosti. To su prvenstveno dvije prozorske ruže, rozete, koje je isklesao Ignacije Macanović godine 1759. U Kaštelima ih nazivaju *rosuluni* – cvit. (Babić, 1991.) Izvedene su po načinu oblikovanja kamena «žioka na raboš», najjednostavniji tip klesanog ukrasa u formi naizmjeničnih zubaca koji se masovno izrađivao u gotičko i renesansno doba i izvezio iz mletaka. Smatra se tipičnim mletačkim ukrasom. (Belamarić, 2002.) Veća ruža nalazi se u sredini pročelja, a sastoji se od osam krhkih stupića koji tvore osam lepezastih okna. Na korijenu stupića pojavljuje se motiv stilizirane ruže kao i pri dnu dovratnika portala. Manja ruža je oštećena pri demontiranju preslice koja se nalazila na vrhu pročelja. Napominjemo, da se na tom mjestu, kao logičnije arhitektonsko rješenje nalazio *zvonik na preslicu*, što je prepoznatljivo na sačuvanim fotografijama i u računima. Demontiran je 21. kolovoza godine 1930. u vrijeme obnove krova. (ŽAKŠ RK 1./XXIX.) Tada je nad zabatom postavljena skulpturalna grupa: Bogorodica s prekrštenim rukama čiju pozu slijede i anđeli postavljeni s njene lijeve i desne strane. Kipovi su oblikovani iz segetskog kamena, izradio ih je Ante Fabris, klesar iz Splita, poznat po izradi žrtvenika, propovjedaonica, grobnica i slično. Za podnožje kipova upotrijebljena su tri kapitela s demontirane preslice, ostatak je pripao meštru Anti Kovačevu Jozinu iz Kaštel Lukšića koji je izvodio radove. (ŽAKŠ) Pri dnu grede proteže se natpis: “*Svojoj zaštitnici Mariji Bezgrešnog*”.

Na bočnim zidovima, sa sjeverne i južne strane, nalaze se po jedna manja ulazna vrata profiliranih dovratnika. Ona također završavaju isklesanim reljefnim ružama. Sjeverna vrata postavljena su godine 1765. i za razliku od južnih bogatije su ukrašena. Njihov nadvratnik završava polukružnim jastučićem, tipičnim dalmatinskim motivom visećih četvrtastih zubaca.

Tipično barokni polukružni prozori s kartušom kao okvirom osvjetljavaju crkvenu lađu. U knjizi računa ove prozore nazivaju “*mezalune s bastunom oliti van kordunom*”. (Babić, 1999.-2000.; Fisković, 1955.; *Libro Maestro*...)

Konzola na portalu, Župna crkva

Dovratnik portala, Župna crkva

*Motiv visećih četvrtastih zubaca,
sjeverna ulazna vrata,
postavljena 1765. godine*

*Prozorska ruža (veća),
Ignacije Macanović, 1759. godine*

Prozor na apsidi Župne crkve

Za rozete, prozore i trijumfalni luk iskorišten je brački i okružki kamen čije je klesanje poznato pod nazivom “*lavuri bili*”. (Sokol, 1998.) Pri vrhu južnog zida crkve ugrađena je već ranije spomenuta kamena ploča s latinskim natpisom. U crkvenom dvorištu nalazi se starokršćanski sarkofag premješten iz crkvene konobe godine 1973. Tamo je služio kao kamenica za ulje uz još nekoliko kamenica koje su tada prodane. (ŽPKŠ 7.1./V.)

Apsida je dozidana deset godina kasnije. S Ignacijem Macanovićem (Raguseom) sklopljen je ugovor za njenu gradnju 15. siječnja godine 1772. Građena je od 1772.-1774. godine. U *Libro Maestro* na stranici 160. zapisano je da ju je gradio Franjo Macanović prema nacrtima Gašpara Kršovanića i Frane Cinidelle te uz nadzor četvorice *fabriciera* i pod stručnim vodstvom Ignacija Macanovića

koji je izradio i njezin model. Pietro Nutrizio obavljao je nadzor, maestro Corda armature, a Pietro Avian klesao je kamen. (ŽAKŠ, *Libro Maestro*)

Okrenuta je prema istoku, četvrtastog je oblika, građena je od bijelih fino tesanih kamenih blokova iz bračkih kamenoloma. Za vrijeme gradnje apside, za izradu oltara koristio se i mramor iz Solina (u računskim knjigama spominje se kao mramor *vazet va Solinu*). Macanović je bio sklon ugradnji *spolia*, pa je tako, kao i na trogirskim zdanjima, i ovdje između kamenih blokova pri dnu

*Ante Fabris, Bogorodica i anđeli
nad zabatom pročelja,
postavljeni 1930. godine*

*Sarkofag, starokršćanski,
crkveno dvorište*

*Spolia- starokršćanski stupić, VI.
ili VII. stoljeće, istočni zid apside*

istočne strane zida uzidana *spolia* - duguljasti starokršćanski stupić iz VI. ili VII. stoljeća s urezanim križem koji je najvjerojatnije tu dospio također iz Salone.

Na vrhu zabata apside smješten je barokni akroterij koji je, uz kamene klupe i grobne natpise, također Macanovićev klesarski rad. Prilikom obnove krova na crkvi 2003. godine, metalni svetokrug s akroterija je skinut i zamijenjen bezličnim žičanim obručem.

Apsidu odlikuje jednostavnost građevinske forme, prostranost i dubina sa širokim trijumfalnim lukom, koji je i osnovna značajka Macanovićevog stila gradnje. Lukovi prozora su profilirani a pri dnu se nalaze mali barokni ispusti za vodu.

Polukružni prozor lađe Župne crkve

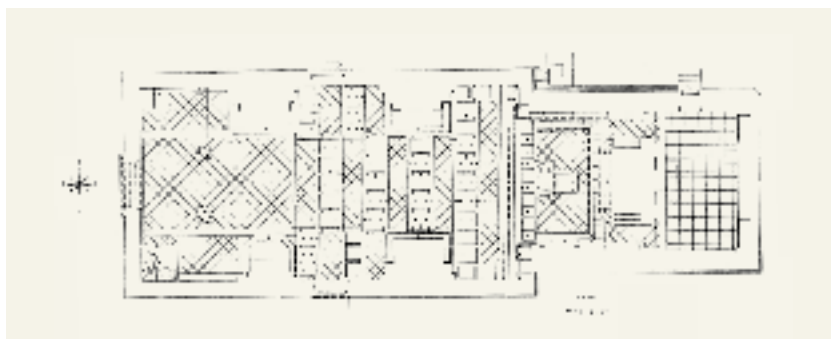
Unutrašnjost crkve

Interijer crkve prilagođen je prostornim značajkama jednobrodne longitudinalne građevine s apsidom. Prostor nije odijeljen stupovima i ne postoje bočne kapele. Zidovi su plošni a na njima su istaknuti samo oltari. Dnevna svjetlost osvjetljava unutrašnjost crkve sa sjeverne i južne strane kroz dva polukružna prozora, a sa zapada kroz prozorsku ružu u koju je umetnut vitraj. Na ulazu u crkvenu lađu, nad ulaznim dijelom, nalaze se dva potporna stupa koji pridržavaju drveno pjevalište (kor). Tu je i kamena posuda za blagoslovljenu vodu i krstionica s drvenim obojanim tornjem na čijem se vrhu nalazi skulpturica Krista. Kamenu posudu i krstionicu godine 1779. isklesao je protomajstor Grgur Mazoni. (ŽAKŠ) Spomenuti majstor popločao je i crkvu. Nadgrobnih natpisa, grbova ni ostalih znakova u pločniku nije bilo.

*Interijer crkve, pogled prema svetištu,
2004. godine*

*Grgur Mazoni, popločanje crkve iz 1779. godine,
arhitektonski snimak, Geoing 2001. godine*

U Štafiliću, kao i u svim kaštelanskim naseljima relativno je brzo završen graditeljski dio poslova na novoj crkvi. Štafilićani su se iscrpili novčano i fizički, tako da je uređenje njene unutrašnjosti, kao i oprema te nabava crkvenog inventara potrajala godinama.

Vitraj, umetnut u prozorsku ružu

Interijer crkve, pogled prema pjevalištu, 2006. godine

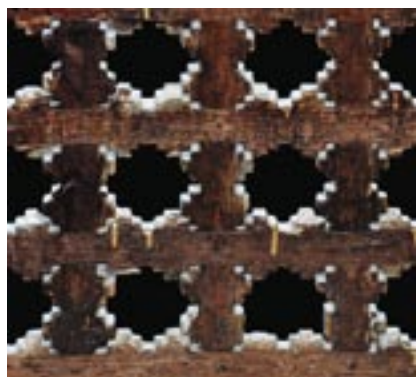
*Grgur Mazoni, kamena posuda za
blagoslovljenu vodu, 1779. godina*

*Grgur Mazoni, krstionica,
1779. godina*

Ante Fabris, troškovnik i nacrt za kamenu balustradu ispred Glavnog oltara, 1931. godina (ŽAKŠ)

Korska ograda (detalj)

Luster, drveno, pozlata, godina 1915.

Put Križa je postavljen 14. srpnja godine 1782., a iz Rima je slike donio otac Jerolim Balin godine 1779. (K.P. I./VIII.) Kovač ime na Vice, izvori ne navode njegovo prezime, godine 1790. izradio je nosače za vješanje svijećnjaka, koji su u *Knjizi računa* nazvani *oka* ili *kolači*. Slike, medaljoni s prikazima sv. Ćirila i Metoda, slikane na zidu, izradio je lokalni slikar August Švabo godine 1930. (R.K. I./XXIX.) Iste godine crkva je temeljito obnavljena: promijenjen je krov, elektrificirana unutrašnjost, obojan interijer, skinuta preslica, postavljeni kipovi na njezino pročelje. Do danas crkva je bojana godine 1972. pod nadzorom konzervatora. (R.K. 7.1./V.) Godine 2006. temeljito su ispitani svi slojevi boje, a njezina unutrašnjost izvorno je obnovljena pod nadzorom Konzervatorskog ureda Ministarstva kulture u Splitu.

Drveni, pozlaćeni luster postavljen je 1915., a godine 1930. iznova je pozlaćen i elektrificiran. Potpuno je restauriran 2006. godine. Nova vrata, unutrašnja i vanjska, kao i kor, postavljena su godine 1915. i 1916. Izradio ih je drvodjelac Marin Ćipin.

Godine 1931. iz kararskog mramora izrađena je i kamena balustrada pred oltarom u glavnoj kapeli. Isklesao ju je splitski klesar Ante Fabris. Sastojala se od 6 pilastara, ukrašenog pročelja i 16 okruglih stupića s vratima od kovanog željeza. Uklonjena je godine 1970., kao i u svim crkvama, jer su tako zahtijevale liturgijske promjene koje je uveo Drugi vatikanski sabor (1962.-1965.). Oltar-

na mensa okrenuta prema narodu biva postavljena na pravokutne profilirane stupiće stare ograde. Frane Ergovac, kovački majstor iz Štafilića, iskovao je rešetke za sve crkvene prozore. U desnoj niši istočnog zida početkom 20. stoljeća smješten je kip Presvetog Srca Isusova. Nabavljen je godine 1909. kod G. Nardinija u Milanu. Svečano je posvećen na *Igrišću*.

Unutrašnjost apside osvijetljena je sa svih strana. Sa stražnje strane nalazi se profilirani okrugli prozor u koji je umetnut recen-tni vitraj 2006. godine. S južne i sjeverne strane su po tri prozora koji završavaju polukružnim lukom a povezani su profiliranim zi-dnim vijencem. Pod u apsidi nešto je uzdignutiji od ostalog dijela crkve. Do njega vode tri kamene stube, stepenice, za koje pretpo-stavljamo da su tu prvenstveno radi grobova koji se tu nalaze.

Jedina obilježena grobnica je svećenička koja je pokrivena ka-menom pločom s uklesanim latinskim natpisom. Na ploči je pisalo da se u toj grobnici mogu pokapati samo svećenici, članovi Bra-tovštine Sv. Ivana Krstitelja. Zbog toga je tada u župi izbio sukob. Biskupov tajnik Jerolim Gaval, prigodom vizitacije trogirskog bi-skupa godine 1789., tražio je od Bratovštine sv. Ivana da *o svom trošku* izbriše taj dio natpisa, što je i danas vidljivo, a dio natpisa je preklesan.

U apsidi su smješteni i grobovi za novorođenčad - *anđeoski grobo-vi*. Uz sjeverni i južni zid prislonjene su kamene klupe postavljene na konzolama. U apsidi se nalazi i glavni oltar, a prostor iza taber-nakula koristi se kao sakristija. U nju se ulazi kroz niska drvena vrata. U sakristiji je nekoliko ormara. Na zid je obješeno barokno raspelo (120 x 80 cm) s kraja XVII. ili početka XVIII. stoljeća. Uz ovo drveno raspelo u župnoj crkvi nalaze se još dva.

Raspela u Župnoj crkvi u Kaštel Štafiliću načinom izrade i svo-jim nastankom ne pripadaju poznatom kaštelanskom rezbaru i kiparu Šimunu fra Fulgenciju Bakotiću (Kaštel Gomilica, 1716.-Amelia, Italija, 1792.) koji je iza sebe ostavio brojna raspela, šest u našim crkvama (jedno od najljepših nalazi se u crkvi sv. Kuzme i Damjana u Kaštel Gomilici), a petnaestak u Italiji, budući da je 44 godine proveo u samostanu pokraj grada Amelie. (Prijatelj, 1993.) Navodimo ga ovdje sa svrhom kako bismo istaknuli da je

Ispovjedaonica, drvo

Kapitel, u sekundarnoj upotrebi, I.-II. stoljeće

*Kip Presveto Srce Isusovo (detalj),
1909. godina*

Nosači za svijećnjake, metal

Raspelo sa oltara Svetog Križa, pučki rad

naš čovjek, otrgnuvši se manirističkoj sladunjavosti venecijanske škole stvarao raspela u skladu sa svojim načinom intuiranja Kristove muke i smrti na Križu. (Buljac, 1994.)

Drveno raspelo u punoj plastici, rustična je rezbarija, na njemu su vidljivi tragovi naknadnog bojanja što joj je narušilo originalnost. Raspela su se koristila prilikom obreda, a po starim crkvenim

propisima, na svakom oltaru moralo je stajati raspelo, ona su se osim u obredima upotrebljavala i u procesijama. Ovo raspelo je nekoć stajalo na oltaru svetog Križa i zaklanjalo oltarnu palu.

Nad nadsvođenim svetištem u prostranoj monumentalnoj apsidi izrađena je reljefna štuko dekoracija od sedre, donesene iz Komiže s otoka Visa. Upravo ona daje apsidi dojam barokne raskoši. Štukatura je oživjela površinu i dodatno sjedinila elemente arhitekture. Autori štukatura u tom vremenu bili su putujući sezonski majstori. Ovu je štukaturu po nacrtu Ignacija Macanovića izradio bolonjski umjetnik Giuseppe Montiventi odmah nakon završetka radova na apsidi. Montiventi je autor nekoliko štuko dekoracija na istočnoj jadranskoj obali. Njegov boravak u Dalmaciji potvrđen je u razdoblju između 1740. i 1771. U inventaru Državnog arhiva u Zadru zabilježeno je da je početkom četrdesetih godina XVIII. stoljeća radio ukrase u štuku za zadarsku Nadbiskupsku palaču koja je na žalost porušena. Uz to mu se pripisuje strop Franjevačke crkve u Poreču, štukature u kapeli sv. Križa na Badiji kraj Korčule, ornamentalni medaljoni iznad barokne pjevnice u Trogirskoj katedrali. (Celio-Cega, 2005.)

Štukatura štafiličke crkve predstavlja osebujan umjetnički rad iz doba kasnog baroka s primjesom rokoka. Strop je razveden u više dekorativnih polja. U centralnom, reljefnom medaljonu kompozicijski je sklop od više figura. Zanimljiv je prikaz golubice, zemaljske kugle, glava puta s krilima te lik Boga - Oca, Stvoritelja svijeta na stiliziranim oblacima. Prema starozavjetnom opisu Bog - Otac nošen je od Keruba na oblacima.

Sličan motiv, koji je izradio isti umjetnik, nalazimo i na stropu crkve sv. Nikole u Trogiru. (Celio-Cega, 2005.)

Likovi na štafiličkoj štukaturi izrađeni su nevješto, ali je potpuna vještina iskazana oblikovanjem reljefnih ukrasa široke kompozicije i simetrično složenih vitica (Prijatelj, 1982.), bujnog akantusova lišća i voluta koje svojim plasticitetom prelaze u treću dimenziju.

Kod štukature, tehnike koja je bila široko rasprostranjena i često korištena prvenstveno za dekoraciju stropova i zidova, kolorizam se upotrebljavao kako bi se naglasila plastičnost izvedenih formi.

*Nosači za korska sjedala,
kamen, Ignacije Macanović*

*Ploča s latinskim natpisom,
svećenička grobnica u apsidi*

Štafilička je obojana toplim pastelnim tonovima (svijetliji i tamniji zlatni oker, slonokosna žutkasta boja), koji su u skladu sa pozlatom (svjetlosna zvijezda, žezlo, trokut, oblaci kao i rubni dijelovi štukatura). Boje pojačavaju igru svjetla i sjene, te naglašavaju plastičnost štukaturnih forma. Sijeda kosa Boga - Oca, smeđa kosa anđela, plavi fond medaljona su ekvivalent boji neba. Bogato je riješen plašt Boga - Oca s oker zlatnom podlogom i ukrasnom ornamentikom. Unutrašnjost plašta brokatno je crvene boje, pàs žarko crveni, štola bijela sa svijetloplavim rubom. Ova štuko-dekoracija djeluje razigrano, prozračno i čipkasto.

Konzervatorsko-restauratorski radovi na štukaturama i kame-nom oplošju apside obavljeni su u rujnu 2002. godine u sastavu restauratora Branko Matulić, Tonći Borovac i Marin Barišić.

Zvonik

Uz crkvu, jugozapadno, na “*podnevu crkve*” (Omašić, 2001.), zatvorivši pogled na njeno pročelje, 1913. godine podignut je zvonik. Da bi se izgradio trebalo je porušiti osmerokutnu građevinu izgrađenu 1856. za potrebe mrtvačnice i skladišta. Dokumentirana je na koloriranoj razglednici s početka XX. stoljeća

Iznad ulaznih vrata zvonika urezan je natpis:

MCMXIII
Bogu na slavu
ovaj zvonik
Štafilićani
P

Svečano je otvoren 30. kolovoza 1913. godine uz prigodni misu, procesiju i prigodni vatromet. Govor je održao don. I. Lubin, župnik u Štafiliću od 1908. do 1915. godine.

Nacrt za zvonik izradio je 1911. godine Ćiril Metod Iveković, arhitekt i konzervator koji je od godine 1896. djelovao u građevinskom odjelu Dalmatinskog namjesništva u Zadru kao referent za vjerske građevine. (Piplović, 1987.) U Dalmaciji je napravio mnoge projekte za crkve i zvonike, nadzirao radove pri izvedbi i sanacijama (Piplović, 1988.), te se bavio teorijskim radom proučavajući povijest arhitekture u Dalmaciji. Zvonik nije izveden po Ivekovićevu nacrtu nego je za realizaciju zaslužan arhitekt Eduard Žagar, zagrebački student sa specijalizacijom Umjetničke akademije u Münchenu, koji je u izvedbi znatno odstupao. Prepravljeni nacrt izradio je godine 1912., a radove pri njegovoj izgradnji nadzirao je inženjer Ivan Pressel iz Kotarskog poglavarstva u Splitu. Zvonik je visok 34,40 m, u obliku je pune četvrtaste kule s terasom i zaglavkom na vrhu. Na vrhu je bogato ukrašena loža okružena balustradom perforiranom motivom četverolista u sedam medaljona. Kupola je u obliku osmerostrane piramide, kruni je četverokutni željezni križ s pozlaćenim jabukama na krajevima. Ispod spoja ležena je trifora od bijelog kamena sa sve četiri strane. U luku trifora je crvena opeka. Za gradnju je korišten kamen iz kamenoloma Plano kod Trogira. Zbog pogrješaka u gradnji koje su nastale

*Kaštel Štafilić,
zvonik Župne crkve, 1913. godina*

Kaštel Štafilić u vrijeme gradnje zvonika, 1913. godina, fotografija (arhiv obitelji Rotondo)

zbog nepoštivanja nacrt, preteških zvona i krovišta te udara грома zvonik se počeo urušavati. Radovi na njegovoj sanaciji završeni su godine 1993.

U tornju zvonika nalaze se četiri zvona težine 2529 kilograma koja su izlivena u splitskoj ljevaonici Jakova Cukrova. Zvona su postavljena na željeznoj konstrukciji koja počiva na osmerokutnoj bazi. U gornjem su dijelu zvona ornamentirana prikazom lišća i školjki u reljefu. U središnjem dijelu zvona je natpis. Zvona su posvećena u čast Blaženoj Djevici Neoskrvnjenoj, sv. Ivanu Krstitelju, sv. Josipu i sv. Jerolimu. Zvuk zvona je vrlo skladan. Pri izradi se posebno pazilo da se poštuju uvjeti Milanskog kongresa za crkvenu glazbu iz godine 1905. Blagoslovio ih je pomoćni biskup Vicencij Palunko.

Dva nova zvona Jerolim i Josip naručena su godine 1936. u Ljevaonici Kvirin Lebisch. (ŽPKŠ R.K. 1./XXIX.) Sedamdesetih godina XX. stoljeća zvona su elektrificirana.

Ćiril Metoda Iveković, nacrt zvonika,
iz godine 1911. (ŽAKŠ)

Eduard Žagar, nacrt zvonika,
iz godine 1912. (ŽAKŠ)

Zvonik, zvona ljevaonice Cukrov

*Zvonik, stubište,
rekonstrukcija iz 1993. godine*

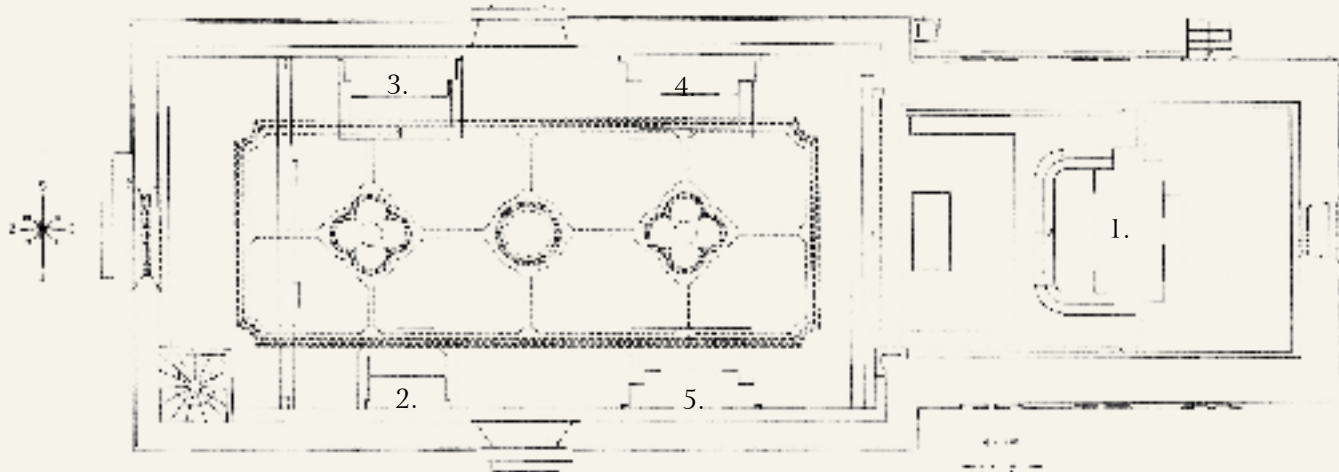
V. OLTARI I OLTARNE PALE

U prostranoj i slikovitoj unutrašnjosti crkve ističe se pet oltara.

Oltar (*altare*, lat. - žrtvenik) uzvišeno je mjesto, stol na kojem se prinosi euharistijska žrtva. Tijekom vremena oltar je od početka kršćanstva do danas doživio niz promjena. Do X. stoljeća u uporabi je pravokutna ploča na jednoj ili četiri noge – *mensa*, menza. Od XI. stoljeća svećenik služi misu leđima okrenut puku. Između oltara i dna apside postavljene se *retable* s moćima. Iznad menza od XIII. stoljeća postavljaju se slike ili reljefi, od kojih postupno nastaju krilni oltari. U renesansi nastaje arhitektonski oltar nalik na portal sa zabatom, a u njegovu sredinu smješta se kip ili slika svetca kojem je posvećen. Tabernakul se postavlja u kasnoj renesansi ili baroku. U baroku oltari se bogato ukrašavaju skulpturama sa strana i na atici. U XIX. i XX. stoljeću česte su imitacije navedenih stilova. Poslije Drugog vatikanskog koncila (1962.-1965.) Crkva se ponovo vraća oltaru okrenutom prema puku.

Tlocrt crkve s prikazom oltara i stropa, arhitektonski snimak, Geoing, 2001. godine

1. Glavni oltar Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije, XIX. stoljeće
2. Oltar Svetog Križa, XVII.-XVIII. stoljeće
3. Oltar Svetog Josipa, XIX. stoljeće
4. Oltar Gospe od Karmela, XVIII. stoljeće
5. Oltar Bezgrješnog Začeca, XIX. stoljeće

Vrata, ulaz u sakristiju

Glavni oltar Bezgriješnog Začeca Blažene Djevice Marije, XIX. stoljeće

Crkveni propisi predlažu stroga pravila. Oltar se prekriva oltarnikom koji može biti i običan komad bijelog lanenog platna i predstavlja simbol platna *sindona* kojim je u grobu bilo umotano Kristovo tijelo. Antependij, ukrasna tkanina, postavljala se na prednju stranu oltara. Na oltaru, prema pravilu, moraju biti barem dva svijećnjaka (može ih biti četiri ili šest). Na svakom oltaru moralo je stajati raspelo. Raspela su se, osim u obredima, upotrebljavala i u procesijama.

Glavni oltar Bezgriješnog začeca, smješten u apsidi, baldahinskog je tipa, što znači da je bez retabla. Napravljen je od kararskog mramora u XIX. stoljeću, u vrijeme kad su se u crkvi kameni oltari i drveni antependiji zamjenjivali mramornima. Prostor iza tabernakula glavnog oltara koristi se kao sakristija. S lijeve i desne strane glavnog oltara nalaze se po jedna vrata od orahova drveta, koja vode u sakristiju. Lučno su nadsvođena mramornim pragovima, ukrašenim krilatim anđeoskim glavama i palmetama.

Glavni oltar, dvokatni tabernakul (svetohranište), XIX. stoljeće

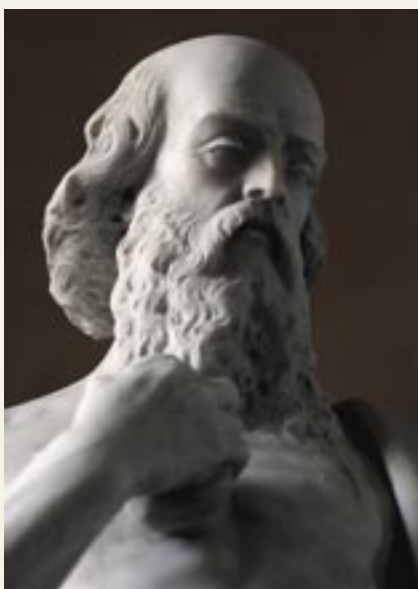
Glavni oltar, korintski stupovi, tabernakul (detalj)

Glavni oltar, Gospa Bezgrješnog Začeca u medaljonu stipesa

Glavni oltar, stražnja strana (sakristija crkve)

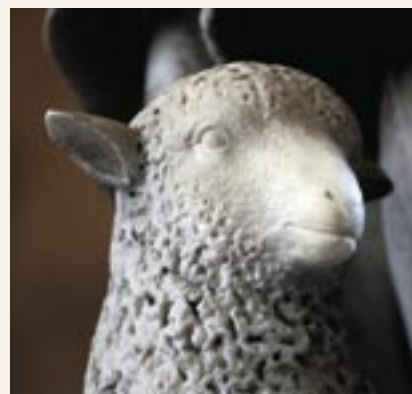

*Kip svetog Jerolima, mramor, braća
Cocchi, Milano, godina 1860.*

*Kip svetog Ivana Krstitelja, mramor,
braća Cocchi, Milano, godina 1860.*

Glavni oltar, malo svetohranište (detalj)

Glavni oltar,
vratnice većeg svetohraništa

Glavni oltar, malo svetohranište

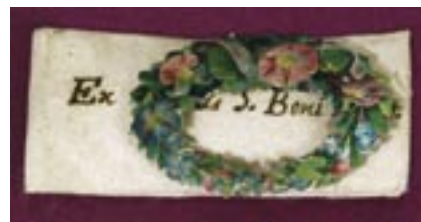
Postav i izgradnju oltara izveo je građevinski majstor Jakov Pa-
sini iz Šibenika, prema nacrtu inženjera Jakova Marcocchia iz Spli-
ta. Od dna crkvene lađe do podnožja oltara, gotovo u cijeloj širini
svetišta ugrađene su tri mramorne stube, stepenice. Nad njima se
diže *stipes* oltara s mramornim *antependijem* u čijem se središnjem
dijelu u medaljonu nalazi prikaz Bogorodice lijepih crta lica s pre-
križenim rukama na prsima. Lik Bezgrješne je miran i dostojan-
stven. Medaljon ukrašavaju simetrično isklesane barokne girlande.
Nad menzom oltara nalazi se izdignuto, dominantno i raskošno
neobarokno svetohranište u obliku *tempieta*.

Dvokatni tabernakul (svetohranište), izrađen je od raznobojnog
mramora, sa šest korintskih stupova na kvadratičnim postoljima i
četiri niše. Na lukovici, koja pokriva tabernakul, skulptura je uskr-
slog Krista, barokno razigranog, sa zastavicom u ruci.

Na velikim polukružnim, brončanim, a dijelom i pozlaćenim
vratnicama tabernakula prikazana je pokaznica (monstranca) sa si-
metrično postavljenim anđelima sa strane. Pred tempietom, nalazi
se još jedno manje svetohranište, skromnije ukrašeno sa stupovi-
ma i volutama. Na njegovim vratašcima prikazan je ciborij (česti-
čnjak).

Nad menzom se s lijeve i desne strane nalaze kipovi u priro-
dnoj veličini. Lijevo je sveti Jerolim, desno sveti Ivan Krstitelj. Oba
su, kao i ostali mramorni dijelovi oltara, napravljeni u jednoj mi-
lanskoj radionici. Braća Cocchi iz Milana, po narudžbi don Vicka
Perišića, koji je sam odlazio u Milano nadgledati radove, godine
1860. izradili su kipove od bijelog kararskog mramora što je lako
pročitati s natpisa na stražnjoj strani oltara, vidljivog iz sakristije:
“*Fratelli Cocchi scoltori Milano fecero 1860.*“

Prikazani likovi su snažni, čvrstih pokreta, mišićavih ruku
i ozbiljnih fizionomija. Predstavljaju kvalitetan rad 19. stoljeća.
Štafilićani su bili posebno ponosni na ovaj oltar, a u financiranju
izrade, osim bratovština sudjelovali su i pojedinci. U jednoj oporu-
ci Marjan Kreškov pok. Mate i žena Luce rođ. Mornar ostavljaju
određene nekretnine koje će se prodati a novac treba uložiti u za-
vršetak velikog mramornog žrtvenika. (ŽPKŠ K.P. 1./VIII.) Oltar
je posvećen 1861. godine na čast Bezgrješno začete Djevice Marije

Relikvije svetaca, darovane godine 1787. i 1870.

Olovna škrinjica za relikvije

uz uobičajen svečani obred i predan na uporabu za obavljanje liturgijske službe. Kao potvrdnica posvete, u veliki žrtvenik stavljena je kvadratna olovna škrinjica sa relikvijama, koju smo pronašli u potkrovlju Župne kuće, a bila je *zapečaćena pečatom Prisetog Biskupa Marka Kalodjere 1873. godine prigodom S. Pohodjenja*. (ŽPKŠ K.P. I./VIII.) Kutijice su se, u dalekoj prošlosti, zajedno s moćima polagale u stipes oltara ili kasnije u *sepulchrum*, određen za moći, na oltarskoj menzi još od IV. stoljeća. (Belamarić, 1991.)

U oltare su se tradicionalno ugrađivale relikvije svetaca. U potkrovlju Župne kuće pronašli smo veliki broj Svetih moći. Pohranili smo ih u odgovarajuće kutije. Radi se o moćima koje je 17. kolovoza 1787. darovao o. Jerko Balin, iz reda sv. Frane, župnik, rođen u Štafiliću poznat po svojim dobročinstvima. Dio moći darovao je i don Vicko Perišić godine 1870., a dio je od nepoznatih darovatelja.

Relikvije, Svete moći

Oltar Sv. Križa, prvi na južnom crkvenom zidu, najstariji je i svakako najvrjedniji oltar u crkvi. Smješten je u lađi uz južni crkveni zid, prvi s desne strane. Jedini je koji nije zamijenjen mramornim u XIX. stoljeću i najvjerojatnije je prenesen iz starije štafiličke crkve sagrađene godine 1670. Biskup Kačić u svojoj vizitaciji godine 1723. izdao je nalog da se u oltarnu menzu umetne *altariolum*, sveti kamen. (NAS-T, 1723.)

U Kaštelima je poznato da su u pojedinim crkvama oltare radili skromniji altaristi iz radionica braće Pija i Vicka Dall'Acqua iz Chioggie i C Bruttapelle. (Tomić, 1995.) U Lukšiću susrećemo altarista Pasqualetta. U Štafiliću ne nalazimo podatke o majstoru ili radionici. Uz izraženu tektoniku arhitektonskih elemenata, ovaj se oltar odlikuje bogatim i raznovrsnim ornamentima. Naglašavaju ga dvije kamene stube, stepenice, s kamenim podestom poluoktogonalnog tlocrta. Podest se pruža u dvije ravnine, na viši se naslanja kameni predoltarnik na koji je postavljen drveni antependij. Menza je postavljena između postolja stupova, drvena je i florealno izrezbarena. U prvom planu izvučeni dio profilirane predele jest postament za stup. Predela je ukrašena izrezbarenim cvjetovima, tj. reljefno izraženim florealnim motivom u četvrtastom polju. S bočnih strana postamenata za stupove nalaze se četvrtasta postolja sa volutnim konzolama na koja su postavljena dva kipa anđela lučonoša. Tipičan su barokni rad s stilski prepoznatljivim patetičnim pokretom i izrazom lica, kovrčavom kosom. Prikazani su u iskoraku, s ispruženim rukama jedno prema drugom. Ti su kipovi također prebojani, haljine su im nemirno tretirane, plave boje sa srebrenim pojasevima.

Na postolja su postavljena dva kanelirana stupa s kompozitnim kapitelima na kojima su tri reda akantusova lišća, koji nose širok, snažno profiliran i bogato florealnim rezbarijama dekoriran vijenac. Na vrhu je zabat, zapravo, dva segmenta prekinutog luka na kojima su u sjedećem stavu postavljeni drveni polikromirani kipovi anđela, sa svake strane po jedan. Anđeli su različiti iako su im poze identične, a položaji tijela zrcalno okrenuti. Položaj njihova tijela je bočan, noge su lagano savijene, ruke su im lagano svinute u identičnoj pozi. Svakom od njih vidljivo je po jedno krilo s vanjske strane oltara.

*Oltar Svetog Križa,
XVII.-XVIII. stoljeće*

*Oltarna pala na oltaru
Svetog Križa,
"Uzvišenje
Svetog Križa
sa tri Marije", XVIII. stoljeće*

U sredini je volutno omeđena atika smještena između profiliranih lukova zabata. Na njoj dominira skulpturica nagog putta sa srebrnim krilima, uspravnog stava. U desnoj ruci drži križ dok lijevom, ispruženom rukom blagoslivlja. Retabl ovog oltara koncipiran je plošno, bez konveksnih i konkavnih prodora u prostor. Otvor za sliku ukrašen je reljefnim medaljonima s cvjetnim, florealnim motivom. Cijeli oltar bio je bogato polikromiran, pozlaćen i posrebren što je cjelini davalo živopisan izgled. Oltar predstavlja spoj lokalne stvaralačke izvornosti i mletačkog utjecaja. (Priatelj, 1947.) U to vrijeme širom Dalmacije javljaju se domaći drvorezbari koji rade usvajajući tada suvremena iskustva naprednijih sredina.

Na ovom oltaru uočavamo uravnoteženost i uspješni ritam konkavnog i konveksnog. Godinama je sustavno prebojavan i uništavan. Stoga smatramo da je vrijeme da se baroknoj drvenoj plastici posveti posebna pažnja, najviše stoga što je velik dio propao zbog krhkosti materijala i zamjenjivanja trajnijim materijalom. Inicirali smo konzervatorsko-restauratorske radove na oltaru koje već treću godinu financijski podržava Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

Oltarna pala Uzvišenje svetog Križa s tri Marije, (1064 x 1990 cm), ulje na platnu. Slika je iz XVIII. stoljeća i predstavlja najstariju i najvrjedniju palu u crkvi. Napravljena je upravo za taj oltar, i rad je nepoznatog mletačkog slikara pod utjecajem N. Grassija, u vrijeme kad bratovštine opskrbljuju crkve u Veneciji. Pripada slikarstvu zrelog baroka Venecije, točnije Veneta.

Oltarna je pala lučnog završetka. Kompozicijom dominira križ iz čijeg vrha izbija svjetlost. Anđeo s krilima baroknom gracioznošću pridržava križ. U podnožju križa prepoznaju se tri ženska lika, tri Marije. Ističemo zanimljivu slikarsku temu, pravu rijetkost u slikarskoj baštini Dalmacije. Očevidac, sv. Ivan Evanđelist piše: *“Kod Isusova križa stajale su njegova majka i sestra njegove majke, Marija Kleofina i Marija iz Magdale”*. (Iv 19., 25.)

Prikazan je najpresudniji događaj u povijesti čovječanstva, ča-
sak kad se pod žrtvenikom križa prinosila Isusova žrtva. Treći dan po Isusovoj smrti Marija Magdalena je došla s još dvjema Mari-

*Oltar Svetog Križa (detalj),
anđeo lučonoša, polikromirana
skulptura, XVIII. stoljeće*

*Oltar Svetog Križa (detalj),
postament za stup*

jama (Marija Kleofina i Marija Saloma) noseći mirodije i pomast kojima su htjele pomazati tijelo svog Spasitelja. Ona je bila ta koja je prva dojavila vijest o Kristovu uskrsnuću. Njena oznaka je alabastrena posuda s pomašću. Pod nogama joj se nalazi glava Ivana Krstitelja. Odjevena je u narančastu haljinu i žuti plašt. Bogorodičin lik prikazan je s raširenim rukama i s ekstatičnim izrazom lica, a odjevena je u crvenu haljinu i plavi plašt. Desno od križa nalazi se poklekli lik žene obučene u sivozelenu draperiju koja kleči na crvenom jastuku. Likovi su postavljeni u spiralnu kompozicijsku shemu koja slici daje nesumnjivu dinamiku i unutarnju napetost. Inkarnat likova je ružičast i pastozan. Lica svih likova nalik su jedan drugome. U pozadini se nazire maglovit pejzaž plavičasto nijansiran.

Evangelist Marko među trima ženama *mironosicama*, koje su na Uskrsno jutro žurile prema grobu i nosile *miru* da pomažu Isusovo tijelo, spominje i Mariju Salomu, sveticu koja je slijedila Krista i na Veliki petak se našla podno njegova križa.

Slika je visoke kvalitete. Restaurirao ju je Filip Dobrošević godine 1990. u radionici Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu.

Ispred ovog oltara u Velikom tjednu, na Veliki četvrtak postavlja se Božji grob (drveni sanduk) s kipom mrtvog Krista. Skulptura Isusa, smještenog u ležećem položaju u drveni obojeni sanduk izrađena je od papira i gipsa, njena površina je oslikana. U toj prigodi grob je okićen *posijanom šenicom, vijolom, điranim, luminima*. O ovom oltaru brigu vode Sestime sv. Križa. (Acalija, 2003.)

Ostali bočni oltari su Bezgrješnog Začeca, Svetog Josipa i Gospe od Karmela. Prva dva potječu iz XIX. stoljeća, kao i njihove oltarne pale. Oltar Gospe Karmelske je iz druge polovice XVIII. stoljeća. Karakterizira ih neobarokni način izrade. Oltari su mramorni, arhitektonski su koncipirani s antependijima bogato ukrašenim mramornim inkrustacijama ili medaljonom s reljefnim prikazima. Svi bočni mramorni oltari su vrlo slični, od koji su dva izrađena u istoj radionici. Klasicističkog su stila, načinjeni od mramora sa solinskih ruševina (Babić, 1991.) ili pak od uvoznog, jer takvog materijala u dalmatinskim kamenolomima nije bilo. (Tomić, 1995.)

*Oltar Svetog Josipa, mramor,
XIX. stoljeće*

Oltarna pala na oltaru Svetog Josipa

*Oltarna pala
"Sveti Josip i sveti Vinko Ferrerski"*

Bočne kamene oltare očistila je firma Neir (tvrtka za konzervatorsko-restauratorske radove iz Splita) godine 2006. a njihove oltarne pale očišćene i konzervirane su u radionici Konzervatorskog odjela u Splitu.

Oltar svetog Josipa nalazi se na sjevernom crkvenom zidu nasuprot oltaru sv. Križa. Jednostavnog je oblika, plošan i s retablom, arhitektonski koncipiranim. Antependij je bogato ukrašen mramornim inkrustacijama. Masivni glavni stupovi s bijelim, od kamena izrađenim korintskim kapitelima, nose vijenac i karakteristični prosječeni zabat te dinamičnu atiku. Na samom vrhu oltara nalazi se kugla s trolisnim križem iz kojeg izlaze svjetlosne zrake. Ispod kugle upisana je godina 1837. Oltar je bez ikakve figuralne i skulptorske dekoracije u pravom smislu riječi, osim jedne reljefno izrađene anđeoske glave na vrhu luka okvira oltarne pale.

Kult sv. Josipa počeo se širiti potkraj XV. stoljeća, a pučka pobožnost prema njemu, posebno je ojačala baš u vrijeme gradnje ovog oltara.

Oltarna pala: Sveti Josip s djetetom između svete Ane i dominikanca svetog Vinka Ferrerskog, ulje na platnu (280 x 164 cm), naslikana 1872. godine.

Prema ugovoru pronađenom u Župnom uredu ova je slika, kao i oltarna pala Gospe Karmelske naručena od franjevca o. Gofredoa, *rodnom iz Sardanje*, nastanjenog u samostanu Male braće svetog Bartula u Rimu, o čemu svjedoči i potpis samog autora na donjoj lijevoj strani slike. Ugovor je potpisan od don Ivana Crnčića, kanonika Sv. Jerolima u Rimu, opunomoćenika za crkvinarstvo 28. lipnja godine 1871. (ŽAKŠ)

Zajedno s Blaženom Djevicom Marijom štuje se i časti sv. Josip, njezin djevičanski muž koji Isusa prihvaća kao svoga sina. Slika prikazuje statičnu skupinu od četiri lika. U gornjem dijelu kompozicije prikazan je na postolju sveti Josip s ljljanom u desnoj ruci. Mali Isus stoji na njegovim koljenima i lijevom rukom grli Josipa. U dnu postolja s lijeve strane kleči sveti Vinko Ferrerski, kojemu se pripisuju čudesna ozdravljenja djece i uskrisenja od mrtvih. Njegovi atributi su plamičak na glavi, zastava, dijete i Kristov

Oltarna pala na oltaru
Gospe od Karmela, «Gospa s djetetom,
dva dominikanca i
svetom Katarinom, XIX. stoljeće

Oltar Gospe od Karmela,
Gospa Bezgrješnog Začeca,
medaljon na stipesu

Oltar Bezgrješnog Začeca, mramor,
XIX. stoljeće >

< Oltar Gospe od Karmela,
mramor, XVIII. stoljeće

monogram. S Josipove lijeve strane u stojećem položaju prikazana je sveta Ana, majka Blažene Djevice Marije s maramicom preko svoje lijeve ruke. Uz njihove noge položen je vijenac od cvijeća i grana ljiljana.

Prilikom restauracije ispod oltarne slike koja je u kultu, na oltaru sv. Josipa zatečena je oltarna slika koja također prikazuje "Sv. Josipa i sv. Vinka Ferrerskog". Očito je to zavjetna slika s potpisom slikara Rafaela Mele koji je radio na području Splitske nadbiskupije. Slikar iz Napulja koji je kontrolirao i nadzirao sve nabave i restauracije u crkvama te biskupije. Izradio je portrete biskupa i nadbiskupa koji se nalaze u Nadbiskupskoj kući i Nadbiskupskom sjemeništu u Splitu. (Priatelj, 1983.) Autor je oltarne pale Gospe Karmenske u Segetu Donjem. Na slici je prikazan lik donatora u trenutku pada kad biva spašen. Zbog toga je tu i naslikan sv. Vinko Ferrerski kao zaštitnik graditelja (kroz propovijedanje, misionarenje, ispovijedanje gradio je crkvu, ali i kao sveti Taumaturg. Na slici je ispisan tekst latinskim pismom: *Aspetta che domandi it permesso del Superiore...* (Čekaj da pita dopuštenje Svevišnjega...). Poznata je i molitva sv. Vinku Ferrerskom koju je godine 1909. u Šibeniku dao tiskati biskup Vinko Puljić.

Oltar Gospe od Karmela, drugi po redu na sjevernom crkvenom zidu plošan je, isklesan u kombinaciji kamena i mramora. Arhitektonski je koncipiran i po svemu nalikuje oltaru Bezgrješnog Začeca. U predeli je upisana ("D.A. MDCCCLXVIII"), godina izrade oltara 1768. U središnjem medaljonu mramornog antependija, u visokom reljefu, prikazana je Gospa Bezgrješnog Začeca sa Isusom na koljenima. Oblikovanje ljudskih likova ukočeno je i nespretno.

Oltarna pala: **Gospa s djetetom, dva dominikanca, sveti Onofrije pustinjač i sveta Katarina aleksandrijska**, (300 x 150 cm) naslikao ju je godine 1872. franjevac o. Gofredo, kao i palu na oltaru svetog Josipa.

Na slici je prikazana Gospa od Karmela kako sjedi na oblaku kojeg pridržavaju anđeli. Bogorodica u svojoj lijevoj ruci drži škarpular i pruža ga likovima koji stoje pod njenim nogama. Uz nju, također na oblaku stoji na nogama dijete Isus. Gospina desna ruka počiva na njegovoj glavi. U donjem dijelu kompozicije su likovi

Papa Pio IX. 8. prosinca 1854. godine proglašava dogmu o Bezgrješnom Začeću (*Ineffabilis Deus*). Tekst dogmatske formulacije glasi:
"Izjavljujemo, proglašavamo i definiramo da je nauk, koji drži da je Prebježena Djevica Marija u prvom trenutku svog začeća posebnom milošću i povlasticom svemogućeg Boga očuvana čistom od svake ljage iskonskog grijeha s obzirom na zasluge Krista Isusa, Spasitelja ljudskog roda, Bog objavio te je stoga svi vjernici moraju čvrsto i postojano vjerom prihvaćati".
(Perić, 2000.-2001.)

svete Katarine (jedne od najvećih svetica dominikanskog reda) i svetog Onofrija pustinjaka čiji je lik očiti nastavak jakog ranijeg kulta ovog svetca u crkvi. Likovi sv. Dominika i sv. Stjepana Prvomučenika u prvom su planu.

Oltar Bezgrješnog Začeća nalazi se uz južni zid crkvene lađe nasuprot oltaru Gospe Karmelske. Izrađen je od mramora i pripada tipu arhitektonski koncipiranih oltara s dosta plošnim retablama. Ovakvi tipovi oltara podsjećaju na one ranije, drvene od kojih je u ovoj crkvi ostao samo onaj posvećen svetom Križu.

Stipes oltara ukrašen je mramornim antependijem u čijem središtu je medaljon s reljefnim prikazom svetog Jurja kako ubija zmaja. Sa strana su stupići na čijim vrhovima je po jedna glavica krilatog anđela, zanatski korektan rad ali tvrd i ukočen. Nad predelom s postamentima za stupove diže se retabl s dva stupa koji nose profiliran vijenac i uokviruju središnji dio retabla. Oltarnu palu flankira unutarnji par stupova i obli završni vijenac. S obje strane retabla pričvršćene su volute s klesanim vegetabilnim dekoracijama. Atika se sastoji od prelomljenog zabata u čijem središtu je bogato uokvireni medaljon s prikazom Duha Svetoga. Iznad njega je školjka s upisanom godinom nastanka oltara: 1834.

Oltarna pala: **Sveti Spiridon** rađena je vjerojatno za ovaj oltar u XIX. stoljeću. Njena dimenzija je 290 x 148 cm. Likovi su monumentalni i pomalo ukočeni. Dobrim dijelom je pokrivena drvenim retablom. Sveti Spiridon, zaštitnik maslinara, prikazan je kao biskup s kapicom od pruća, nalazi se u krugu dostojanstvenika. U

Isprava na pergameni, Papa Pio IX,
1870. godina (ŽAKŠ)

Župnom arhivu nalazimo podatak da ju je *pengao jedan slikar u Splitu za fiorina 70 između 1830. i 1840. godine.* (ŽAKŠ K.P. 1./VIII.)

Papa Pio IX. je u Rimu 6. svibnja 1870. godine izdao dokument na pergameni za oltar Bezgrješnog začeća u kojem stoji da ovlašćuje zauvijek Oltar Gospe Neoskrvnjenog začeća u vrijeme S. Sabora Vatikanskog kada je don Visko Perišić pohodio Rim, tada obdaruje ovim ovlaštenjem ovu Župnu Crkvu a na uspomenu njegovog putovanja da Duše mrtvih budu pomagane ovim velikim darom S. Crkve.

Oltar Bezgrješnog Začeća, Sveti Juraj ubiva zmaja, medaljon na stipesu

Oltarna pala na oltaru Bezgrješnog Začeća, "Sveti Spiridon", XIX. stoljeće

VI. ŠTOVANJA

Kršćani su od najstarijih vremena svoje crkve posvećivali pojedinim svetcima. Proglašavali su ih svojim zaštitnicima i zazivali ih u svojim tjelesnim i duhovnim potrebama. Tijekom stoljeća u Štafiliću su, kao i u cijelim Kaštelima, crkve građene u više navrata. Mijenjali su se svetci zaštitnici (sv. Ivan Krstitelj, Bezgrješno Začće) a kako postoje i manje crkvice u polju, jako stare i građene mnogo prije današnjih crkva, koje su i same bile župske crkve, narod u Štafiliću i danas svečano slavi pojedine svetce kojima su te crkvice posvećene (sv. Onufrije). Svečano se slave i neki svetci kojima nije posvećena niti jedna crkva (sv. Blaž, Gospa Karmelska) i ona čija je

*Glavni oltar Bezgrješnog Začća, uoči
blagdana Bezgrješnog Začća početkom
XX. stoljeća, razglednica*

crkvice porušena (sv. Lucija). U Župi se obično nalazi slika ili kip koje vjernici nose u procesijama i ophodima.

Kroz cijelo XIX. i početkom XX. stoljeća crkveni blagdani bili su prave narodne svetkovine. Uz crkvene obrede, priređivani su sajmovi uz glazbarske nastupe s mnoštvom naroda iz susjednih naselja i okolice.

Štovanje Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije - 8. prosinca

Djevicu Mariju ili Bogorodicu Crkva štuje kao najuzvišenije stvorenje. Bezbrojne crkvice i umjetnička djela posvećene su njoj u čast. Kroz liturgijsku godinu slavi se više Marijinih blagdana. Tri su najvažnija: Bezgrješno Začecje (8. prosinca), Rođenje – Mala Gospa (8. rujna) i Uznesenje – Velika Gospa (15. kolovoza).

Bezgrješno Začecje izvorno je istočni blagdan čudesnog začeca a označava začecje same Marije u utrobi Majke Ane “*sine peccato originali*” (Tolj, 2005.), jedine koja je bila oslobođena od ljage istočnog grijeha i odatle joj naziv *Purissima*/Prečista (Rječnik tema i simbola u umjetnosti, 1991.). Blagdan se na Zapadu počeo slaviti u XI. stoljeću. Kult Bezgrješnog Začeca Majke Božje (*Immaculata Conceptio*) u Dalmaciji su širili benediktinci još u srednjem vijeku.

Papa Siksto IV. odobrio je 1477. godine Misu i Časoslov Bezgrješne. Klement XI. proglasio je 1708. godine Svetkovinu obvezatnom, a Papa Pio IX. Bezgrješno Začecje definira kao članak vjere i proglašava dogmu *Ineffabilis Deus* 8. prosinca 1854. godine. (Čovo, 2000.-2001.) Franjevački red još prije se zavjetovao da će braniti povlasticu Bezgrješnog Začeca i izabrao je Bezgrješnu za zaštitnicu svog reda još 1645. godine u Toledu. Prve bratovštine posvećene Bezgrješnom Začecu u Dalmaciji spominju se krajem XVI. i početkom XVII. stoljeća. Već do XVIII. stoljeća znatno je porastao broj bratovština, oltara i slika, i tako Bezgrješno Začecje postaje jedan od najvažnijih blagdana čitave Rimokatoličke crkve. (Priatelj-Pavičić, 1998.)

Najnovija štafilićka crkva posvećena je upravo Bezgrješnom Začecu.

Akroterij, simbol Bezgrješnog Začeca
Blažene Djevice Marije

Uspomena mlade mise, Sveta sličica,
Immaculata Conceptio, 1939. godine
(Muzej Grada Kaštela)

Tabernakul oltar, polikromirano drvo,
XVI. stoljeće

Tabernakul oltar (detalj), poprsje svetog
Honeste mučenika

Slika iz XVI. stoljeća, drveni oltarić također iz XVI. stoljeća, kip iz XVIII. stoljeća, oltar i oltarna pala iz XIX. stoljeća ukazuju na javno štovanje Blažene Djevice Bezgrješnog Začeca u Štafiliću čak dva stoljeća prije proglašenja *Dogme o Bezgrješnom Začecu* 8. prosinca 1854. godine kad svetkovina postaje *Bezgrješno Začecje Blažene Djevice Marije* i označava “da je Marija u prvom času začeca bila očuvana neokaljanom od svake ljage istočnog grijeha.” Godine 1858. ukazavši se Bernardici u Lurdu, Marija sama o sebi izjavljuje: “Ja sam Bezgrješno Začecje.” (Tolj, 2005.) .

O tom svjedoči barokni akroterij smješten na vrhu zabata apside crkve – polumjesec s okrunjenim srcem, koji završava željeznom metalnom aureolom s dvanaest zvijezda, koje su simboli Marijine bezgrješnosti prije dolaska na svijet. (Prijatelj-Pavičić, 1998) Na srcu je urezana kratica Marijina imena MRA. Takav motiv potječe iz XVII. stoljeća, nastao u španjolskoj umjetnosti a značajke su mu utemeljene na trudnoj “Ženi iz otkrivenja”, koja je *odjevena suncem, mjesec joj je pod nogama, a na glavi vijenac od dvanaest zvijezda*. (Rječnik tema i simbola u umjetnosti, 1991.)

Marin Deman u spomen Mlade Mise u Štafiliću 1939. godine dao je tiskati sličicu s prikazom Bezgrješne.

Tabernakul oltar (retabl - nadogradnja postavljena iza i iznad menze, stola oltara Bezgrješnog Začeca)

Na oltaru Bezgrješnog Začeca nalazi se drveni polikromirani tabernakul oltar (130 x 160 cm). Renesansnih je stilskih oznaka i potječe iz XVI. stoljeća. Sastoji se od reljefno prikazanog postolja (predele) na kojem su dva jonska pilastra lagano izvučena u prostor izrastajući iz tlocrtno izvučene predele. Pilastru nose vijenac ukrašen rezbarenim viticama kao i podnožje. U njegovu središtu izrezbaren je profilirani okvir za ikonu Bezgrješnog Začeca. Bočno od okvira za ikonu s obje strane na konzolama postavljena je po jedna skulpturica anđela. Prikazani su u visokom reljefu, samo jednom stranom naslonjeni na plohu retabla. Obučeni su u haljine s bogatom draperijom ispod koje se ocrta tijelo. Jedna ruka im je naslonjena na prsa dok je drugom blagoslivljaju ikonu, prema kojoj su okrenuta i njihova lica.

Polja ukrašavaju volute i festoni. Ikona više nije na svom mjestu, tu je samo srebrna gravirana ploča koja je ikonu prekrivala. S obzirom na kulturno značenje ikone predlažemo njeno vraćanje na staro mjesto, u tabernakul oltar. Na vijencu se nalaze tri skulpture drvene, rezbarene i bojane. Na lijevoj strani je poprsje s tekom u sredini prsnog koša koja nalikuje relikvijaru. U njoj su pohranjene moći svetog mučenika Honesta, a crkvi ih je darovao trogirski biskup Angelo Farolfi. Sučeljeno mu je poprsje s desne strane. U njega su, sa stražnje strane umetnute moći mučenice sv. Faustine. Darovao ih je župnik Ivan Nikola Jakša. U sredini, na vijencu se nalazi poprsje s Božjim likom na oblacima, koje je tu naknadno postavljeno.

Ovaj oltarić s Gospinom slikom u središtu vjerojatno je bio postavljen u kapelici Kaštela Stafileo, pa u najstarijoj štafiličkoj crkvi kao oltar, da bi do nas došao u formi oltara - moćnika kao uobičajeno umetanje unutar novijih oltarnih pala od XV. stoljeća nadalje. Više puta je nevjesto prebojavan.

Ikona

Gospin kult u Štafiliću razvio se oko ikone koja prikazuje Bogorodicu kao Gospu Milosnu, odnosno prepunu *Duha Svetoga*.

Slika Bogorodice s djetetom pravokutnog je oblika, slikana je temperom na dasci dimenzija 35 x 27,5 centimetara. Naknadno je bila prekrivena srebrenim okovom s otvorima za lice Bogorodice i Djeteta koji se u XVII. stoljeću pričvršćava na ikone tako da najčešće ostaju vidljiva samo lica. Okov je zavjetni dar (ex voto) Bogorodici. U formi je ploče, jednostavan s ugraviranim ukrasima, viticama i stiliziranim akantusovim lišćem, krilatim anđelima i donatorima u adoraciji Bogorodice. Gornji dio okova odvojen je horizontalnom srebrnom trakom i tu je prikaz Boga Oca. Oko glava Bogorodice i Djeteta bile su prikucane pozlaćene krune ukrašene raznobojnim gemama s motivom vitica u gornjim uglovima. Obrubljen je uskom obrubnom trakom čiji je unutrašnji rub ukrašen motivom stiliziranog akantusova lišća.

U dalmatinskim crkvama prisutan je velik broj ikona s prepoznatljivim raznolikim stilskim odlikama. Često su potpisivane

Okov za Gospinu sliku, srebro, XVII. stoljeće

Ikona, Čudotvorna Gospa u tijeku restauracije, XVI. stoljeće

grčkim imenima, grčkim ili latinskim pismom, a datirane su od XIV. do XVII. stoljeća. Spoj su zapadnjačko-talijanske umjetnosti i bizantskog likovnog izraza s naglašenom bizantskom crtom. Ishodište ovakvog načina slikanja jest otok Kreta koji je krajem XIV. stoljeća postao sigurnim venecijanskim posjedom. Tu je i nastala tzv. Kretsko-venecijanska slikarska škola. Velik broj slika tog stilskog izraza na područje Dalmacije dospio je trgovinom, ali je i rad putujućih slikara Grka i njihovih učenika-domaćih majstora koji se potpisuju sa “*pictores greci*”.

Štafilićka ikona naslikana je u kretsko-venecijanskom stilu početkom XVI. stoljeća te slijedi ikonografski tip Bogorodice Eleuse. Gospa Milosna (*Eleusa*, grč. – Milosna) naziv je za Gospu koja se nježno igra sa Djetetom, grli ga i miluje. (Priatelj, 1998.) Na slici je prepoznatljiv linearizam, pozadina je pozlaćena. Naslikana je u venecijanskoj radionici na tradicionalan istočni način koji karakterizira izvlačenje od tamne podloge sve svjetlijih dijelova toniranjem boja sve do završnog svijetlog linearizma.

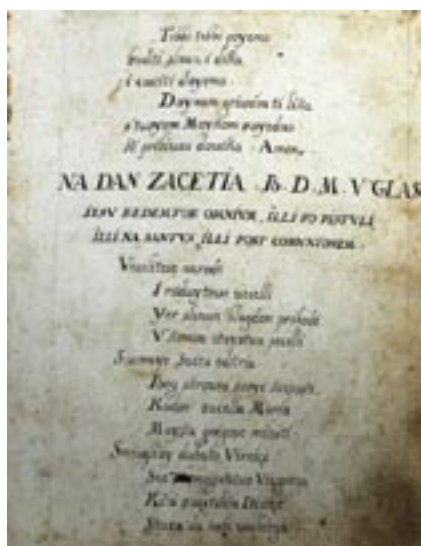
Bogorodica je prikazana do pojasa. Na njezinoj lijevoj ruci je mali Krist, a desnom ga nježno pridržava. Njena glava lagano je nagnuta prema njenom lijevom ramenu. Kristovu glavu dodiruje obrazom. Odjevena je u tamnocrveni plašt (*maforion*), koji je obrubljen zlatnom bordurom i prebačen preko njene glave. Ispod njega nadzire se grčka kapa tamne boje.

Krist je odjeven u bijelu haljinicu (*hiton*) ukrašenu stiliziranim ljiljanom. Njega obavija narančasti plašt (*himaton*). Desnom rukom blagoslivlja sve oko sebe. Njegova lijeva noga ispružena je, a na bosom stopalu nazire se vezana sandala. Krist i Bogorodica dodiruju se licima.

Više puta slika je popravljana. O. Jerko Balin-Karsul, franjevac, odnio ju je na popravak u Šibenik godine 1784. Slika je i prilikom popravka bila štovana, pred njom je stalno gorjela svijeća. Šibenski biskup Difnicio ju je nakon popravka, u svečanoj procesiji prenio u katedralu. U Štafiliću je bila svečano dočekan. Trošak popravka iznosio je 6 dukata a sve je podmirio šibenski plemić Ivan Pelegri- ni. (Bego, 2003.) Temeljito je restaurirana i godine 1990. u Regionalnom zavodu za zaštitu spomenika u Splitu kod restauratora Slavka Alača.

Ikona, slika Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije (Čudotvorna Gospa), XVI. stoljeće

Iz «Libra životig», Ivana Nikole Jakše,
početak XVIII. stoljeća (ŽAKŠ)

Ogrlica (đerdan), zavjetni dar,
XVIII. stoljeće

Zavjetno srebro, XVIII.-XIX. stoljeće

Kult Bogorodice jedna je od bitnih tema kršćanske ikonografije Istoka i Zapada afirmiran općim crkvenim koncilom u Efezu 431. godine. Ikona (*eikon*, grč. ikona) prvotno je označavala svaku sliku sve do godine 824. kada je koncil u Carigradu proglašava svetom slikom, i otad označava sliku na drvenoj podlozi. Kult ikone u Dalmaciji postaje vrlo važan. Oko njih su nastale i isprepletale se čudesne priče vezane uz njihovo nastajanje, te čudesa vezana uz krv, suze, polijetanja, doplovljavanja morem... Stoga je kult ikone u crkvama u kojima se nalaze veoma jak, štuje se i zaziva u svim pogibeljima i tad se nose u ophodima. U Kaštelima su to slike Čudotvorne Gospe Stomorije, Gospe od Hladih, Gospe od Milosti, Gospe od Ružarja, te Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije tzv. Crne Gospe iz Kaštel Štafilića. (Bego, 1994.)

Ovu sliku pučani Štafilića još od XVI. stoljeća štiju i nazivaju: "Čudotvorna Gospa", "Presveta slika Neoskrvnjenog Začeca", "Slika Bezgrješnog Začeca", "Blažena Djevica od Bezgrješnog Začeca", "Blažena gospa od Sale" (*Madonna della Sala...*, *Devotissima Imago čašćena od svih Kaštela, Grada, biskupije i ostalih najvećom čašću*). (Bego, 1994.) U Štafilić je dospjela početkom 16. stoljeća. Pretpostavlja se da ju je šibenskom biskupu Ivanu Stafileu (+ 1528.), humanistu, trogirskom arhiđakonu, darovalo poljsko plemstvo, odnosno poljski kralj Zigismund I. u vrijeme kad je obnašao biskupsku čast u Poljskoj, gdje je od Pape Klementa V. bio poslan u diplomatsko poslanstvo. (Babić, 1991.; Heyer, 1873.) U početku je bila smještena u kapelici na drugom katu u kaštelu Stafileo. Premještena je nakon izgradnje crkve, ali u nepogodama, opasnostima od turske provale bila bi pohranjena u kaštelu gdje su pučani pred njom molili spas. Stoga je pučani, ne samo iz Kaštela nego i iz ostalih mjesta Dalmatinske zagore, za uslišane molbe i na uspomenu primljenih milosti već stoljećima štiju i daruju zavjetnim darovima. Biskup Manola u svojoj vizitaciji godine 1760. navodi bezbroj zlatnih i srebrnih zavjetnih darova oko *glasovite Gospine slike*. (Katić, 1958.) Gospinoj slici hodočastili su i turski podanici iz zaleđa. (Andreis, 1909.) Biskup Pax Jordan u nekoliko vizitacija (1637., 1639., 1641., 1643.) naglašava kako se u crkvi čuva lijepa slika od velike pobožnosti s mnogobrojnim zavjetnim darovima i naređuje godine

1639. da se darovi *pokriju zavjesom i zaključaju ključem* da se ne mogu odnijeti.

Imamo primjer i oporuke pisane 13. studenog godine 1876. u kojoj *P. Matija Farleta, žena Jakova Zaneta pok. Justa, Gospi od Začeca ostavlja dva zlatna srca i koraljnu ogrlicu* (K.P. 1./VIII.). Da bi mnogobrojne zavjetne darove zaštitili od pronevjere, svake je godine biran *depositarius* (blagajnik, rizničar) koji je u kasu s dva ključa pohranjivao novac. (Bego, 1994.)

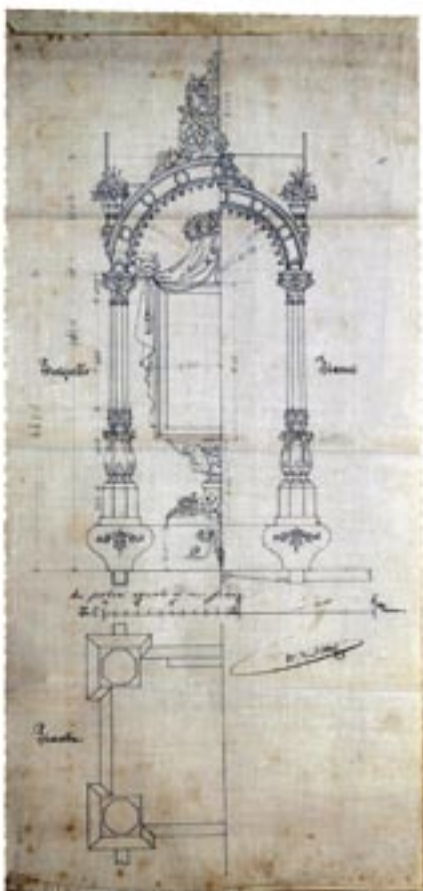
Budući da ova slika ne predstavlja tipičan način prikazivanja Bezgrješnog Začeca, ikoni su dodani atributi koji se tradicionalno s njom povezuju. Dodatni simbol jest zlatna zmija - *edenska zmija*, simbol sotone, posebno ispletena traka zlatnom žicom u formi ogrlice s kopčom u obliku zmijske glave. Zmijom ili zmajem (*draco*

Zmija, simbol Bezgrješne, zlato

Medalja s likom Bezgrješne, zavjetni dar, zlato, 1854. godine

Gospino prijestolje, nacrt, Emilio Vecchietti, početak XX. stoljeća (ŽAKŠ)

lat.) aludira se na riječi koje Bog upućuje zmiji u Edenskom vrtu (Post 3, 15): “Neprijateljstvo ja zamećem između tebe i žene, između roda tvojeg i roda njezina; on će ti glavu satirati, a ti ćeš mu vrebati petu”. (Rječnik tema i simbola u umjetnosti, 1991.).

Među mnogobrojnim zavjetnim darovima ističemo zlatnu medalju promjera oko 10 cm s likom Bezgrješne. Medalja je izrađena od zlatnih zavjetnih darova prigodom proglašenja Dogme o Bezgrješnom Začeću godine 1854. Na vanjskom obrubu kružno je ispisan tekst:

VIRGINI SINE LABE ORIGINALI CONCEPTAE POPULUS STAPHILENSIS IN PIGNUM DEVOTIONIS ANNO 1854.

(Bezgrješno začetoj Djevici puk Štafilića u zalog zavjeta godine 1854.)

Na blagdan Bezgrješnog začeća 8. prosinca, svake se godine u procesiji nosi Gospina slika umetnuta u srebreni, tek dijelom pozlaćeni, posebno izrađen okvir za ophod, s vlastitim postoljem na kojem su posebno istaknuti Djevičini atributi. Navečer, uoči blagdana postavlja se na glavni oltar. Okvir za sliku izrađen je oko godine 1910. U Župnom arhivu naišli smo na podatak da je izrađen od srebrnog zavjetnog novca u maloj prostoriji na mjestu današnjeg zvonika. “P. Vicko Cippico, član Štafiličke Nabožne Zaklade, u svojoj oporuci ostavlja novac za dovršenje srebrnog prijestolja.” (ŽPKŠ 7.1./V.) Okvir je u svom nacrtu bio zamišljen kao dio cjeline zajedno s nadsvodnom nosilicom - *Gospinim prijestoljem* koja nije izvedena. U Župnom arhivu smo pronašli i crtež. Nacrt procesijskog okvira i neizvedene nosilice izradio je istaknuti splitski arhitekt Emilio Vecchietti (1830.-1901.). (Diana, 1992.) U Splitu, Dubrovniku i u niz primorskih i otočkih mjesta radio je nacрте za kazališta, općinske palače, crkve, zvonike i žrtvenike. (Fisković, 1987.) U Kaštelima ga susrećemo kao projektanta zvonika i crkve u Kaštel Kambelovcu, izrađene u stilu neorenesanse i neoklasicizma godine 1893. Njihovi nacrti se čuvaju u župnom arhivu.

Nacrt štafiličkog procesijskog okvira i nosilice izrađen je prije 1900. godine, precizan je, lijep i kvalitetan rad. Vecchietti je vrstan crtač školovan u Padovi. Građevinarstvo, perspektivu, crtanje ki-parskih ukrasa usavršio je na Akademiji lijepih umjetnosti u Mle-

*Gospina slika u ophodnom okviru,
srebro, godina 1910.*

cima i Beču. Ovdje ga donosimo, ponajprije iz razloga što većina Vecchiettijevih nacrti nije proučena ni objavljena.

Oblik okvira izrađenog dvadesetak godina poslije izrade nacrti, prvenstveno zbog nedostatka novca, podsjeća na monstrancu - pokaznicu, dimenzija 93 x 44 cm. Vrh mu krasi svjetlosna zvijezda a ispod nje se prostire u srebru iskucan zastor koji je na vrhu naboran, kruni ga reljefni vijenac isprepletenih ruža i sabljastih listova. On se prema dnu širi u pravilno stiliziranim naborima i podržava postolje na čijem se čvoru nalaze glave triju krilatih anđeoskih glavica. Taj plašt simbolizira Djevičin plašt, a na njemu je uobičajena svjetlosna zvijezda *Stella maris* (Zvijezda mora, Jakovljeva zvijezda). Cijela površina ukrašena je iskucanim anđelčićima, viticama, granama opletenim cvjetovima koje predstavljaju *Kristovo genealoško stablo niklo iz panja oca Davidova Jišaja*. (Iz 11., 1.-2./ Rječnik tema i simbola u umjetnosti, 1991.) Tu su i slobodno stojeći ljiljani koji su simbol čistoće - tipično Djevičin cvijet. Okvir otvora za samu sliku profiliran je i u njemu su uklopljeni reljefni pozlaćeni stilizirani ukrasi. Domaći je rad.

Za Gospinu sliku postoje još jedan stariji ophodni okvir.

Drveni, rezbareni okvir koji se čuva u župnoj kući predstavlja kvalitetan i lijep rezbarski rad. Bio je presvučen zlatnim listićima, danas je nevješto prebojan. Postavljen je na dvije noge na kojima prevladavaju barokni ukrasi, dva anđeoska lika sa strane pridržavaju baldahin koji se širi iz kupole na vrhu okvira.

U Vizitaciji Pax Jordana od 8. svibnja godine 1637. navodi se da je *skupljeno 300 libara milostinje za izradu ornata* - okvira za ikonu. Kao autor se navodi tadašnji župnik Nikola Kastriotić stariji. (Bego, 1994.) Godine 1760. stoji navod da je *slika zatvorena u mali pozlaćeni okvir*. (Katić, 1958.)

Štafilicani su posebno svečano proslavili 1500. godišnjicu Koncila u Efezu koji se zgodio 431. godine pod predsjedanjem Ćirila Aleksandrijskog, predstavnika Pape Celestina I. Velika procesija sa slikom 31. svibnja 1931. godine kretala se najširim ulicama Štafilića sve do Nehaja, preko stare Kaštelanske ceste i niz Put sv. Lucije pa oko utvrđenog naselja do crkve. Sudjelovale su sve bratovštine,

*Gospina slika u ophodnom okviru,
polikromirano drvo*

*Djeca u procesiji tridesetih godina
XX. stoljeća (Arhiv obitelji Rotondo)*

šezdesetak prvopričesnika koji su s bijelim ljiljanima u ruci pratili i posipali cvijećem put kojim je prolazila slika Čudotvorne Zaštitnice. *Glazbari su svirali, pjevači su pjevali litanije Gospi, a ostali sudionici procesije pobožno su molili Ružarij. Zvona su radosno slavila, a iz mužara je pucano, sve na slavu Majke Božje.* (ŽPKŠ R.K. 1./XXIX.) Ta procesija se u puku dugo pamtila kao najsvečanija, možda i zbog fotografija kojima je dokumentirana.

Štovanje Gospe Karmelske - 16. srpnja

Gospa Karmelska uz Gospu od Ružarja najraširenija je Marijina pobožnost u Dalmaciji, a širili su je karmelićani. Ime je dobila po brdu Karmelu u Palestini gdje se i ukazala godine 1251. Općim blagdanom Crkve proglašena je godine 1726. (Leksikon, 1985.) Kult Gospe Karmelske u Štafiliću je prisutan od osnutka bratovštine i gradnje oltara u crkvi godine 1671. (Bego, 1994.) U Štafiličkoj župi taj blagdan se posebno obilježava već više od tri stoljeća. U procesiji se nosi kip Gospe Karmelske iz XVIII. stoljeća koji je u crkvi smješten u lijevoj niši istočnog zida. Na niši, na njenom donjem dijelu uklesan je natpis: 4. FEBRARO 173.?

Gospa je prikazana kako sjedi na drvenom, bogato ukrašenom, pozlaćenom postolju. Na njena koljena postavljena je skulptura Isusa koji u ruci drži škapular (tal. *scapolare*), naplećak, u formi

Ferali i dumpliri

Niša, lijeva strana istočnog zida crkve sa kipom Gospe Karmelske, 173?. godina

Kip na prijestolju, Gospa Karmelska sa Isusom, polikromirano drvo, XVIII. stoljeće

Odjeća za Gospu i Isusa, XIX. stoljeće

dviju platnenih sličica spojenih uzicom. Gospa desnu nogu oslanja na polumjesec. Skulpture je 2003. godine restaurirala Žana Matulić - Bilač.

Takve tipove susrećemo od Istre do Kaštela. Nastaju pod španjolskim utjecajem i odjek su prastare sredozemne tradicije. Štafilički kip je pučki rad barokno oblikovan. Tijelu nije posvećena gotovo nikakva pažnja, oblikovana su samo lica i ruke Bogorodice

i Isusa, dok njihova tijela zadovoljavaju samo potrebu da nose namijenjenu im odjeću. (Radauš, 1993.)

Gospa i Isus posjeduju i dva para kruna. Jedan je izrađen od srebra, s ukrasima od dragog kamenja, nastao je početkom XX. stoljeća u austrougarskim radionicama. Drugi par, iz XVIII. stoljeća dar je obitelji Breintenberg – Sardovich - Žarkov. Kipovi pripadaju tipu koji je predviđen za oblačenje pa uz recentnu, noviju odjeću u koju su odjevene, posjeduju i stariji komplet ukrašen zlatovezom, nastao u XIX. stoljeću. U kontekstu štovanja Gospe Karmelske ne možemo a da ne spomenemo još dvije slike manjeg formata.

Čuva se u župnom uredu **Gospa od Škapulara**, ulje na platnu (125 x 78 cm). Slika je pravokutnog oblika s polukružnim završetkom. Prikazuje Bogorodicu, vrlo finih crta lica, koja sjedi na prijestolju i Krista koji stoji na njenim koljenima i svojom lijevom rukom pridržiava škapular. Drugi kraj škapulara pridržiava Bogorodica svojom desnom rukom. Do njenih nogu, s lijeve i s desne strane smještena su dva bradata svetačka lika. Desni lik prikazuje svetog Franju koji kleči dok lijevi lik stoji na nogama, u svojoj lijevoj ruci drži *rotulus* - svitak. Iznad njihovih glava lebde aureole. Budući da je slika dosta oštećena i krpana, možemo pretpostaviti da je originalni sloj najvjerojatnije iz XVIII. stoljeća. Naknadno je

Slika Gospa od Škapulara, ulje na platnu, XVIII. stoljeće

Procesija Gospe Karmelske, 2006. godina

temeljito i nestručno prebojana. Uzevši u obzir da je slika na oltaru Gospe od Karmela naslikana 1872. možemo pretpostaviti da je ova slika stajala na oltaru Gospe Karmelske u XVIII. stoljeću.

Drugu sliku Gospe Karmelske sa svetcima Ilijom i Onofrijem naslikao je 1894. godine splitski slikar Matija Draganja za štafiličku crkvu svetog Onofrija. (Ivanišević, 2000.-2001.)

Štovanje svetog Onufrija, Onofrija - 11. lipnja

Pobožnost prema sv. Onufriju, Onofriju (loc. Nofar) *Onophriusu*, kršćanskom pustinjaku iz IV. stoljeća, u Štafiliću se slavi i obilježava poradi postojanja srednjovjekovnog sela i crkvice sv. Nofra iz XV. stoljeća, koja se nalazi na brdu Veli Bijać u Kaštelanskom polju. Taj oronim često mijenja ime u Nofar po titularu crkvice koja se nalazi na samom njegovom vrhu. Pavao de Andreis piše da je u početku bila posvećena svetom Ivanu Krstitelju. Biskup Kačić navodi da su tu živjeli monasi sv. Benedikta *Monique S. Benedicti inhabitaverunt*. (NAS-T, 1723.) Od tada se bilježi i postojanje bratovštine koja pod njegovim imenom djeluje sve do godine 1671. Bratovština u novoj crkvi podiže oltar sv. Onofrija i Blažene Djevice od Karmela (Bego, 1994.), svoj naziv nadopunjuje i napušta crkvu i oltar na Velom Bijaću "*hancque Ecclesiam et Altare dereliquerunt*" (NAS-T, 1727.), što crkvicu dovodi u loše stanje "*in mal stato*", pa vizitator naređuje da

Crkvice svetog Onofrija na Mapi razgraničenja sela Opor i Kaštel Štafilića godine 1725. (detalj) (ŽAKŠ)

se crkvice popravi. Sljedeće godine je zatečena u dobrom stanju *“in buon stato”* pa se za nju naređuje samo oprema. (NAS-T, 1730.) Temelji crkve sežu u XV. stoljeće. Na crkvenom pročelju ugrađena je kamena ploča (62,5 x 62,5 cm) s natpisom na glagoljici što je inače rijetka pojava na srednjovjekovnim crkvicama. Taj natpis je iz 1475. godine i spominje trojicu osnivača crkve: Ivića, Radossala i Marina Butira.

Crkva se u nekim izvorima spominje još godine 1445. Današnja crkvice je novija građevina iz XVIII. stoljeća. Jednobrodna je, orijentirana istok-zapad sa polukružnom apsidom i s preslicom bez zvona. Iznad preslice je kameni križ. Na pročelju se ističe portal sa jednostavnim dovratnicima i nadvratnikom od masivnih stubova

*Ikona sveti Onofrije
u tijeku konzervacije
(Fototeka Konzervatorskog odjela
u Splitu)*

Ikona sveti Onofrije nakon konzervacije

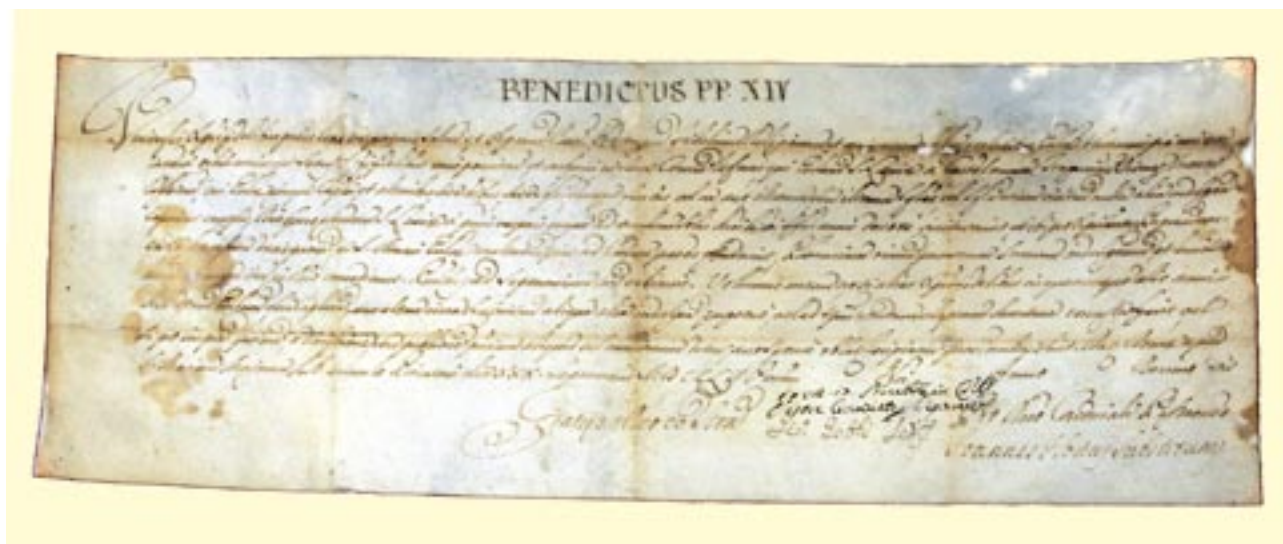
kamena i dva kvadratična prozora, po jedan sa svake strane. Unutrašnjost je jednostavna, u apsidi je smješten oltar u klasicističkom stilu iz 1885. godine.

Blagdan sv. Onofrija obilježavao se 11. lipnja. U liturgijskom kalendaru tog se dana slavi i Dan sv. Barnabe. I danas se ova crkva pohodi, svake godine na Uskrsni ponedjeljak, spomendan svetog Ilije. Uz Svetu misu obavlja se i blagoslov polja.

Do danas je sačuvana samo jedna od dvanaest slika. Ikona Svetog Onofrija, slikana je temperom na dasci. Njene dimenzije su 39 x 32,5 centimetara. Bila je teško oštećena, 1978. godine je konzervirana kako bi se spriječilo dalje propadanje, tako da danas nedostaje više od polovice oslikane površine pa bi bilo neophodno napraviti retuš. Ona se danas nalazi iza glavnog oltara, u crkvenoj sakristiji. Prikazuje svetog Onofrija, pustinjaka, starog, mršavog i kuštravog. Lik je jako izdužen, duge sijede brade. Oko bedara opasan je s kostrijeti i smješten u sumorno naznačen pejzaž. U prvom planu, uz lik dominira vertikalna palma. Izraziti linearizam u izrazu, nespretna, možda čak i obrnuta perspektiva kolibe i način slikanja ukazuju na to da se radi o vrlo staroj slici.

Crkvice svete Lucije na Mapi trogirskog područja, izradio S. Benedetto Moser de Filsec (detalj), 1763. godine (Historijski arhiv u Zadru)

Štovanje svete Lucije - 13. prosinca

U Štafiliću postoji jak kult Svete Lucije i o tome nam svjedoči postojanje crkve, slika svete Lucije u župnom uredu i u novije vrijeme napravljen kip. Na zavjet svetoj Luciji već više od dva stoljeća dolaze vjernici iz ostalih kaštelanskih naselja.

Crkvice svete Lucije bila je izgrađena sjeverno od formirane utvrde kaštela Stafileo. Postojanje crkvice prvi put bilježi biskup Kačić godine 1723. uz dekret da se providi *altariolum* i ugradi u oltarnu menzu, da se poviše oltara postavi drvena *umbrella* ili kameni luk u cijeloj kapeli, poviše oltara. Sagradio ju je Petar Grubišić-Jurjetinović (Ivaka) 1719. godine, a blagoslovio biskup Vidović godine 1720. (NAS.T., 1723.) Crkvice je predstavljala primjer skromnijih dimenzija od današnje župne crkve, ali joj je svakako stilski bila jako slična.

Na Mapi trogorskog područja, autora Benedetta Mosera de Filseka iz godine 1763. precizno je ucrtan položaj same crkvice. (Šuta, 2004.) Crkva je bila dobro opremljena. Porušili su je Francuzi godine 1810. prilikom izgradnje ceste.

U Župnom arhivu čuva se papinska pergamenta izdana 30. rujna godine 1752. u Rimu od S. Oca Pape Benedikta XIV. (*Benedictus P.P. XIV.*), kojom dopušta za sedam godina pročišćenje svim vjernim kršćanima, ispovjedenim i pričešćenim koji odlaze i mole se u

Isprava na pergameni, Benedictus PP.XIV, 1752. godina (ŽAKŠ)

Slika "Sveta Lucija, sveti Josip, Bogorodica, Krist i anđeo", XVIII. stoljeće

Skulptura svete Lucije, orah, izradio kipar Marin Studin 1925. godine

crkvi Sv. Lucije na njen blagdan. (ŽPKŠ, 1./I.) U župnoj kući čuva se i slika sv. Lucije, koja je nekada davno pripadala toj crkvi.

Oltarna pala, slika *Sveta Lucija, sveti Josip, Bogorodica, Krist i anđeo*, ulje na platnu (116 x 72 cm), 18. stoljeće.

Na slici je prikazana skupina od pet likova. U gornjem desnom dijelu prikazan je sveti Josip sa ljiljanom u desnoj ruci. Lijevom rukom pokušava dohvatiti ruku svete Lucije koja na dlanu drži oči i pruža mu ih. Iznad njih na oblacima su lebdeći likovi Bogorodice i Krista koji u svojoj lijevoj ruci drži križ. Slika je jako oštećena, raspuknuta po sredini uzdužno, boja je djelomično zguljena. Po svojoj formi slika je barokna. Okvir je jednostavan, profiliran s polukružnim završetkom.

Sveta Lucija (*lux*, lat. svjetlo) ranokršćanska mučenica iz Sirakuze iz III. stoljeća, jedna je od posljednjih žrtava u velikim progonima cara Dioklecijana. Štovanje je vjerojatno došlo iz Venecije gdje se nalaze njene relikvije. Ušla je u Litanije Svih svetih, od njenog dana do Božića ima samo dvanaest dana. Prate je mnogi raznovrsni slikoviti običaji i vjerovanja. Kao nevidljiva darovateljica, uoči svog blagdana djeci u Dalmaciji u čarapu ostavlja darove. U legendi je kao zaštitnica vida, očnih bolesti i kao zaštitnica duhovnog prosvjetljenja. Sama je sebi, u smrtnom času iskopala oči u koje je njezin zaručnik bio zaljubljen kako bi i on prepoznao i spoznao njezinu vjeru. Posebni atributi sv. Lucije su oči na pladnju ili na ruci, bodež i rana na vratu, mučenička palma, upaljena svijeća uljanica kao simbol Božje mudrosti. Zaziva se za ozdravljenje od očnih bolesti, pa kao zavjetni dar sv. Luciji u Štafiliću postoji dvanaest srebrenih pločica votiva sa prikazanim očima. Reljefni su prikazi utisnuti u kalup, a naknadno gravirani.

Štafilički puk i danas posebno štuje svetu Luciju, i njezin blagdan 13. prosinca. U današnjoj crkvi postoji i kip Svete Lucije

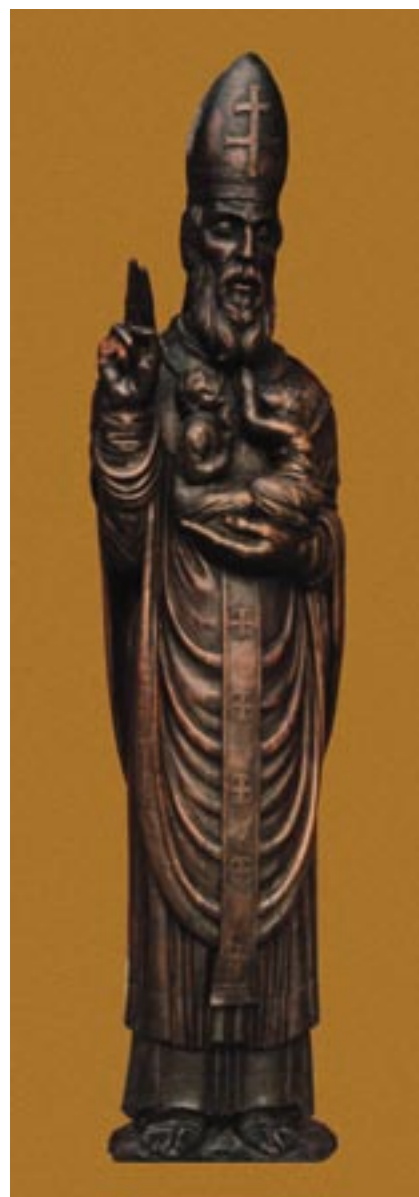

Ex – voto, pločice s prikazom očiju, srebro, kucano

(156 x 36 cm), izrađen od masivna orahova drva. Taj kip, kao i kip sv. Blaža, koji su donedavno bili postavljeni na oltaru sv. Josipa izradio je godine 1925. Marin Studin, akademski kipar iz Kaštel Novoga. Godine 2006. darovateljica gđa. Mandica Žanić darovala je malu kamenu kapelicu i gipsani kip svete Lucije s početka XX. stoljeća.

Štovanje svetog Blaža - 3. veljače

Pobožnost prema sv. Blažu, biskupu i mučeniku, u Štafiliću se javlja u prvoj polovici XX. stoljeća. Od brojnih dobročinstava koja je za svog života činio najpoznatija je legenda o spašavanju djeteta kojemu je u grlo zapela riblja kost. Stoga se štuje poseban običaj "grličanja", odnosno blagoslova grla prekriženim svijećama. Kip sv. Blaža izradio je akademski kipar Marin Studin godine 1925.

Skulptura svetog Blaža, orah, izradio kipar Marin Studin 1925. godine

VII. LITURGIJSKI PREDMETI

Pri okupljanju kršćana na euharistijskim i drugim liturgijskim slavljinama koristi se posebna odjeća, predmeti i knjige. Pokretna spomenička baština liturgijske uporabe pokazuje nam materijalne mogućnosti naših predaka i njihove dodire s drugim naprednijim sredinama. Liturgijski predmeti iz kaštelanskih crkava odzrcaljuju povijesnih mijena. Baštinu ovog karaktera svrstavamo u umjetnički obrt. Zbog neprekidne upotrebe predmeti su vremenom propadali, često ih se moralo zamjenjivati. Srebrenina se pretapala, kovali su se novi predmeti, a odjeća, koja se dugo čuvala u krajnje neadekvatnim uvjetima, prekrajala se i potom palila.

Liturgijski predmeti, neplemenite kovine, XVIII.-XIX. stoljeće

*Liturgijski predmeti,
plemenite kovine, XVI.- XIX. stoljeće*

Liturgijsko srebro i zlato

Štafilička župa posjeduje skromne, ali za nas vrijedne predmete crkvenog srebra kao i obredne predmete od bronce, mjedi i drva. Već je Grgur Veliki oko 600. godine odredio da kaleži, osobito njihova čaša, moraju biti od plemenite kovine, zlata ili pozlaćena srebra. Od plemenite kovine morala je biti i patena, gornji dio pokaznice monstrance i ciborija čestičnjaka. Ostalo obredno posuđe može biti izrađeno i od nekog drugog metala, mesinga, bakra ili bronce. Oltarna i procesijska raspela, svijećnjaci, kanonske ploče, vaze za palme i drugo mogu biti izrađeni i od drva.

U Crkvi i Župnoj kući u Štafiliću čuva se više kaleža, ophodnih križeva, svijećnjaka, relikvijara, pokaznica, oltarnih vaza, kanonskih tabla i drugih predmeta od kojih mnogi i danas zauzimaju značajno mjesto u euharistiji. Predmeti datiraju u rasponu od XVI. do XX. stoljeća. Najveći je dio izrađen u mletačkim radionicama XVIII. i XIX. stoljeća sa stilskim odlikama zrelog baroka, što nam potvrđuju utisnuti žigovi (punce) koje na njima pronalazimo. Zakon o punciranju propisivao je obvezno obilježavanje predmeta od plemenite kovine. Od konca XV. stoljeća zlatarski su majstori mo-

rali na proizvode izrađivane od plemenitih kovina, uz žig države ili grada gdje su rađeni stavljati i žig (puncu) majstora ili radionice. Žigovima se registrira grad, čistoća plemenite kovine, autor ili radionica. Domaći, a ponekad i strani zlatari često su izbjegavali ta pravila pa je dolazilo do zlouporabe žigova. Događala se nezakonita trgovina ili su predmeti izrađivani od loših kovina. Slična djela rasprostranjena su u cijeloj Dalmaciji. Nabavljale su ih bratovštine ili darivali pojedinci. Domaće zlatarske radionice u XVII. i XVIII. stoljeću prestaju aktivno stvarati, njihov rad očituje se najviše u popravcima i izradi sitnog inventara, te stoga cvate uvoz mletačkog srebra. U Splitu tijekom XIX. stoljeća djeluje nekoliko vještih zlatara.

*Kalež,
srebro i zlato, lijevano, kucano,
cizelirano, gravirano,
rađeno na proboj,
XVIII. stoljeće*

Pri izradi i ukrašavanju zlatnih i srebrenih predmeta koristile su se različite tehnike iskucavanja, lijevanja, cizeliranja i graviranja. Predmeti koje danas nalazimo vrlo dobro su očuvani i tek na nekim nailazimo na natučene i oštećene dijelove. Istaknut ćemo samo nekoliko vrijednijih liturgijskih predmeta.

Kaleži (lat. *calix*, čaša, kupa) su najvažnije obredno posuđe u kojem se na Svetoj misi prinosi žrtveni dar vina. Sastoje se iz tri glavna dijela: čaše (*cuppe*), podnožja i drške s čvorom (*nodus*) između njih.

Svih pet kaleža koji su u crkvi tipični su venecijanski radovi iz XVIII. stoljeća. Okrugle su baze i ispupčenih polja. Prekriveni su figuralnom plastikom u poprilično visokom reljefu, anđeoskim glavama ili florealnim motivima.

Jedan od kaleža ističe se izrazito dobrom izradom sa slobodno interpretiranim poljem postolja. Njegova baza je okrugla sa širokim obodom, polje je nabubreno, ukrašeno je tipično baroknim motivima lišća i vitica sa tri anđela. Jedan anđeo drži u rukama šibe za bičevanje, drugi drži pladanj za večeru, dok treći u rukma pridržava stup, dakle sve simbole Kristove muke. Drška - noga je sastavljena od nekoliko prstenova i kruškolikog je nodusa, ukrašena s tri plastično oblikovane glave anđela. I čaša ima košaricu izrađenu na proboj s motivom stiliziranog lišća s tri anđela. Jedan od

njih drži motku sa spužvom, drugi trnovu krunu, treći je oštećen (nedostaje mu ruka).

Visina: 22 cm

Promjer baze: 11 cm

Promjer patene: 18 cm

Žigovi:

(glava lava) žig Venecije

(A "kula" C) kontrolni žig

(DA) imeni žig

Žig na pateni (A «kula» C)

Patena (grč. *patánâ*, plitica), plitak pladnjić koji stoji na vrhu kaleža i služi za stavljanje i pokazivanje hostije u misi, izrađena od pozlaćenog srebra, glatka je i bez ukrasa.

Relikvijari su izrađeni od srebra tehnikama kucanja i graviranja.

Možemo izdvojiti relikvijar svetog Ivana Krstitelja. Drška i baza su novije rustične izrade. Baza je okrugla i profilirana širokim obo-
dom, ukrašena graviranim lišćem i volutama, na isti način kao i drška.

Gornji dio relikvijara jest vijenac koji okružuje teku i relikviju vjerojatno je rad venecijanskog majstora iz XVI. stoljeća. Ovalna teka uokvirena je motivom tordiranog konopca dok je vijenac ukrašen kucanim vitičastim motivima. Na vrhu je križ. Između dvaju stakala u ovalnu teku uložene su moći svetog Ivana Krstitelja.

Natpis uz relikviju, pisan na pergameni jest DE CRANIO S. Ioe Batt (dio lubanje)

Visina: 22 cm

Promjer baze: 9 cm

Žigovi (gornjeg dijela)

(lavlja glava) žig Venecije

(B) imeni žig

Donji dio (drška i postolje) nema žigova, kasniji su i lošiji rad.

Relikvijar svetog Ivana Krstitelja, srebro, lijevano, kucano, cizelirano, XVI. stoljeće

Pokaznica, ostenzorij, srebro, kucano, gravirano, nodus lijevan, XVIII. stoljeće

Pokaznica, ostenzorij (lat. *ostendare*, pokazivati) ili monstranca (lat. *monstrare*, pokazivati) se u liturgijsku opremu uvodi u XIII. i XIV. stoljeću. Prvo se koristila kao posuda za čuvanje Hostije u vrijeme kad je vladao “*Kult Hostije*”. (Kniewald, 1936.) U barokno vrijeme poprimaju simboličan izgled sunca. Starija štafilička pokaznica je venecijanski rad iz XVIII. stoljeća, okrugle je baze sa širokim obodom i nabubrenim poljem. Ukrašena je motivima stiliziranog lišća. Na njoj se ističu tri krilate anđeoske glavice, isti takav motiv prisutan je i na nodusu. Iznad nodusa niz je prstenova i stožasto zadebljanje ukrašeno lišćem. Okruglu teku uokviruje ornamentirani okvir iz kojeg izlaze srebrne zrake i to naizmjenično, tri ravne i jedna valovita. Vrh pokaznice krase mali kipić uskrslog Krista s podignutom desnom rukom, a u lijevoj drži križ sa zastavicom. Između dva stakla je lunula položena na krilatu anđeosku glavicu. Pokaznica predstavlja vrlo lijep i precizan rad.

Visina: 43 cm

Promjer baze: 43 cm

Širina vijenca: 23 cm

Žigovi:

(glava lava) žig Venecije

(FB) imeni žig (možda zlatar Frano Bibica)

Kandila, vječno svjetlo (lat. *candela*, svijeća)

Viseća je metalna posuda u kojoj gori žižak u ulju.

U crkvi ih je šest, uglavnom su izrađeni u srebru, tehnikama kucanja, cizeliranja, graviranja i lijevanja. Tipičnih su baroknih ili neobaroknih oblika s jako ispupčenim ovalima na srednjem, glavnom pojasu. Bogato su ukrašeni florealnim motivima. Lance obično pridržavaju aplicirane glave ili cijeli likovi anđela. Predstavljaju vrlo uspjele venecijanske radove. Kandilo koje je u funkciji, ovješeno je nad glavnim oltarom Bezgrješnog Začeca na četiri lanca koja pridržavaju njegov trup. Kandilo ima tipični kasnobarokni oblik s jako ispupčenim trbušastim dijelovima. U središnjem vijencu, na trbuhu svijećnjaka, dvanaest je mjehura od kojih je svaki treći ukrašen praznim medaljonom, dok su ostali ukrašeni florealnim motivima. Identičan motiv pojavljuje se i na ostalim vijencima. Četiri cjelo-

vita lika anđela, postavljena su u sjedećim položajima pridržavaju lance za koje je kandilo ovješeno.

Visina: 51 cm

Visina s poklopcem i lancima: oko 113 cm

Promjer trbuha: 40 cm

Žigovi:

(krilata glava lava sv. Marka) žig Venecije koji se upotrebljavao sredinom XVIII. stoljeća.

(Z “kula“ C) kontrolni žig

Svijećnjaci imaju standardni kasnobarokni oblik. Reprezentativna su djela, izrađeni od masivna srebra tehnikama kucanja, graviranja, lijevanja. Radovi su venecijanskih radionica u XVIII. stoljeću s tipičnim žigovima. Na trima lavljim šapama počiva trostrano postolje ukrašeno kucanim motivima lišća s medaljonima po sredini. Nodus je kruškolik, drška duga s prstenima i jednim vretenastim ukrasom. U donjem dijelu ukrašen je motivom lišća i po sredini plastično oblikovanim anđeoskim glavicama. Košarica, koja pridržava tanjurić sa šiljkom, izrazito je velika i široka, osmišljena u obliku rastvorena cvijeta. Stranice su ukrašene lisnatim i vitičastim motivima. Po sredini stranica javljaju se ispupčeni medaljoni.

Žigovi:

(glava lava) žig Venecije

(Z “kula“ C) kontrolni žig

U tri medaljona na podnožju dva svijećnjaka ugravirani su natpisi:

MAGIOR ZVANE	DEF MAGIOR
ETENENTE ALVISE SVO	ZVANE PREITEMBERGHIE
FIGLIO PRETTEMBERGHI	IL SVO FIGLIO DEFONTO
DEF.	TENENTE ALVISE PREIT
MATIA SARDOVICH	EMBERGHIE TMATIA
SVA MOGLIE	DELA DEENTO
MAGIOR PREITEMBER	
CHI ALIAS SARDOVICH	
ANNO	
MDCC	
XXVII	

*Kandilo,
srebro, kucano, gravirano, cizelirano,
XVIII. stoljeće*

*Svijećnjak,
srebro, kucano, gravirano, lijevano,
cizelirano, rađeno na proboj,
XVIII. stoljeće*

Svijećnjak (detalj)

Prema navodu unesenom u knjigu Arhiva Župe Kaštel Štafilić, Matija Žarkov je Župnoj crkvi poklonila šest velikih svijećnjaka (kandelira).

U crkvi se, osim navedenih, nalazi još petnaestak svijećnjaka izrađenih od mjedi ili od drveta od kojih neki nisu u uporabi.

Kadionice (lat. *incensorium prema incendere*, paliti), metalna je posuda za paljenje tamjana.

U crkvi pronalazimo dvije, jedna srebrna i jedna mjedena. Srebrna je izrađena tehnikom iskucanih, cizeliranih površina. Ima okruglu bazu, ispupčen trbuh i perforiran poklopac. Obješena je o tri lanca koja pridržavaju lijevane anđeoske glavice. Na trбуhu je bogato dekoriran vijenac s utisnutim konkavnim krugovima. Na ostalim dijelovima prevladava cvjetna ornamentika u razigranim baroknim oblicima. Djelo je mletačkog majstora iz XVIII. stoljeća.

Visina: 30 cm

Visina s lancima: 79 cm

Promjer trбуha: 15 cm

Žigovi:

( ) kontrolni žig upotrebljavan od 1758.-1802. godine (Pazzi, 1990.)

(M P) žig državne mletačke kovnice druge polovice XVIII. stoljeća (Pazzi, 1990.)

(L G) imeni žig

*Kadionica,
Srebro, kucano, cizelirano, lijevano,
rađeno na proboj, XVIII. stoljeće*

Procesijska raspela (ophodni križevi)

Procesijska raspela nose se usađena na motke u procesijama zajedno sa zastavama. Uobičajeno su obrađeni s obje strane. Sprijeda je uvijek prikazan raspeti Krist a otraga Bogorodica ili svetac zaštitnik ovisno da li je križ namijenjen crkvi ili bratovštini. U crkvenom inventaru postoje tri procesijska raspela, dva srebrna i jedan mjedeni. Kraci najmlađeg među njima završavaju četverolisnim medaljonima na kojima su iskucana poprsja četiriju evanđelista: Mateja, Marka, Luke i Ivana.

Na aversu, na sjecištu s prednje strane u visokom je reljefu, tehnikom lijevanja prikazan lik raspetog Krista. Iznad njegove glave, postavljen je titulus s inicijalima: INRI. Patibulum i antene ukrašene su kombinacijom cvjetnih i lisnatih motiva s plodovima.

Na reversu je po sredini lik Bogorodice sa svetokrugom u obliku cvijeta. U medaljonima su otisnuti cvjetovi. Jabuka je profilirana, ukrašena tehnikom graviranja. Dugačka drška okruglog profila obavijena je graviranom spiralnom vrpcom i viticama. Na vrhovima krakova bili su pričvršćeni "fiorini" kroz koji se prije provlačila vrpca čija se liturgijska boja mijenjala. Oštećeni su ili nedostaju. Na motki ispod križa pričvršćivao se i mali ogrtačić, izrađen najčešće od svile "faciol" koji se, kao i vrpca mijenjao u boji bratovštine ili u liturgijskoj. Predstavlja lijep i precizan rad.

Visina: 93 cm

Visina samog križa: 57 cm

Antena širina: 49 cm

Žigovi

(saturn) žig sa zemaljskim globusom, okružuje ga zodijsak sa zvijezdama, žig čistoće srebra i za veće predmete je u uporabi od 1. ožujka 1812. godine. (Pazzi, 1990.)

(perjanica) žig Venecije, pramčani ukras za sjevernu Italiju do godine 1870. (Pazzi, 1990.)

(nejasan žig)

Procesijsko raspelo, srebro i drvo, kucano, cizelirano, gravirano, XIX. stoljeće

Procesijsko raspelo (detalji)

*Čestičnjak, ciborij, piksida,
srebro, kucano, lijevano, XVII. stoljeće*

Čestičnjak, ciborij, piksida (lat. *ciborium*, posuda) liturgijska je posuda slična kaležu, s poklopcem za čuvanje posvećenih hostija u svetohraništu.

U crkvi nalazimo samo jedan, okrugle baze, neukrašen, bez žigova. Nodus mu je gladak i kruškolik čaška je nabubrena i ima ljevkastu poklopac s križem na vrhu. Nema žigova, u Župnom arhivu zapisano je da je dar svećenika don Marina Baselija koji je bio župnik u Kaštel Štafilicu od 1666. do 1685. godine, a njegovo ime urezano je običnim rukopisom u unutrašnjosti ciborija.

Okviri za kanonske tablice, predočnice, značajan su liturgijski predmet. U liturgijske obrede uvode se u XVI. stoljeću, prvo veća središnja a od početka XVII. stoljeća i dvije manje. Stoje naslonjene na predeli oltara, a sadrže molitve misnog ordinarijata te služe kao posjetnik svećeniku za vrijeme mise. Središnja tablica (koja se prvi put javlja sredinom XVI. stoljeća) sadrži Slavu, Vjerovanje,

Kanonske tablice, srebro i drvo, kucano, cizelirano, XVIII. stoljeće

molitve za prikazanje i riječi pretvorbe, lijeva tablica sadrži posljednje evanđelje na misi (IV., 1.), a desna molitve pri miješanju vode i vina, te molitve pri pranju ruku.

Ovaj uobičajeni komplet od tri tablice nastao je u XVIII. stoljeću. Izrađene su od drva i obložene srebrenim limom. Čitave površine okvira ispunjene su bogatim baroknim ukrasima, povijenog su lišća, cvijeća, vitica i girlandi s C volutama, karakterističnim manirističkim ukrasom. Sa strana se nalaze po dvije krilate anđeoske glavice. Tablice predstavljaju vrlo lijep, precizan i raskošan kasnobarokni rad.

Visina: 39 cm

Širina: 34 cm

Žigovi:

(P * G Ijiljan G) – kontrolni žig

Upisana je godina – ANNO 1768.

Oltarne vaze su bile obvezan ukras na oltarima. U Štafiliću postoje četiri sačuvane. Barokni su rad i pripadaju tipu koji je uobičajen u venecijanskim radionicama prve polovice XVIII. stoljeća. Žig u upotrebi 1712. do 1749. godine. Izrađene su od srebra tehnikom kucanja i graviranja.

Baza vaze je okrugla, obod je dosta širok i ukrašen lisnatim viticama. Tribuh je također ornamentiran tipično baroknim ornamentima kao i ostali dijelovi vaze.

Visina 25,5 cm

Promjer baze 12,5 cm

Žigovi

( ) – kontrolni žig

Glava lava – žig Venecije

*Pax, predočnica
srebro, kucano, cizelirano, gravirano,
XVIII. stoljeće*

Paks (*pax*), predočnica, danas je vrlo rijedak liturgijski predmet, a više se i ne koristi. U staroj liturgiji, sve do XIX. stoljeća predočnica se koristila za vrijeme mise kao znak Kristova mira. Nuđena je na poljubac mira umjesto davanja ruke mira, prije pričesti. Iz uporabe je izbačena zbog higijenskih razloga.

Mjed, posrebren, kucan, cizeliran i graviran. Pripada skupini pakseva u obliku pločice, ova je četvrtasta s polukružnim završetkom u gornjem dijelu, razvedenih rubova. Okvir je bogato ukrašen krupnim florealnim motivom. Na vrhu je glava krilatog anđela. U središnjem obrubljenom dijelu glatke površine prikazan je polulik Bogorodice i mali Krist kako lebde na oblacima, tip tzv. Putopokazateljice. Izvedba je dosta tvrda i sumorna.

Visina:	17 cm
Širina:	14,5 cm
Žigovi:	nema ih.

Kalup za hostije, lijevano željezo, XVIII. stoljeće

U Župnoj crkvi pronalazimo još jedan jako rijedak liturgijski predmet - **kalup za hostije**, izrađen od lijevanog željeza. Potječe iz XVIII. stoljeća i nekad je pripadao uobičajenom inventaru. Na lopatici kalupa, koji je u obliku kliješta, nalaze se tri ugravirana kruga. Dva kruga su veća i ispod njih jedan manji s motivom raspeća.

Crkveno ruho

Misno ruho župne crkve u Kaštel Štafiliću izrađeno je od različitih dragocjenih tkanina koje su ukrašavane vezom zlatnim i svilenim nitima (brokat, baršun, damast, saten, svila). Ruho je i u različitim bojama (ljubičasto, bijelo, zeleno, crveno), koje se danas upotrebljava u skladu s pojedinim dijelovima liturgijske godine. Odredio ih je godine 1570. papa Pio V., tada se upotrebljavala i crna boja čija se upotreba napušta nakon Drugog vatikanskog sabora.

Rukotvorine koje se nalaze u štafiličkoj crkvi nastale su u XVIII. i XIX. stoljeću, a dio je novije izrade iz XX. stoljeća. To nam ukazuje na kontinuitet obrta tekstilnog rukotvorstva u našim krajevima.

U jednom od starih popisa crkvenog inventara navodi se oporučna ostavština vojvode Kumbata u kojoj štafiličkoj crkvi u prvoj polovici XVIII. stoljeća ostavlja komplet svećeničkog obrednog ruha i to: *kazulu, stolu i manipul od teške zelene svile.* (AŽKŠ) Taj komplet do danas, na žalost nije sačuvan.

Pluvijal, plašt, brokat, broširan zlatnom metalnom niti, XVIII. stoljeće

*Kazula, misnica,
Tkanina, raznobojni konac, zlatna nit,
XVIII. stoljeće*

U današnjem inventaru nalazi se veći broj misnica (kazula), nekoliko pluvijala i štola kao i zastava.

Pluvijal (lat. *pluviale*, plašt, kišni ogrtač) izrađen je od brokata u XVIII. stoljeću. Kao vanjski, najsvečaniji dio misnog ruha broširan je zlatnom metalnom niti, izvezenom s florealnim motivima: listovima, cvjetovima. Uokolo cijelog pluvijala našivena je zlatna vrpca sa resama. S prednje strane ukrašen je i raskošnom metalnom kopčom. Otraga ga krasi dekorativni štitasti privjesak koji pada s ramena na leđa, nema nikakvu funkciju, samo što zamjenjuje odavno izbačenu kukuljicu. Nosi se u ophodima i svečanim bogoslužnim činima, a simbolički označava nevinost, čistoću i dostojanstvo.

Kazula, misnica (lat. *kućica*), izrađena je, također, u XVIII. stoljeću. Sastoji se od prednje i stražnje strane. Čini je tkanina vezena raznobojnim svilenim nitima i zlatnom metalnom niti našivenom uz rubove i na leđima koja tvori slovo M. Vez na tkanini simetrično je komponiran florealnim motivima: viticama s listićima i cvijećem.

Kazula (misnica), pluvijal (plašt) i štola (naramenica, nosi se preko ramena prekrížena na prsima i vezana pojasom zvanim cingulum), izrađeni od bijelog ripsa u XIX. stoljeću, vezeni su zlatnim metalnim nitima kojima su simetrično komponirane razigrane vitice, veliki rascvjetali cvjetovi, grozdovi grožđa i vrpce vezane u mašnu. Štola je uobičajeno ukrašena još i s tri križa, na vratu i na svakom kraju.

Osim crkvenog ruha u užem smislu, od tekstila su izrađeni i predmeti namijenjeni opremi kaleža (pokrovci, korporali, burse) uvedeni općenito Misalom Pijo V. (1566.-1571.), te predmeti za ukrašavanje crkvenih prostora (zastave).

Crkvene zastave

Crkvene zastave su posebna vrsta predmeta crkvenog inventara i služe kao simboli pripadajuće crkve ili svetca. U Štafiliću se čuvaju zastave bratovština. Nose se u crkvenim procesijama pričvršćene na motku gdje poput mobilnog transparenta objašnjavaju i upotpunjuju smisao puta. Izrađivane su od različitih vrsta tkanina, ukrašene vezenim i apliciranim, te oslikanim središnjim motivima. Na njima su istaknuti simboli svetaca zaštitnika.

*Zastava Bratovštine
Gospe od Karmela,
XIX. stoljeće*

Zavjetno srebro i zlato

U Župnom uredu čuvan je brojani i vrijedan zavjetni nakit.

Kaštelanski vjernički puk je u znaku najidealnije privrženosti i adoracije, za uslišanost svojih molitava darivao župnoj crkvi dragocjene i skupocjene djelove svoje osobne imovine – zlatno prstenje, naušnice, kadene, đerdane i slično. Zavjetni darovi izraz su pučke religioznosti i sredstvo komunikacije između vjernika i svetca, kao i znak zahvalnosti za dobivenu milost.

Sve velike pobjede i spasenja, a pogotovo oslobođenje od Osmanlija, katolici pripisuju posebno Gospinoj pomoći. Vjernici – zahvalnici skidaju sa sebe nakit, zlato i srebro i stavljaju ih oko Gospine slike. U to vrijeme izrađuju se i posebne srebrene krune za Gospu i Isusa.

*Zavjetni nakit,
privjesci križevi, zlato, sedef, tehnike
filigrana i granulacije*

Zavjetni darovi u puku su poznati kao Gospino zlato. Darovani su na čast kipa ili slike svetca, u Štafiliću: Gospi Bezgrješnog Začeca Blaženoj Djevici Mariji, Gospi Karmelskoj, Svetoj Luciji. Svoje značenje ostvaruju tek vezani i smješteni uz svetca oko kojeg se razvio poseban kult, a to je najčešće oko ikone Bogorodice.

Filigranski su to, ručno izrađeni predmeti koji predstavljaju vrijedne primjerke nakita čestih ukrasa kaštelanskih djevojaka i žena. Oni nam svjedoči o tradiciji, društvenom statusu, načinu izrade i

kvaliteti. Upotrebljavane su različite tehnike kako bi se od plemenitih kovina (zlata i srebra) oblikovao nakit. Lijevanje, lemljenje, kovanje, prešanje, iskucavanje, filigran, granulacija, cizeliranje, tor-dirana žica, vezanje bisera, koralja te ulaganje plemenitog materijala i brušenja i ulaganje stakla u boji.

Na samom početku muzeološkog rada na ovim predmetima pučke kulturne baštine ustanovili smo da velik broj predmeta zahtijeva stručnu zlatarsku restauraciju jer su tijekom godina i stalne uporabe pojedini predmeti dosta oštećeni, prvenstveno zbog običaja da se to zlato stalno ili o blagdanima izlaže uz kip ili sliku onoga svetca ili svetica kojemu je darovano. Velik broj predmeta je izgubljen, a bilo je i slučajeva kad se crkvena zlatnina i srebrnina morala založiti ili prodati kako bi se crkva oslobodila duga ili izradio neki veći predmet.

Inventar tradicionalnog nakita možemo podijeliti u nekoliko cjelina: naušnice (*rećine*), ogrlice (*goljei*), prstenje, broševi (*puntapeti*), dugmad (*botuni*), ukosnice, igle – (*trepečala*, *tremolanti*), krunice i križevi, samostalni privjesci i drugi predmeti. Prvenstveno je to fino obrađeni zlatni nakit, rad domaćih i inozemnih radionica. Pregledavši izvorne dokumente u župnom uredu prema popisima uočavamo da se običajna praksa darivanja, zavjeta i dalje nastavlja. Brojimo i određenu količinu recentnog nakita.

Najbrojnije su naušnice (*rećine*), od kojih su neke rađene u stilovima klasicizma i bidermajera. Postoji velik broj različitih tipova naušnica koje se nazivaju: *kruške rećine*, *na kaštilac rećine*, *oblisce*, *golice*, *bokulice* u obliku stiliziranog vala i koncentričnih krugova.

Posebno možemo istaknuti britvu na srebrenom lancu (*britva na sindžiru*), ukras ženske narodne nošnje koja nosila se obješena o *kanicu*, pojas udatih žena. Izrađena je od srebra s pozlatom, tehnikama lijevanja i kucanja. Filigranski je rad s graviranom plohom same oštrice noža koja je ukrašena urezanim cvjetnim motivima. Njezin poklopac krasi dvije glave, na početku i na kraju. Jedna je u obliku maske a druga se nalazi na kraju korica i reljefno je obrađena. Ovješena je o dvostruke lance, bogato dekorirana stiliziranim cvjetićima, srcima, srebrenim bobicama što je utjecaj baroka. (Pejša, 1993.)

Britva na lancu, srebro s pozlatom, filigran, lijevano, kucano, gravirano

Krunice s križevima, zlato, srebro, sedef, filigran, lijevano, kucano, gravirano, brušeno

Privjesak, medaljon s likom Bogorodice i djeteta, zlato, filigran, lijevano, kucano, gravirano

Prsten, zlato i gema, lijevanje i ulaganje poludragulja

Lanac s privjeskom, "kanijela na omendule sa konistricom" zlato i biseri, filigran i granulacija, rezanje, savijanje

Križevi, zlatni i srebreni, dugački i po nekoliko centimetara, zlatarski su radovi karakteristični za uski priobalni pojas od Istre do Konavala. Izrađivani su tehnikama filigrana i granulacije, vrlo su fine i suptilne izrade i značajka su bogatijeg sloja pučanstva.

Postoje i vrlo rijetki primjerci zlatnih križeva ovješanih na krunice od sedefa i spojene alkicama od zlatne žice.

Medaljon i broševi (*puntapeti*), kao dijelovi prsnog nakita bogato su ukrašeni tehnikom filigrana. Medaljoni se najčešće sastoje od novčića (*dukata*) umetnutog u bogato ornamentirani okvir tehnikama filigrana sa srebrenom ili zlatnom žicom.

Među nakitom ističe se lanac "*kanijela na omendule s konistricom*", izrađena od 18-karatnog zlata i bisera tehnikama filigrana i granulacije, rezanjem i savijanjem. Svojom duljinom seže do struka osobe koja ju nosi. Sastavljena je od dvostrukih pločica bademastog oblika. Njezin privjesak je uvijek u obliku košarice, bogato ukrašene filigranskim radom i s umetnutim perlama od sedefa.

Među nakitom nalazimo i nekoliko igala za ukrašavanje kose-ukosnica među kojima se ističu *trepećala*, *trpetljika*, *tremolanat*, izrađenih od zlata tehnikama lijevanja, graviranja, filigrana s biserima.

Tip je nakita u modi od 1800. do 1810. godine, a u pučkoj izradi doseže vrhunac sredinom stoljeća. Zlatna igla dugačka je oko 15 cm. Na vrhu se nalazi ukras s nekoliko zlatnom žicom motanih spiralica, a na njihovu vrhu u tehnici filigrana izrađeni su cvjetovi s dodanim biserima ili bez njih. Središnja trepetljika je obično nešto duža i rađena je u obliku cvijeta. *Trepećalo* je barokni nakit karakterističan za područje Splita i Kaštela.

Postoji i zamjetan broj prstenja načinjenog zlatarskim tehnikama lijevanja i filigrana s ulaganjem poludragulja i dijamanta, zaručničko prstenje *vere*, prsteni *krastavičari*, prstenje oblikovano u stilu antičkih grčko-rimskih načina ukrašavanja *geme* - dekorativno obrađeni karneol, poludragulj u koji su udubljeni figuralni motivi.

Zavjetne pločice pravokutnog su oblika s ugraviranim rubnim letvicama. Središnji motiv su ukrašene oči, rekli bismo da su jednostavan ali vrlo interesantan pučki rad.

U budućnosti je nužno predmete pojedinačno obraditi i valorizirati kako bi našli svoje mjesto u stalnom postavu riznice.

*Dugme, botun,
srebro, lijevanje i filigran*

VIII. ŽUPNI ARHIV

Kamena ploča na župnoj kući s natpisom o gradnji kuće, 1725. godine

Premda je u Kaštel Štafiliću postojala župa još od XVI. stoljeća nisu se iz tih vremena sačuvali nikakvi podatci o župnim knjigama i spisima. Pretpostavljamo da su nestanak starijih pisanih izvora krivi svećenici, župnici, zato što nisu imali riješen stambeni prostor do godine 1725., a često su se morali seliti. Neko vrijeme su živjeli u potleušici zvanoj *Badnjarica* (ŽPKŠ, R.K. 1./XXVII.). Doznajemo tako da je župnik godine 1637. stanovao u kući bratovštine unutar župe, 1645. u utvrđi, kaštelu *Lodiorumu*, kasnije nazvanim Nehajem. (Bego, 1994.)

Seoski trg (Igrišće) sa župnom kućom i seoskim bunarom (studencem), sredina XX. stoljeća (arhiv obitelji Rotondo)

Kad su nasuprot kaštelu Stafileo, na trgu *Igrišću* sve štafiličke bratovštine zajedničkim trudom i sredstvima izgradile župnu kuću godine 1725., župnici su dobili stalno mjesto prebivanja. U potkrovlju zgrade pohranjen je i Župni arhiv. Muzej grada Kaštela inicirao je popis i izradu inventara arhivskog materijala koji se nalazi u neprikladnim uvjetima izložen propadanju. Osigurana je pohrana i smještaj na police i u adekvatne arhivske kutije. Prema Inventaru Arhivskog fonda Župe u Kaštel Štafiliću iz godine 2001., Arhiv se sastoji od: matica krštenih, matica vjenčanih, matica umrlih, stanja

duša, rukopisnih knjiga, knjiga protokola, nacрта, računa, raznih spisa, isprava, karata, i tiskanih knjiga. (Duvnjak, 2003.) Arhiv je na taj način danas dostupan javnosti.

Pečati (ŽAKŠ)

Istaknut ćemo samo onaj najvrjedniji i najzanimljiviji materijal koji predstavlja značajan izvor za proučavanje lokalne povijesti.

Tridentinski koncil iz 1545.-1563. godine propisao je vođenje matičnih knjiga koje su značajan izvor za poznavanje povijesnih zbivanja. U početku su pisane latinskim pa izmjenično latinskim i talijanskim jezikom. Od početka XIX. stoljeća pisane su bosančicom, pismenima poznatim i kao poljičica, ali i latinicom na hrvatskom i talijanskom jeziku. Od godine 1873. hrvatski jezik uredovni je jezik u župi. (Pera, 1997.)

Starije matične knjige iz Kaštel Štafilića dijelom su pohranjene u Državnom arhivu u Zadru (Matične knjige rođenih od 1632. do 1831. osam svezaka; vjenčanih od 1637. do 1857. sedam svezaka; umrlih od 1636. do 1829. pet svezaka), u Državnom arhivu u Splitu (Knjiga umrlih od 1825. do 1861.). U Župnom uredu nalazi se prijepis matica krštenih od 1904. do 1948. te od 1949. do danas;

Dokument pisan bosančicom (ŽAKŠ)

matice vjenčanih od 1949. do danas te matice umrlih od 1949. do danas. Tu je i stanje duša od 1828. do 1928. godine.

Rukopisnih knjiga je dvadeset i devet, a pisane su jezikom na podlozi lokalnog izričaja, a to su uglavnom prijepisi nabožnih pjesama, antifona, molitava, hagiografija tj. zapisa iz života svetaca. Trogirski biskup Manola (1755.-1766.) posebno se zalagao da se epistole i evanđelja pjevaju hrvatski, i tako su nastale *šćavete* (od tal. *schiavetto* tj. slavenski, hrvatski prijevod poslanica i evanđelja) knjige u kojima su čitanja i molitve na hrvatskom jeziku. (Katić, 1958.) Možemo posebno istaknuti i dva sveska rukopisnih knjiga *Libar pisnih ky se spivay priko godista v crikvu od Staffilychia* sign. ŽPKŠ R.K. 1./I. te *Libar sivotih od mnozih svetac* sign. ŽPKŠ R. K. 1./II. To su kodeksi ispunjeni pobožnim pjesmama svećenika don Ivana Nikole Jakše (Giaksa) Duhnića s početka XVIII. stoljeća. Stihovi su nevezani, strofirani u sektete sa srokom: ababcc, napisani ljupkom čakavštinom. Prvi svezak ima 171 paginirani list, drugi 165 listova. Format obaju svezaka je 25,2 x 19 cm. Sastoje se od stotinjak pjesama, sabranih i kaligrafski ispisanih, sređenih za potrebe kaštelanskih *spivavac* ili *kanturih*, crkvenih pjevača. Pobožne su pjesme posvećene brojnim kršćanskim svetcima. Jakša je sam napisao desetak pjesama, a mi donosimo nekoliko stihova u kojima se obraća recipijentu pozivajući ga da mu se pridruži u adoraciji.

“Kralja od nebes”:
 “Ja ti složih život svetih
 v pisme, poj ih Kralju od nebes’
 A ti, štioče, nemoj šteć jih
 Ne razmišljat stvari od čudes’.
 Pivaj i ti bože dike
 Vičnjom slavom po sve vike.”

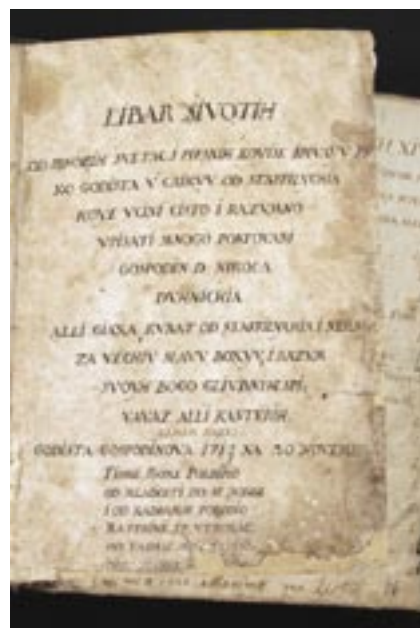
U pjesmarici je i zapis dramskog teksta u prozi “Igra Proroka”. Ta se liturgijska igra napisana na temu božićnih proročanstava, nepotvrđena u drugim sredinama, izvodila po običaju u štafiličkoj crkvi na trećoj misi Došašća, dakle od davnih vremena sve do početka dvadesetog stoljeća (Morović, 1999.).

U Arhivu je i 112 označenih, signiranih naslova tiskanih knjiga od kojih je najstarija *Ritual Rimski* iz godine 1640. Najstariji pak spisi su od godine 1676.

Blagajnički dnevnik su cjelina koja sadrži dvadeset jednu knjigu prihoda i rashoda crkvinarstva. Najvrjednija među dnevnicima je knjiga računa u puku poznata kao *Veli libar*, punog naziva *Libro maestro della Chieza di Castel Stafileo a del Castel Papali 1715.-1801.* (28 x 42 cm). Knjiga je restaurirana u Državnom arhivu u Splitu, presvučena u nove kožne korice i sadrži 270 listova.

Restaurirane su i četiri papinske pergamene i 24 autentike koje potvrđuju izvornost raznih relikvija svetaca, te tri pergamene iz kanonskih tabli. Posebnu cjelinu u Arhivu čine i tri karte: Karta razgraničenja između Kaštel Štafilića i sela Labina godine 1808. nastala po originalu iz godine 1805.; Karta razgraničenja između sela Opor i Kaštel Štafilića godine 1725. s prikazom Nani crte utvrđene godine 1671. iza Kandijskog rata, koja se protezala gorskim vrhovima i po kojoj je Zagora ostala u turskoj vlasti, te Akva-relirana karta razgraničenja između sela Labina i K. Štafilića iz godine 1819.

U Arhivu nalazimo i nekoliko nacрта Pavała Ergovca za oltar crkvice Imena Marijina sagrađene godine 1938., kao i kompletan projekt izrade zvonika Eduarda Žagara i projektnu dokumentaciju novog groblja.

«Libar životih», Ivan Nikola Jakša (Giaksa) Duhnić, početak XVIII. stoljeća (ŽAKŠ)

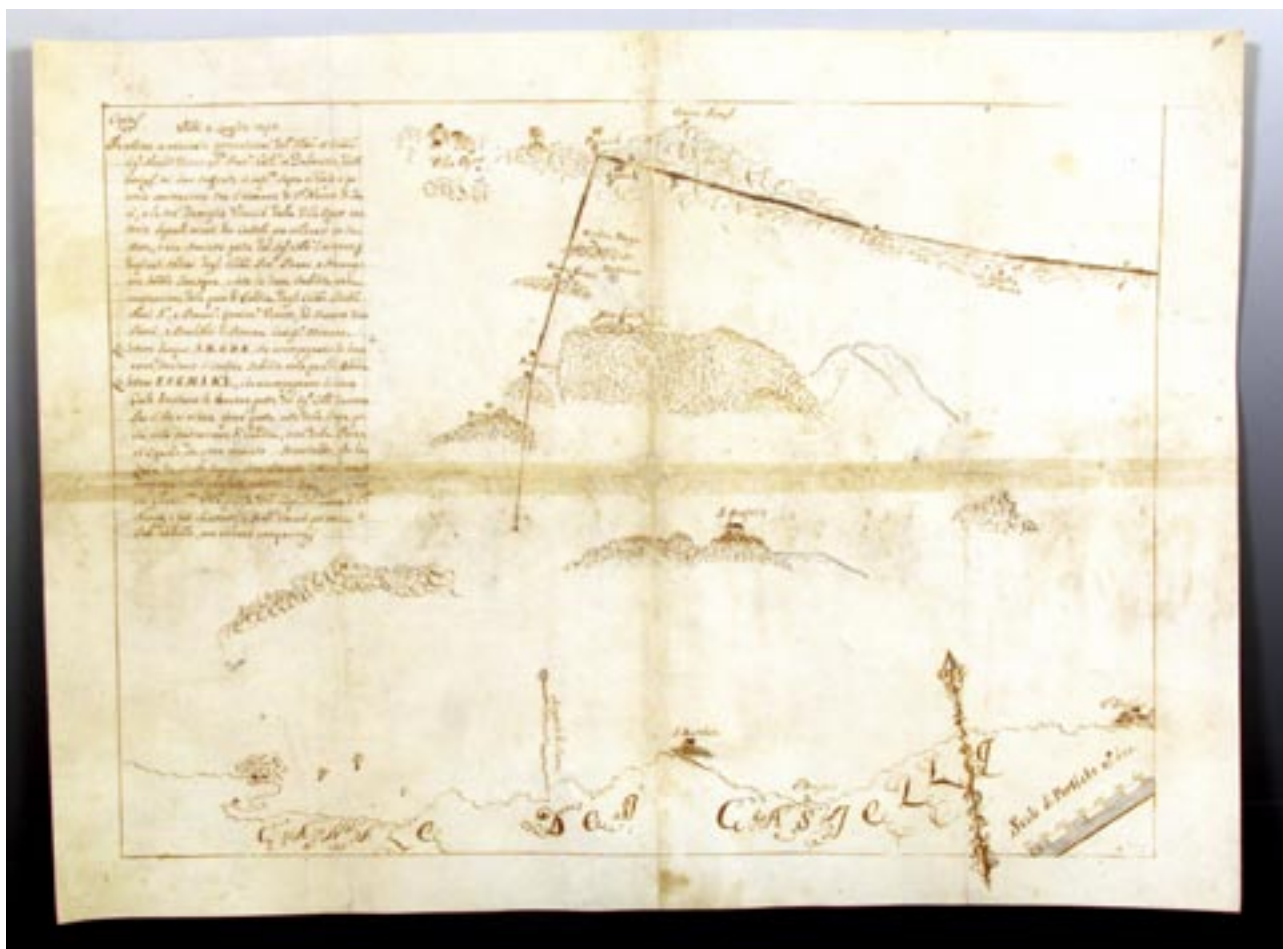

«Libro Maestro della Chieza di Castel
Stafileo a del Castel Papali 1715.-
1801», stanje prije restauracije
(ŽAKŠ)

“Libro Maestro ...” detalj (ŽAKŠ)

Karta razgraničenja između sela Opor i Kaštel Štafilića godine 1725. s prikazom Nani crte utvrđene godine 1671. (ŽAKŠ)

Popis crkvenih dobara koji je u listopadu godine 1878. pri imenovanju novih crkvinara sastavio tadašnji župnik don Josip Deanković, poslužit će istraživanjima pokretnog crkvenog blaga. Tu je dugačak popis crkvenih dobara s procjenama. Većina se odnosi na Župnu crkvu, filijalne crkve, kuće u posjedu župe. Tu je i popis Blagajničkih dnevnika, knjiga i spisa crkvinarstva, zlatnine i srebrenine, posuđa, ukrasa i odjeće.

«Libro Maestro...» stanje nakon restauracije

*Prvopričesnici ispred crkve, 1957.
godine.*

Od osnutka Štafiličke župe Crkva je zauzimala značajnu ulogu u cjelokupnom društvenom životu mjesta. Osim kroz izgradnju sakralnih objekata i nabavu liturgijskih predmeta, prisutnost Crkve u mjestu nalazimo i u svakodnevnom životu pučana. Bilježimo vjerske običaje tijekom liturgijske godine, kroz procesije, krštenja djece, prve svete pričesti, krizme, vjenčanja, posljednje pomasti, pogrebe, blagoslove kuća i polja, kao i mladomisnička slavlja.

*Mlada Misa fra Pavla Melade
(drugi s lijeva) u Kaštel Štafiliću, 29.
lipnja 1940. godine*

“Lijepo mjesto Kaštel Štafilić.

To je veliko i lijepo uređeno mjesto s dvije crkve, svaka sa zvonikom. Uz crkve rastu jablani. Tu se vidi još mnogo lijepog drveća u poljima koja pripadaju crkvi ...”

Franjo I. Habsburški,
Bereisung meines Konigreiches Dalmatien,
Putopisni dnevnik 1818. godine.

IX SAŽETCI

a. Sažetak na hrvatskom jeziku

ŽUPNA CRKVA BEZGRJEŠNOG ZAČEĆA BLAŽENE DJEVICE MARIJE U KAŠTEL ŠTAFILIĆU

Crkva Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije nalazi se izvan seoskih zidina, sjeverozapadno od utvrđenog naselja Kaštel Štafilića.

Naselje je formirano oko utvrde koju je 1508. godine sagradio trogirski građanin Stjepan Stafileo kako bi zaštitio svoje posjede i okolno stanovništvo od turskih napada.

U samom početku života u utvrđenom naselju stanovnici nisu imali svoju crkvu. Patroni su u svojem kaštelu posjedovali obiteljsku kapelicu. Sredinom 16. stoljeća, nakon izgradnje naselja i diobe Stafileovih imanja, patronatsko pravo nad selom dobile su obitelji Ferro i Casotti, koje su odlučile ustupiti svoje zemljište za gradnju crkve i groblja izvan zidina sela.

Izgrađena je osmerokutna crkvice sa zvonikom na preslicu i malom sakristijom. Unutrašnjost je bila skromna samo s jednim oltarom i oltarnom palom. Na posebnom mjestu stajala je slika Bogorodice (Čudotvorna Gospa Bezgrješnog Začeca BDM) koja je do izgradnje crkvice bila u kapelici kaštela. Unutrašnjost crkvice ukrašavalo je dvanaest slika s prikazima iz života svetog Onofrija. Crkvice je bila posvećena svetom Ivanu Krstitelju.

Godine 1598. gradi se prostranija crkva i uz nju groblje (šematorij). Posvećuje se na čast Blaženoj Djevici što je u to vrijeme uobičajeno, iako sveti Ivan Krstitelj ostaje njen titular. Bila je to druga po redu štafilićka crkva u kojoj su uz glavni oltar sa slikom Bogorodice bila još četiri bočna kamena oltara s drvenim antependijima.

Sredinom 17. stoljeća, nakon prestanka turske opasnosti, materijalno stanje seljaka i seoskih zajednica naglo se poboljšavalo. Ukazuje se potreba da se skućene i trošne župne crkve s relativno siromašnom opremom, zamijene novima. Izgradnju crkava poticale su seoske bratovštine i župnici uz pomoć samih seljaka bez sudjelovanja gospodara Kaštela, s kojima su bili u stalnim svađama zbog izbora župnika.

Najnovija, treća po redu župna crkva u Kaštel Štafiliću tradicionalno i graditeljski nastavlja se na starije župne crkve iz 1566. i 1671. godine. Izgrađena je u doba kad se na našoj obali za prevlast bore moćne sile Austrija i Venecija. Temeljni kamen postavljen je 1753. godine. Ona predstavlja reprezentativan primjerak jedne varijante dalmatinskog baroka građene od pravilno obrađenih kamenih kvadara, precizno isklesanih koji su spajani uskim, jedva primjetnim fugama.

Izgradnjom crkve rukovodio je Ignacije Macanović, čije je ime i ime njegove obitelji, od osobitog značenja u dalmatinskom graditeljstvu 17. i

18. stoljeća. Među Macanovićevim suradnicima možemo istaknuti proto-majstora Dominika Scottija, nastanjenog u Kaštel Starom, i Vicka Macanovića, koji je od bijelog kamena iz Pučišća i Milne isklesao portale, profilirane prozore, pilastre, zidne vijence, ugaono kamenje, kamen za ruže pročelja te ključni kamen trijumfalnog luka.

Crkva je longitudinalna, jednobrodna građevina dvoranskog tipa s kvadratnom, nešto uzdignutijom apsidom. Postavljena je na uobičajen način, u smjeru istok–zapad, po srednjevjekovnom pravilu. Pročeljem dominira portal čiji završni vijenac nose dvije snažne konzole u obliku voluta.

Profilirani dovratnici portala u dnu završavaju isklesanim reljefom u formi stiliziranih ruža (renesansni motiv), što nam govori da barokni stil koji u evropskoj umjetnosti buja u 17. stoljeću, u Dalmaciju zbog društveno-ekonomskih prilika pristiže sa zakašnjenjem, a da nikad nije dosegnuo kvalitetu i dosljednu provedbu kao u ostalim dijelovima Hrvatske i Europe. Na pročelju su dvije prozorske ruže, rozete isklesane 1759. godine (u Kaštelima ih nazivaju rosuluni - cvit). Tu je i zabat nad kojima je postavljena skulpturalna grupa Bogorodice i anđela postavljenih s njene lijeve i desne strane. Na bočnim zidovima sa sjeverne i južne strane nalaze se po jedna manja ulazna vrata profiliranih dovratnika. Polukružni prozori koji osvjetljavaju crkvenu lađu tipičnih su baroknih oblika s profiliranim okvirima.

Pri vrhu južnog zida crkve ugrađena je kamena ploča sa latinskim natpisom koji govori o gradnji crkve 1765. godine.

Apsida je dozidana deset godina kasnije. Gradio ju je Franjo Macanović od 1772.-1774. godine prema nacrtima i pod stručnim vodstvom svog oca Ignacija Macanovića. Prostrana je i duboka sa širokim trijumfalnim lukom, koji je i osnovna značajka Macanovićeva stila gradnje. Okrenuta je prema istoku, četvrtasta oblika, građena od bijelih, fino tesanih kamenih blokova iz bračkih kamenoloma između kojih je pri dnu istočne strane uzidana spolia – duguljasti starokršćanski stupić (6.-7. stoljeće) s urezanim križem, koji je najvjerojatnije tu dospio iz Salone. Na vrhu zabata apsida smješten je barokni akroterij – simbol Bezgrješne.

Interijer crkve prilagođen je prostornim značajkama jednobrodne, longitudinalne građevine s apsidom i pjevalištem. Osvjetljava je dnevna svjetlost sa sjeverne i južne strane kroz dva polukružna prozora. Na zapadu je prozorska ruža u koju je umetnut vitrail.

Zbog stropa prekrivenog štukaturama apsida štafiličke crkve djeluje raskošno i barokno. Izradio ih je bolonjski umjetnik Josip Montiventi u XVIII. stoljeću. U centralnom, reljefnom medaljonu kompozicijski je sklop od više figura. Zanimljiv je prikaz golubice, zemaljske kugle, glave puta s krilima te lik Boga-Oca, Stvoritelja svijeta. Bojena je toplim pastelnim tonovima.

Crkvu je na čast Bezgrješnog začeca Blažene Djevice Marije posvetio trogirski biskup Anton Pinelli 15. rujna 1799. godine.

Uz crkvu, na mjestu nekadašnje osmerokutne građevine, zatvorivši pogled na pročelje crkve, podignut je 1913. godine zvonik. Nacrt za zvo-

nik izradio je 1911. godine arhitekt Ćiril Metoda Iveković. Za realizaciju je zaslužan splitski arhitekt Eduard Žagar. Zvonik je u obliku četvrtaste kule s terasom i zaglavkom na vrhu.

U prostranoj i slikovitoj unutrašnjosti crkve ističe se pet oltara. Glavni oltar Bezgrješnog Začeca nalazi se u apsidi, posvećen je Blaženoj Djevici Mariji, baldahinskog je tipa. Napravljen je od raznobojnog mramora u XIX. stoljeću, u vrijeme kada se u crkvi pretežno drveni oltari zamjenjuju mramornima.

Bočni oltari smješteni u lađi (Bezgrješnog Začeca, Sv. Josipa i Gospe od Karmela) kao i pripadajuće oltarne pale koje potječu iz XIX. stoljeća. Oltari su izrađeni od mramora i arhitektonski koncipirani.

Najstariji oltar, jedini koji u XIX. stoljeću nije zamijenjen kamenim jest oltar Sv. Križa, prenesen iz starije crkve. Pripadajuća mu oltarna pala Sv. Križa, barokna je slika visoke kvalitete.

Štafiliciani još od 16. stoljeća štiju ikonu Bogorodice s djetetom, slikanu temperom na dasci u kretsko-venecijanskom stilu, koja se nalazila na oltaru Bezgrješnog. Nazivaju je još i «Čudotvorna Gospa» i u znak zahvalnosti zbog mnogih uslišanih molbi, obdaruju crkvu zavjetnim darovima.

Štafiliciani štiju i Gospu Karmelsku. Gospin kip iz XVIII. stoljeća nalazi se u lijevoj niši na istočnom crkvenom zidu. Bogorodica sjedi na drvenom, bogato ukrašenom postolju, na koljenima drži Krista.

Štiju se i blagdani Sv. Lucije i Sv. Blaža, a njihove skulpture izradio je kaštelanski kipar Marin Studin u prvoj polovici XX. stoljeća.

Pokretna spomenička baština liturgijske upotrebe pokazuje nam materijalne mogućnosti naših predaka i njihove dodire s drugim, naprednijim sredinama.

Štafilička župa posjeduje skromne, ali za nas vrijedne predmete crkvenog srebra: kaleži, raspela, pokaznice, svijećnjake, moćnike, vaze, kanonske table i dr. To su najčešće uvezeni radovi venecijanske provenijencije i austrijskih zlatara te domaćih majstora iz Splita, Trogira i Kaštela. Nabavljale su ga bratovštine ili darivali pojedinci.

Zavjetni darovi (tzv. Gospino zlato) slici Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije i Gospi Karmelskoj, filigranski ručno rađeni nakit, predstavlja vrijedne primjerke nakita- uobičajenog ukrasa kaštelanskih djevojaka i žena.

Crkveno ruho izrađeno je od različitih tkanina ukrašenih zlatnim nitima i vezom nastalih u XVIII. i XIX. stoljeću.

b. Sažetak na engleskom jeziku

PARISH CHURCH OF IMMACULATE CONCEPTION OF BLESSED VIRGIN MARY IN KAŠTEL ŠTAFILIĆ

The Church Immaculate Conception of Blessed Virgin Mary is situated outside the village walls, to the north-west of the fortified settlement of Kaštel Štafilić.

The settlement developed round the fortification that was erected in 1508 by Trogir nobleman Stjepan Stafileo, in order to protect his property and the surrounding population from Turkish attacks.

In the very beginning of life in the fortified settlement the inhabitants didn't have their own church. The patrons owned in their castle a small-family chapel. In the middle of the 16th century, after the erection of the settlement and after the Stafileo property had been divided, the families Ferro and Casotti acquired the patronate right over the village, and they decided to give their land outside the village walls so that the church and cemetery could be built.

An octagonal church with a typical bell-tower and a small sacristy was built. The interior was simple with only one altar and one altar painting. On a special place there stood the painting of the Madonna (Miraculous Lady of Immaculate Conception), which used to be in the castle's chapel before the church was completed. The interior of the small church was decorated with twelve paintings showing the scenes from the life of St. Onofrio. The church was dedicated to St. John the Baptist. In 1598 a larger church with a cemetery was built. It was dedicated to the Blessed Virgin Mary, which was very common for that time, although St. John the Baptist remained its patron. That was the second church in Štafilić, where next to the main altar with the painting of the Madonna there were four side altars with wooden antependium.

When the Turkish danger was over in the middle of the seventeenth century the financial condition of the peasants and their communities was suddenly much better. As the consequence of such circumstances the small and crumbling parish churches, which were simply decorated, were replaced by the new ones. Village fraternities and parish priests encouraged the erection of churches and were aided by the peasants themselves, but Kaštela masters didn't participate, since they were constantly fighting about the election of parish priests.

The newest and the third parish church in Kaštel Štafilić was built in the manner of older parish churches from 1566 and 1671. It was built at the time when powerful countries Austria and Venice were fighting for the dominance over our coast. It was started in 1753, and it is a representative example of one version of Dalmatian baroque. It was built of regularly dressed stone squares that were precisely carved and bound together with narrow, hardly noticeable joints.

Ignacije Macanović, whose name has a great meaning in Dalmatian architecture of the seventeenth and eighteenth century, supervised the erection of the church. Among Macanović associates protomaster Dominik Scotti can be mentioned, who lived in Kaštel Stari and Vicko Macanović, who used the white limestone from Pučišća and Milna to carve portals, decorated windows, pilasters, wall bead-mouldings, corner stones, the stone for the facade roses and the key stone of the triumphal arch.

The church is a longitudinal, one-nave building of a chamber type with a square, somewhat elevated apse. It was placed in the usual way, according to the medieval rule in the direction eastwest. The facade is dominated by the portal whose final wreath is carried by two powerful vaulted consoles.

The ornamented door-post of the portal ends in the bottom with a carved relief in the shape of stylized roses (Renaissance motif), which tells us that Baroque style, which flourished in Europe in the seventeenth century, due to social and economic circumstances came to Dalmatia later and it never reached the quality it had in other parts of Croatia and Europe. There are two window roses on the facades, rosettes, carved in 1759 (they are called in Kaštela – rosulin – flower). Over the gable there are statues of the Madonna and angels on her right and left side. On lateral walls of the northern and southern side there is a smaller entrance door with ornamented doorposts. The semi-circular windows, which let light into the church nave, have typical baroque shapes with ornamented frames.

Close to the top of the southern wall of the church a stone slab was built. It has a Latin inscription, which speaks about the erection of the church in 1765.

The apse was added ten years later. It was being made by Franjo Macanović from 1772-1774. According to the prints and under the professional guidance of his father Ignacio Macanović. It is spacious and deep with a broad triumphal arch, which is the basic characteristic of Macanović's style of construction. It is turned towards the east, quadrangular and built of white, nicely chisled stone blocks from Brač quarries, among which towards the bottom of the eastern side a spolia was walled in – a longish old-Christian column (6-7 th century) with a carved cross, which most probably got there from Salona. On the top of the gable apse there is a baroque arcoterion-the symbol of the Blessed Virgin.

The interior of the church was adjusted to the special characteristics of one naved longitudinal building with a choir. It is illuminated by the day light from the southern and northern side through two semi circular windows. On the western side there is a window rose in which a stained glass window was inserted.

Due to the ceiling that is covered with plastering the apse of the Štafilić church looks luxurious and baroque. It was made by an artist from Bologna – Josip Montiventi in the eighteenth century. In the central relief locket there is a group of statues. Interesting is the statue that shows the dove, the globe, the head of a winged putti and Father God, the Creator of the word. It was painted in warm pastel shades.

The church was consecrated to the honour of the Immaculate conception

of the Blessed Virgin Mary by Trogir bishop Anton Pinelli on September 15, 1799.

Close to the church, where once the octagonal building had stood, the bell-tower was built in 1913, and thus closed the view to the church facade. The design for the bell-tower was made in 1911 by architect Ćiril Metoda Iveković. It was built by Eduard Žagar, the architect from Split. The bell-tower is in the form of a quadrangular tower with a terrace and a gable on the top.

In the spacious and picturesque interior of the church there are five altars. The main altar of the Immaculate conception was dedicated to the Blessed Virgin Mary, and is of a baldachin type. It was made in the nineteenth century of multi-coloured marble, at the time when mostly wooden altars of the church were replaced by marble ones.

The side altars in the nave (Immaculate conception, St. Joseph, Our Lady of Carmel) as well as the paintings that belong to them are from the nineteenth century. The altars were made of marble and are architecturally conceived.

The oldest altar, the only one that in the nineteenth century was not replaced by the stone one, is the altar of the Holy cross, and it had been transferred from the older church. The altar painting of the Holy cross is a baroque painting of high quality.

Since the sixteenth century the people of Štafilić have been worshipping the icon of the Madonna with the child, painted in tempera on wood in Crete-Venetian style, that was on the altar of the Immaculate conception. They also call it the «Miraculous Madonna», and as a sign of gratitude for many prayers that have been answered votive gifts are often given to her. The people of Štafilić worship also Our Lady of Carmel, whose statue made in the nineteenth century is situated in the left niche on the eastern church wall. The Madonna sits on a wooden, richly decorated postament and holds Jesus on her knees.

St. Lucy and Blasius are also worshipped and their statues were made by Kaštela sculptor Marin Studin in the first half of the twentieth century. Other monument heritage used for liturgical purposes show us financial circumstances of our ancestors and their contacts with other more advanced centers.

The Štafilić parish owns modest, but to us valuable objects of church silver; calices, crucifixes, monstrances, candle-sticks, relic holders, vases, canon slabs and other. Those were primarily imported works of the Venetian provenance and Austrian goldsmiths, as well as the masters from Split, Trogir and Kaštela. Fraternities purchased them or they were donated.

Votive gifts (the so – called Madonna's gold) to the paintings of the Immaculate Conception of the Blessed Virgin Mary and Our Lady of Carmel, filigreed hand-made jewelry, shows valuable examples of jewelry – the usual adornment of Kaštela girls and women.

The red robe was made of different fabrics decorated with golden threads and embroidery, made in the eighteenth and nineteenth century.

X. KAZALO IMENA

ACALIJA, obitelj, 15
ALAČ, Slavko, 78
ANDREIS SARUN, Ajlin, 2
ANDREIS, obitelj, 19
ANDREIS, Mladen, 13, 80
ANDREIS, Pavao, 16
ARAMBAŠIN, Pietro, 36
AVIANI, Ivan, 23, 36
AVIANI, Nikola, 23, 36
AVIANI, Petar, 23, 36, 39
BABIĆ, Ivo, 2, 7, 13, 15, 20, 24, 37, 66, 80
BABIN, Ankica, 2
BAHR, Hermann, 4
BAKOTIĆ, Fulgencije, 45
BALIĆ, Karlo, 29
BALIN, Jerolim, 44, 61, 78
BARTULOVIĆ, Tonko, 2, 7
BARIŠIĆ, Marin, 49
BASELLI, Marino, 17, 23, 103
BEGO, Frane, 17, 20, 21, 22, 25, 27, 30, 78, 81, 84, 85, 88, 112
BELAMARIĆ, Joško, 37, 61
BENEDIKT XIV, papa, 91
BEZIĆ BOŽANIĆ, Nevenka, 23, 36
BOROVAC, Tonči, 49
BOŽIĆ BUŽANČIĆ, Danica, 27
BREINTEBERG SARDOVICH, obitelj, 87
BULJAC, Miljenko, 2, 7, 46
BUTIR, Marin, 89
CASOTTI, obitelj, 19, 21, 122
CELESTIN I, papa, 84
CELIO CEGA, Fani, 23, 47
CINIDELLA, Frano, 36, 38
CIPPICO, Vicko, 82
COCCHI, 58, 59, 60
COKLARIĆ, Jakov, 30
CORDA, 39
COSMI, Stjepan, 25
CRNČIĆ, Ivan, 68
CUKROV, Jakov, 52
ČULIĆ, Mate, 7
ČORALIĆ, Lovorka, 23
ČOVO, Stjepan, 75
ĆIPIN, Marin, 44

DEMAN, Marin, 76
DEMORI STANIČIĆ, Zoraida, 7, 25, 36
DIFNIK, Frano, 22
DUPLANČIĆ, Arsen, 16
DUVNJAK, Mirela, 113
DOBROŠEVIĆ, Filip, 66
DOMAZET, Mladen, 15
ERGOVAC, Frane, 45
ERGOVAC, PAVAO, 115
ERGOVAC, Vicko, 36
FABRIS, Ante, 37, 39, 44
FARLETA, Matija, 81
FERRO, obitelj, 19
FERRO, Petar, 21, 25, 122
FISKOVIĆ, Cvito, 33, 36, 37, 82
FRANJO I HABSBURŠKI, car, 119
GAVALA, Jerolim, 45
GARZONI, Ivan Pavao, 23
GOLUBIĆ, Mihael, 13
GOFREDO, 68
GRGUR VELIKI, papa, 95
GRASSI, Nicola, 65
GRUBIŠIĆ Jurjetinović, Ivan, 27, 90, 91
HADRIAN VI, papa, 22
HEYER, 80
HRASTE, Kažimir, 2, 7
IVAKA, Mihovil, 27
IVAKA, Stjepan, 33
IVANIŠEVIĆ, Milan, 87
IVEKOVIĆ, Ćiril Metoda, 50, 53, 124
IVIĆ, 89
JAKŠA, Ivan Nikola, 25, 26, 77, 80, 114, 115
JORDAN, Pax, 16, 20, 22, 80, 84
JURLIĆ, Marin, 23
KAČIĆ, Antun, 20, 62, 88
KALOĐERA, Marko, 61
KASTRIOTIĆ, Nikola, 84
KATIĆ, Lovre, 16, 20, 21, 23, 30, 34, 80, 84
KLARIĆ, obitelj, 19, 20
KLEMENT V, papa, 80
KLEMENT XI, papa, 75
KNIEWALD, Dragutin, 98
KOVAČEV, Ante, 37
KREŠKOV, Marijan, 60
KREŠKOV, Luce, 60

KRŠOVANI, KERŠEVANI, Gašpar, 36, 38, 123
LALIĆ, Ivan, 27
LASZLO, Želimir, 6, 7
LEBISCH, Kvirin, 52
LEON XII, papa 20
LOREDANO, Leonardo, 13
LUBIN, Ivan, 50
LUBINA, Petar, 29
MACANOVIĆ, Ignacije, 33, 34, 38, 39, 40, 47, 122, 123
MACANOVIĆ, Franjo, 38, 123
MACANOVIĆ, Vicko, 36, 37
MALIPIERO, Paolo, 13
MANOLA, Didak, 16, 20, 23, 30, 80
MARASOVIĆ, Katja, 10
MARIN, Neven, 2
MARCOCCHI, Jakov, 60
MARULIĆ, Marko, 22
MATULIĆ, Branko, 49
MATULIĆ BILAČ, Žana, 86
MAZONI, Grgur, 41, 43
MELADA, Pavao, 29, 118
MELE, Rafael, 70
MERIAN, 5
MONTIVENTI, Giuseppe, 47, 49, 123
MOROVIĆ, Hrvoje, 115
MOSER, S., Benedetto de Filsec, 90, 91
NARDINI, G, 45
NUTRIZIO, Pietro, 39
OMASIĆ, Vjeko, 10, 14, 22, 50
ORLANDINI, Vicko, 36
PALUNKO, Vicencij, 52
PAVLOV, Damjan, 19
PAVONIUS, Pavao, 22
PASINI, Jakov, 60
PAZZI, Piero, 101
PEJŠA, Josip, 109
PELEGRINI, Ivan, 78
PERA, Janko, 15, 16, 113
PERIĆ, Ratko, 72
PERIŠIN, Zuane, 36
PEROEVIĆ, Marko, 30
PERIŠIĆ, Vicenco, 27, 28, 60, 61, 73
PETRIN, Stjepan, 30
PINELLI, Anton, 16, 30, 31, 123
PIO IX, papa, 72, 73

PIO V, papa, 20, 105, 106
PIPLOVIĆ, Stanko, 50
PISANI, Karlo, 26
PRIJATELJ, Kruno, 33, 36, 45, 47, 65, 70, 78
PRIJATELJ-PAVIČIĆ, Ivana, 22, 23, 75, 76
PRESSEL, Ivan, 50
PULIŠIĆ, Vinko, 70
RADAUŠ, Jelka, 86
RADOSSAL, 89
ROTTONDO, Nikola, 33
ROTTONDO, obitelj, 11, 15, 52, 85, 112
RUBIGNOLLI, 36
SARAČEVIĆ-WURTH, Ranka, 6
SCOTTI, Dominik, 36, 123
SIKSTO IV, papa, 75
SOKOL, Vijeka, 33, 38
SOLDO, Josip Ante, 25
SPERANDI, Toma, 21
STAFILEO, Ivan, 19, 80
STAFILEO, JAKOV, 19
STAFILEO, Stjepan, 13, 19, 122
STAFILEO, Petar, 19
STUDIN, Marin, 92, 93, 124
ŠUTA, Ivan, 91
ŠVABO, August, 44
TOLJ, Mario Mihael, 75
TOMIĆ, Radoslav, 62, 66
VALIER, 20, 21
VECCHIETTI, Emilio, 82
VERONEUS, Marko, 25
VIDOVIĆ, biskup, 91
VUINA, Augustin, 30
VUINA, obitelj, 17
VULETIN, Ivan, 19
VULETIN, Marin, 15
ZANETA, Jakov, 81
ZAVOREO, obitelj, 19
ZECCA, Ivan Antun, 27
ZIGISMUND I, kralj, 80
ŽAGAR, Eduard, 50, 52, 115, 124
ŽANIĆ, Mandica, 93

XI. LITERATURA I IZVORI

A) Stručna i priručna literatura:

- Acalija, Sanja, 1994.: "Crkva Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije u Kaštel Štafiliću", u: *Kaštelanski zbornik*, br. 4, Kaštela, str. 203.-208.
- Acalija, Sanja - Laszlo, Želimir Saračević - Wurth, Ranka, 1992.: *Inventar crkve Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije*, Kaštel Štafilić.
- Acalija, Sanja, 2003.: "Uskrsni običaji u Kaštelima", u: *Kaštelanski zbornik*, br. 7, Kaštela, str. 116.-117.
- Andreis, Mladen, 2006.: *Trogirsko plemstvo do kraja prve austrijske uprave u Dalmaciji (1805.)*, str. 338. - 339.
- Andreis, Pavao, 1977.-78.: *Poviest grada Trogira*, vol. I. i II., Split.
- Babić, Ivo, 1991.: *Prostor između Trogira i Splita*, Zavičajni muzej Kaštela, str. 5.- 261.
- Babić, Ivo, 1999. - 2000.: "Jedna prostorna intervencija Ignacija Macanovića u Trogiru", u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 38, Konzervatorski odjel, Split, str. 335.-336.
- Babin, Ankica, 1994.: "Ikona Gospe od Milosti iz stare župne crkve sv. Ivana Krstitelja u Kaštel Starome", u: *Kaštelanski zbornik*, br. 4, Kaštela, str. 171.-180.
- Bego, Frane, 1993.: "Valierova vizitacija u Kaštelima", u: *Kaštelanski zbornik*, br. 3, Kaštela, str. 64.-74.
- Bego, Frane, 1994.: "Vizitacije biskupa Pax Jordana Kaštelima" u: *Kaštelanski zbornik*, br. 4, Kaštela, str. 109-114.
- Bego, Frane, 1996.: "Vizitacije biskupa Pax Jordana Kaštelima", u: *Kaštelanski zbornik*, br. 5, str. 123.
- Bego, Frane, 2003.: *Svećenici Kaštela*, Matica hrvatska Kaštela, Kaštela, str. 262.-294.
- Belamarić, Joško, 1991.: "Capsella reliquiarum (1160.) iz sv. Kuzme i Damjana u Kaštel Gomilici", u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, br. 31., str. 41.-60.
- Belamarić, Joško, 2002. "Svoj vrt obrađujem sam", u: *Vijenac* br. 212., Zagreb
- Bezić-Božanić, Nevenka, 1999.: *Majstori od 9. do 19. stoljeća u Dalmaciji*, Split
- Buljac, Miljenko, 1994.: "Kruno Prijatelj, Fulgencije Bakotić", u: *Kaštelanski zbornik*, br. 4., Kaštela, str. 291.
- Bogović, M.,1982.: "Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine", u: *Kačić*, br. 32-33, Zagreb, str. 10.
- Božić- Bužančić, Danica, 1995.: *Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu*, Književni krug, Split, str. 153.-198.
- Celio-Cega, Fani, 2005.: *Svakidašnji život grada Trogira od sredine 18. do sredine 19. stoljeća*, Književni krug, Split, str. 5-214.

- Čoralić, Lovorka /Prijatelj-Pavičić, Ivana, 1999.-2000.: "O graditeljskoj aktivnosti u trogirskim ženskim benediktinskim samostanima u vrijeme biskupa Jeronima Fonde (1738-1754)", u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, sv. 38, Split, str. 389.
- Čoralić, Lovorka/ Prijatelj-Pavičić, Ivana, 2001.: "Prilog poznavanju djelovanja trogirske graditeljske obitelji Aviani", u: *Grada i prilozi za povijest Dalmacije*, br. 17, Zadar, str. 281.- 297.
- Čoralić, Lovorka/ Prijatelj-Pavičić, Ivana, 2001.: "Prilog poznavanju djelovanja trogirske graditeljske obitelji Scotti", u: *CCP*, br. 48, str. 137. - 145.
- Čovo, Stjepan, 2000.-2001.: "Bezgrješno začeće Blažene Djevice Marije", u: *Kačić*, br. 32-33, Zagreb, str. 150.-157.
- Demori-Staničić, Zoraida, 1989.: "Spomenici 17. i 18. stoljeća u splitskoj zagori", u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, br. 28., Split, str. 183.-220.
- Diana, Deša, 1992.: "Samostan i crkva splitskih Klarisa prilog za Emilija Vecchietija", u: *Prijatelj zbornik II.*, str. 589.-600.
- Difnik, Frano, 1986.: *Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji*, Split
- Domazet, Mladen/ Vuletin, Marin, 2002.: *Donjokaštelanska svakodnevica*, Difo-Zagreb, str. 51.-89.
- Duplančić, Arsen, 2006.: "*Splitske Bratovštine uoči ukidanja 1811. godine, Dalmacija za francuske uprave (1806.-1813.)*", u: *Knjiga mediterana, Split, 2006.*, str. 18-20.
- Duvnjak, Mirela, 2003.: "Popis arhivskog fonda Župe BZ BDM u Kaštel Štafiliću", u: *Kaštelanski zbornik*: br. 7., str. 63.-100.
- Fisković, Cvito, 1955.: "Ignacija Macanović i njegov krug", u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, br. 9., Split, str. 198.-268.
- Fisković, Cvito, 1958.: "Naše urbanističko naslijeđe na Jadranu", u: *Zbornik društva inženjera i tehničara*, Split, str. 58.
- Fisković, Cvito, 1987.: "O graditeljima Josipu Sladi i Emiliju Vecchietiju u Splitu", u: *Kulturna baština*, Split, str. 54.-64.
- Hall, James, 1991.: Rječnik tema i simbola u umjetnosti, Zagreb.
- Heyer, Fredrich von Rosenfeld, 1873.: *Wappenbuch*, Nurnberg, str. 80.
- Ivanišević, Milan, 2000.-2001.: "Marijin lik u djelima velikih hrvatskih kipara i slikara", u: *Kačić*, br. 32-32, Zagreb, str. 411.-434
- Ivkanec, Ivanka, 2001.: *Zavjetni nakit župe sv. Marka u Makarskoj*, Gradski muzej Makarska, str. 5.-66.
- Katić, Lovre, 1958.: "Povijesni podatci iz vizitacija trogirske biskupije u XVIII. stoljeću", u *Starine*, br. 48., Zagreb str. 274.-331.
- Kniewald, Dragutin, 1936.: "Naše gotičke pokaznice", u *Croatia sucra* 11./12., Zagreb, str. 87.-111.
- Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, 1985.
- Lubina, Petar, "*Fra Pavao Melada život i djelo*", u: *Kačić*, br. 32-33 Ancilla Domini, zbornik fra Pavla Melade, god. XXXII.-XXXIII., Zagreb, 2000.-2001., str.21.-76.

- Kolumbić, Nikica, 1980.: *Hrvatska književnost od humanizma do manirizma*, Matica hrvatska, Zagreb, str. 1.-344.
- Marasović, Katja, 2006., "Istraživanje i obnova kaštela Vitturi", u : *Kultura ladanja, Zbornik radova sa znanstvenih skupova "Dani Cvita Fiskovića"*, Zagreb str. 69.-84.
- Maštrović, Tihomil, 2001.: *Nad jabukama vile Hrvatice. Kroatističke studije*, Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji – Studia Croatica, Biblioteka Croaticum, sv. 3., Zagreb, str. 1.-371.
- Mihanović-Salopek, Hrvojka, 2000.: *Hrvatska crkvena himnodija 19. stoljeća*, disertacija, ALFA d. d., Zagreb, 1.-338.
- Morović, Hrvoje, "Nepoznati hvarsko-viški pjesnik iz početka XVIII. stoljeća", u: *Mogućnosti*, Split, str. 295.-299.
- NAS-T, BVJP 1639. god., br. 10.
- NAS-T, BVAK 1723. godine, br. 32.
- Omašić, Vjeko, 2001.: *Kaštela od prapovijesti do početka XX stoljeća I, i II.*, Muzej grada Kaštela.
- Pavlov, Damjan /Vuletin, Ivan, 1916.: *Povijest Kaštela*, str. 72., Šibenik
- Pazzi, Piero, 1990.: *I punzoni dell'aegenteria e orificeria veneziana*, Venezia
- Pejša, Josip, 1993.: "Britva", u: *Kaštelanski zbornik*, br. 3., Kaštela, str. 96.-106.
- Perić, Ratko, 2000.-2001.: "Mariološka problematika u ekumenskom dijalogu", u: *Kačić*, str. 315.-328
- Piplović, Stanko, 1988.: Radovi na sakralnim građevinama u Splitu i okolicama na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće, u: *Kulturna baština*, br. 18, Split, str. 51.-66.
- Piplović, Stanko, 1987.: "Rad Ćirila Ivekovića u Dalmaciji", *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, Zagreb, str. 5.-37.
- Pera, Janko, 1997.: *Povijest Kaštel Štafilića*, Matica Hrvatska Kaštela.
- Prijatelj, Kruno, 1982.: *Barok u Hrvatskoj / Barok u Dalmaciji*, Zagreb, str. 75., 690.-736.
- Prijatelj, Kruno, 1947.: *Barok u Splitu*, Split
- Prijatelj, Kruno, 1956.: *Umjetnost 17. i 18. stoljeća u Dalmaciji*, Zagreb, Matica hrvatska, 22
- Prijatelj, Kruno, 1983.: "Trogirske slikarske teme", u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Split, str. 82.
- Prijatelj, Kruno 1993.: *Fulgencije Bakotić*, Zavičajni muzej Kaštela.
- Prijatelj-Pavičić, Ivana, 1998.: *Kroz Marijin ružičnjak*, Split, str. 32., 101.
- Radauš, Jelka, 1993.: Oko običaja odijevanja kipova B.D. Marije, u: *Zbornik Kačić*, str. 545.-557.
- Sokol, Vijeka, 1998.: Barokno sakralno graditeljstvo Kaštela s prilogom definicije djela Ignacija Macanovića, u: *Zbornik Kaštela kolijevka Hrvatske*, str. 119.-123.
- Soldo, fra Josip Ante, 2005.: *Grimanijev zakon. Zakon za dalmatinske krajine iz 1755./56. godine*, Golden marketing – Tehnička knjiga FF Press – Za-

vod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
– Matica hrvatska Sinj, Zagreb, str. 1.-174.

Šuta, Ivan, 2004.: *Zaštitna arheološka istraživanja lokaliteta u Kaštel Lukšiću i Kaštel Štafiliću*, u Obavijesti hrvatskog arheološkog društva, HAD Zagreb, str. 94.-101.

Tolj, Mario-Mihael, 2005.: *Čašćenje Blažene Bogorodice u liturgiji*, u Veritas Tomić, Radoslav, 1995.: *Barokni oltari i skulptura u Dalmaciji*, Matica Hrvatska, Zagreb

B) Arhivska građa:

Arhiv Župe Kaštel Štafilić,

K .P. 1./VIII., 1676.-1884.

Libro Maestro della Chieza di Castel Stafileo e del Castel

Papali 1715.-1801.

R. K. 1./XXIX.

R. K. 7. 1./V.

Arhiv ŽKŠ, R. K. 1./XXVII., r. K. 1./XXIX.

Nadbiskupski arhiv Split

NAS-T, BVJP 1639. god., br.10.

NAS-T, BVAK 1723. godine, br.32.

PREGLED SADRŽAJA

PREDGOVOR

I. UVODNI DIO

Kulturno povijesni pregled

Naselje Kaštel Štafilić

II. BRATOVŠTINE

III. CRKVA

Gradnja prve crkve

Gradnja druge crkve

IV. GRADNJA TREĆE CRKVE

Unutrašnjost crkve

Zvonik

V. OLTARI I OLTARNE PALE

Glavni oltar Bezgrješnog začeca

Oltar svetog Križa

Oltar svetog Josipa

Oltar Gospe od Karmela

Oltar Bezgrješnog začeca

VI. ŠTOVANJA

Štovanje Bezgrješnog Začeca Blažene Djevice Marije

Štovanje Gospe Karmelske

Štovanje svetog Onofrija

Štovanje svete Lucije

Štovanje svetog Blaža

VII. LITURGIJSKI PREDMETI

Liturgijsko srebro i zlato

Crkveno ruho

Zavjetno srebro i zlato

VIII. ŽUPNI ARHIV

IX. SAŽETCI

A) hrvatski jezik

B) engleski jezik

X. KATALOG IMENA

XI. LITERATURA I IZVORI

A) stručna i priručna literatura

B) arhivska građa

CIP - Katalogizacija u publikaciji
SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA U SPLITU

UDK 726.54(497.5 Kaštel Štafilić)

ACALIJA, Sanja
Župna crkva Bezgrješnog začeća Blažene
Djevice Marije u Kaštel Štafiliću / Sanja
Acalija ; <fotografije Tonko Bartulović ;
prijevod sažetka na engleski Ajlin Andreis
Sarun>. - Kaštel Štafilić : Muzej grada
Kaštela, 2007.

Bibliografija. - Summary: Parish church of
Immaculate Conception of Blessed Virgin
Mary in Kaštel Štafilić.

ISBN 978-953-7276-01-0

120812090
